DOĞU PERİNÇEK

Bozkurt Efsaneleri ve Gerçek

Orta Asya Kavimlerinin Tarihsel Gelişmeleri

GELİŞTİRİLMİŞ 5. BASIM

KAYNAK YAYINLARI

DOĞU PERİNÇEK

Bozkurt Efsaneleri ve Gerçek

Birinci Basım: Aralık 1976, Aydınlık Yayınları (5 000 adet)
İkinci Basım: Ağustos 1978, Aydınlık Yayınları (8 000 adet)
Üçüncü Basım: Ocak 1980, Aydınlık Yayınları (10 000 adet)
Geliştirilmiş Dördüncü Basım: Kasım 1997 (3 000 adet)
Geliştirilmiş Beşinci Basım: Şubat 2003
Kapak: MÖ 2. ve 1. yüzyıldan kalma Pazırık kurganlarında bulunan Hunlar'a ait keçe süsler. (Bkz. Bahaeddin Ögel, *İslamiyetten Önce Türk Kültür Tarihi,* Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara 1984, s.67.)
Arka Kapak Fotoğrafı: Mustafa Kınalı (*Hürriyet* muhabiri)
Teknik Hazırlık: Analiz Basım Yayın
Baskı: Analiz Basım Yayın
ISBN: 975-343-213-5
KAYNAK YAYINLARI: 239
ANALİZ BASIM YAYIN TASARIM UYGULAMA LTD. ŞTİ.
İstiklal Cad. 184/4 80070 Beyoğlu-İstanbul
web adresi: www.kaynakyayinlari.com
e-posta: iletisim@kaynakyayinlari.com
Tel: (0212) 252 21 56 - 252 21 99 Faks: (0212) 249 28 92

DOĞU PERİNÇEK

Bozkurt Efsaneleri ve Gerçek

Orta Asya Kavimlerinin Tarihsel Gelişmeleri

“Yer basrukı tağ
Bodun basrukı beg”
(Yer baskısı dağ
Bodun baskısı beg)
Eski bir atasözü
(Divan-ı Lügat-it Türk)

GELİŞTİRİLMİŞ DÖRDÜNCÜ BASIMA ÖNSÖZ

İlk Basım 1973 Yılında Yazıldı

Bu inceleme, 1973 yılında Mamak Askeri Cezaevi'nde yapıldı. Önce bazı bölümleri, Ağustos 1976'da *Aydınlık* dergisinde yayımlandı.[1] Arkasından Aydınlık Yayınları tarafından 1976 yılı Aralık ayında kitap olarak basıldı. Ağustos 1978'de ikinci, Ocak 1980'de üçüncü basımları yapıldı. Sırasıyla 5 bin, 8 bin ve 10 bin olmak üzere toplam 23 bin adet basılan kitap büyük ilgi gördü.

1 "Pantürkizme Karşı İdeolojik Mücadelenin Önemi", "Bozkurt Efsaneleri ve Gerçek", "Orhun Yazıtları Üzerine", , sayı 66, Ağustos 1976, s.1, 3, 9 vd.

Çalışmanın Ortaya Koydukları

1973 yılında Orta Asya kavimlerinin toplumsal gelişmeleri üzerinde çalışmamın birinci amacı, Türk toplumunun uygarlığa geçiş serüvenini açıklamaktı. Kimi tarihsel materyalistler bile, Selçuklu ve Osmanlı feodal toplum-

larını, İran, Arap ve Bizans mirasına bağlıyorlardı. Osmanlı devletini Bizans'ın devamı olarak görenler, Avrupamerkezli görüşlere tutulmuşlardı ve Türklerin uygarlık birikimini gözardı ediyorladı.

Elinizdeki çalışma, öncelikle destanlar, yazıtlar gibi ilk kaynaklara dayanarak, Türklerin Orta Asya'da yaşadıkları iki bin yıllık bir sınıflaşma süreci sonunda, feodal devletler kurmanın eşiğine geldiklerini ortaya koydu. Hiçbir toplum, belli bir gelişme düzeyine ulaşmaksızın, daha ileri bir toplumsal aşamaya geçemezdi. Her toplumsal sistem, bir önceki toplumun bağrında filizlenirdi. Sırf fetih ve savaşlar yoluyla, bir topluma yapay olarak bir toplumsal kuruluş aşılanamazdı.

Bu çalışmanın ikinci önemli saptaması, Türklerin tarihinde köleci bir dönemin bulunmadığı idi. Türk toplumunun gelişmesinde, köleciliğin hiçbir zaman hâkim ilişki haline gelmediği, somut olgulara dayanılarak gösterildi.

Aslında yalnız Türklerde değil, evrensel düzlemde de kölelik ikincil olarak yaşanmıştı. 24 yıl önce, daha çok Türk toplumunun gelişimini incelediğimiz için, bu yöndeki bulgularımızı kesin ifadelerle açıklamadık. Ancak bugün geliştirerek yayımladığımız dördüncü basımda, köleci üretim tarzının Akdeniz'le sınırlı olduğunu söyleyebiliyoruz. Kapitalizmin öncüsü olan Batı Avrupa halkları da, tıpkı Türkler gibi, sınıfsız toplumdan feodal topluma geçmişlerdir. Batı kapitalizmi, Roma'nın köleci mirası üzerinde yükselmemiştir. Tersine kapitalizmin öncülerinin tarihine baktığımız zaman, Roma'nın çevresinde kaldıklarını görüyoruz. Sınıflaşma sürecindeki halklar, Roma İmparatorluğu'nu yıkarken, kendi bağırlarında filizlenen feodal ilişkilerin hâkim hale geldiği bir sıçramayı yaşadılar.

Irkçı-Milliyetçi Tarih Tezleri

Orta Asya kavimlerinin uygarlaşma sürecini incelemek, her tarihsel materyalisti kuşkusuz ırkçı-milliyetçi görüşlerle karşı karşıya getirir. Orta Asya kavimlerinin uygarlaşma serüveni, milliyetçi tarih tezlerine hiç uymuyordu. Türklerin ezelden beri *millet* halinde yaşadıkları, Allah'ın Türklere *devlet*

kurma yeteneği bağışladığı, *Cihan Türklüğü* ve *Türk Cihan hâkimiyeti* gibi görüşler, somut tarihle çelişiyordu. Milliyetçi tarihçiler, kendi tezlerini haklı kılmak için, tarihsel belgeler ve metinlerle oynamışlardı. Örneğin Hüseyin Namık Orkun ve Muharrem Ergin, *Orhun Yazıtları*'nı günümüz Türkçesine çevirirken, milliyetçiliğin denetiminden geçirmişlerdi. Yaptıkları en önemli müdahale, budun sözcüğünün millet olarak ifade edilmesidir. *Bozkurt Efsaneleri ve Gerçek*, *budun*'un "millet" değil, *boylar* anlamına geldiğini gösterdi. Kavramın *Yazıtlar* içinde yüklendiği anlama bakılarak bu saptama yapılmıştı. O zaman Giraud'nun *budun* sözcüğünü, *bodun* olarak okuduğunu bilmiyorduk. *Bod*, zamanın Türkçesinde *boy* anlamına geliyordu, *un* ise çoğul ekiydi. Böylece sözcüğün yalnız metin içinde yüklendiği anlam değil, kökenbilimsel (etimolojik) anlamı da bu çalışmayı doğrulamıştır. 1970'li yıllarda, *Bozkurt Efsaneleri ve Gerçek'in* ilk üç basımında belirttiğim gerekçelerle, Talat Tekin de, 1995 yılında yayımladığı *Orhun Yazıtları* adlı kitabında, *budun* sözcüğünün "millet" diye çevrilmesini eleştirdi. Talat Tekin de, Giraud gibi sözcüğü *bodun* olarak okuyordu.[2]

2 Talat Tekin, , Simurg Yayınları, İstanbul, 1995, s.7 vd., s.14.

1973 yılında yaptığım saptamaya uygun olarak, bu basımda *budun* sözcüğünün yerine *bodun*'u yeğledim. Bunu yaparken, bir hayli duraksama geçirdiğimi belirtmeliyim. *Budun*, tarihyazımında yaygın olarak kullanılıyordu, Kaşgarlı'nın kitabında geçiyordu, bugünkü Türkçeye de girmişti. Ne var ki, kökenbilimsel anlamı, çok önemli bir tarihsel-sosyolojik olguyu kanıtladığı için, özellikle *Orhun Yazıtları*'na gönderme yaparken *bodun*'da karar kıldık.

Bu Kitabın Etkileri

Bozkurt Efsaneleri ve Gerçek, Orta Asya kavimlerinin tarihsel gelişmesi üzerine, Türkiye'de tarihsel materyalist kavrayışla yapılan ilk çalışma oldu-

ğu için, daha sonraki çalışmaların yolunu açmış ve etkilemiştir. Gerçi Hikmet Kıvılcımlı da, toplumların uygarlığa sıçrama süreçleri üzerine tarih tezini açıklamıştı, ancak onun çalışması, özel olarak Orta Asya sürecini ele almıyordu.[3]

3 Bkz. Dr. Hikmet Kıvılcımlı, Tarihsel Maddecilik Yayınları, İstanbul, 1965.

1973 yılında Türkiye İhtilalci İşçi Köylü Partisi sanıklarının, Ankara 3 Nolu Sıkıyönetim Mahkemesi'nde yaptıkları *Savunma*'nın tarih bölümü, o günlerde taze yazılmış olan *Bozkurt Efsaneleri ve Gerçek*'teki tezleri içerir. *Savunma*, denebilir ki, Türk tarihinin bütününü kapsayan, tarihsel materyalist kavrayışla yazılmış, ilk derli toplu ve bilimsel çalışmadır.[4]

4 nın ilk basımı,1974 yılında Aydınlık Yayınları tarafından yapıldı ve dönemin en çok satan kitabı oldu. 15 bin adet olan ilk basım, bir ay geçmeden tükenince, Kasım 1974'te 2. basım 25 bin adet basıldı ve yasaklanmasına rağmen hemen bitti. 3. basım, Aralık 1979'da yine Aydınlık Yayınları tarafından 5 bin adet ve 4. basım ise Mart 1992'de Kaynak Yayınları'nca 3 bin adet basıldı. Okuyuculara, bu kitabın kolektif olarak yazılan tarih bölümünü incelemelerini öneririz.

Doğan Avcıoğlu, 1978 yılında yayımlamaya başladığı *Türklerin Tarihi* adlı kapsamlı çalışmasında, Türklerin kabile toplumundan feodalizme geçişi konusunda, *Bozkurt Efsaneleri ve Gerçek*'teki tahlili benimsedi. Avcıoğlu, eserinin 1. kitabında şöyle der:

> "Doğu Perinçek, örneğin Göktürk federasyonunun bir devlet olmadığını, 'kabile sistemi ve örgütlenmesinden devlete yükseliş yolunda bir basamak' olduğunu yazarken ve 'devletin tohumunun toprağa düşüşü' saydığı 'askerî demokrasi' savını benimseyerek, somut tarihsel gerçeğe bozkırda 'merkezi despotik devlet' arayan kuramcılardan daha çok yaklaşır."[5]

5 Doğan Avcıoğlu, Tekin Yayınevi, İstanbul, 1978, c.1, s.102. Avcıoğlu, aynı görüşü 274. sayfada da yineliyor.

Avcıoğlu, kabile konfederasyonu ve askerî demokrasi tezlerinin ötesinde, Türklerin kabileden feodalizme geçişine ilişkin tahlilin bütününde, *Bozkurt Efsaneleri ve Gerçek*'e katılmıştır.[6]

6 Avcıoğlu, in tahlilini hemen aynen almakla birlikte, yalnız iki yerde gönderme yapmıştır. Bkz. Birinci Kitap, s.37, 102, 111, 213, 214, 215, 251 vd., 258, 274, 283, 291 vd. İkinci ve üçüncü kitapların ilgili bölümlerine de bakılabilir.

Değerli dostum Server Tanilli, *Faşizmin Yalanları* başlıklı derlemesine, *Bozkurt Efsaneleri ve Gerçek*'in 65-82 sayfaları arasındaki 27 sayfalık bölü-

münü aldığı için yargılandı.[7]

7 Tanilli'nin Kerem Noyan imzasıyla yayımladığı bu derleme, Anlam Yayınları tarafından basıldı, İstanbul, Mart 1978.

Halil Berktay ise, Haziran 1983'te yayımlanan *Kabile'den Feodalizme* başlıklı kitabında, *Bozkurt Efsaneleri ve Gerçek*'in tarih tahliline katkısı konusunda şunları yazdı:

> "Fuat Köprülü'nün …önümüze koyduğu… bu çok başarılı 'kroki'nin Marksist açıdan yeniden yorumlanması işi ancak yakın zamanda başlamış bulunuyor. *Oğuz Kağan Destanı, Orhun Yazıtları, Divan-ı Lügat-it Türk, Dede Korkut Masalları* ve Nizamül Mülk'ün *Siyasetname*'si gibi birincil kaynakların verdiği ipuçları ile Köprülü, Barthold, Eberhard, Sümer, Ögel ve Osman Turan'ın betimsel anlatımlarının, Engels'in kategorileri artı Vladmirstov veya Werner'in önceki sentezleriyle birleştirilmesine, Doğu Perinçek'in çalışmalarında rastlıyoruz. Bu yazara göre, Orta Asya toplumları, …MÖ 1000 dolaylarından MS 1000 dolaylarına kadar uzanan yaklaşık iki bin yılda, köleciliğin 'hâkim üretim tarzı' haline geldiğine tanık olmaksızın, kabile toplumunun derinleşen çözülmesiyle doğrudan feodalizme yönelmişlerdir. …Perinçek'in araştırması, …kandaş Türk kabile düzeninin tasviri üzerinde durmaksızın, özellikle çözülme, ilkel eşitliği aşma, özel mülkiyete geçiş olgularını vurguladığından, adı geçen eserin Fuat Köprülü, Abdülkadir İnan ve Faruk Sümer başta olmak üzere, yukarda andığımız diğer tarihçilerle birlikte okunmasını öneririz."[8]

8 Halil Berktay, Kaynak Yayınları, İstanbul, Haziran 1983, s.153-156. Ayrıca bkz. s.83, 85, 96, 106, 118, 124, 149, 153, 154, 159, 190, 206, 240, 256, 261.

Prof. Dr. Sina Akşin'in yönetiminde hazırlanan beş ciltlik *Türkiye Tarihi*, Türklerin kabile toplumundan uygarlığa geçişi konusunda *Bozkurt Efsaneleri ve Gerçek*'te saptanan tezleri benimsemiş ve şu değerlendirmeyi yapmıştır:

> "…önümüzde, milliyetçi tarihçiliğin görgül saptamalarının hemen hiçbirine itiraz etmediği, onlarla belgeler düzeyinde bir tartışmaya girmediği halde, burjuva materyalizminin uzun uzadıya eleştirdiğimiz bütün tıkanmalarını aşan bir örnek duruyor. Doğu Perinçek'in *Bozkurt Efsaneleri ve*

> *Gerçek* başlıklı çalışması, hem ikincil kaynaklardaki olgu aktarımlarının, hem de –onların da ardındaki– …birincil kaynakların, her yerde bir 'devlet' bulmak, her kurumu tamamen Türklere özgü gibi sunmak amaçlarıyla çarpıtılmadıkları takdirde, …başka kavimlere ilişkin başka malzemelerle karşılaştırılır karşılaştırılmaz, Marx ve Engels'in toplumların tarihî gelişimi konusundaki görüşlerini doğruladığını kolaylıkla gösteriyor. … *Bozkurt Efsaneleri ve Gerçek*'te Doğu Perinçek, …Orta Asya Türk toplumunun çok uzun süren askerî demokrasi aşamasının maddî gerçekliğini yakalıyor ve bunun ardında, çok daha gerilerdeki bir saf, bozulmamış kandaşlığın silüetini sezdiriyor."[9]

9 Cem Yayınevi, İstanbul, 1987, c.I, s.82. Eserin "Osmanlı Devletinin Yükselişine Kadar Türklerin İktisadî ve Toplumsal Tarihi" başlıklı bölümü, Halil Berktay tarafından kaleme alınmıştır.

Türkiye Tarihi, bu değerlendirmeden sonra, "Türklerin İslamiyet kültür dairesine 11. yüzyılda kitlesel olarak girmelerinden önceki evrimlerini, feodalizm yönünde iki bin yıllık dalgalı ve zigzaglı gelişmesini", *Bozkurt Efsaneleri ve Gerçek*'ten özetlemektedir.[10]

10 s.100, s.82 vd., s.94 vd., s.110, s.125.

Ümit Hassan'ın da, 1985 yılında yayımlanan *Eski Türk Toplumu Üzerine İncelemeler* adlı kitabında, *Bozkurt Efsaneleri ve Gerçek*'ten yararlandığı hemen göze çarpıyor. Ancak, herhangi bir göndermeye rastlanmıyor. Bunun açıklamasının nasıl yapıldığını bilemiyoruz.[11]

11 Ümit Hassan, Kaynak Yayınları, Mart 1985.

Bozkurt Efsaneleri ve Gerçek'in milliyetçi saflarda sarsıcı bir etki yaptığını, bazı milliyetçi teorisyenlerden öğrendim.[12]Bu etki, kitabın üç basımının birkaç yılda 23 bin adet satılmasında da kendini gösteriyordu.

12 Bana sözlü olarak belirtildiği için, kendilerinden izin almadan adlarını vermiyorum. Bir de ilginç anım var: 1981 yılı Mart ayında tutuklu olarak bir polis minibüsüyle İstanbul'dan Ankara'ya getirilirken, birlikte kelepçeye vurulduğum bir tutukluyla koyu bir tarih sohbeti yaptık. Düzce yakınlarına kadar beni tanımayan ve benim de kendisini tanımadığım tutuklu, şöyle söyledi: "Doğu Perinçek'in kitabı, ülkücü safları altüst etti." Daha sonra MHP Beşiktaş yöneticisi olduğunu öğrendiğim tutukluya, "İşte o kitabı yazanla birlikte kelepçelenmiş bulunuyorsun" diye kendimi tanıtmıştım.

Bozkurt Efsaneleri ve Gerçek'le yalnız bilim adamları ve meraklılar ilgilenmedi. Bu çalışma, bazı bölümlerinin *Aydınlık* dergisinde yayımlandığı 1976 yılı yazından beri savcıların da ilgisini çekti. Önce dergideki yazılar, sonra kitabın her üç basımı nedeniyle TCK 142/3. maddeye dayanılarak ce-

za davaları açıldı. Değerli dostum Server Tanilli de, *Faşizmin Yalanları* adlı derlemesine *Bozkurt Efsaneleri ve Gerçek*'ten 27 sayfalık bir bölüm aldığı için yargılandı.

Klasörler tutan bu dava belgeleri, Türkiye'de bilim ve düşün çabasının nelerle uğraşmak zorunda kaldığını gösteren örnekler arasındadır. Bu davalar; mahkûmiyetler, başka davalarla birleştirmeler, zamanaşımları ve yasa değişiklikleri sonunda, diğerleri gibi hatıralar haline geldiler.

Dördüncü Basımdaki Geliştirmeler

On yılı aşan bir zamandır, kitabın yeni basımının yapılması isteniyor.

Derinleşme ve kitaba katkısı olmayan siyasal polemikleri temizleme arzusu, okuyucularla bu dördüncü buluşmayı geciktirdi. Daha önce inceleyemediğim tarihsel metinleri ve çalışmaları okuma olanağı bulduktan sonra, kitabın sonuç bölümünü geliştirdim ve eleştiriye sunuyorum.

Bu basım, kitabın temel tezlerinde değişiklik içermiyor. Çalışmanın *Hunlar*'la başlayıp *Feodal devlete sıçrayış*la son bulan *Orta Asya Kavimlerinin Tarihsel Gelişmeleri*'ne ilişkin I. bölümü, ifadeye ilişkin birkaç yenileme ve bazı küçük eklemeler dışında, olduğu gibi duruyor. Böylece kitabın, tarihi olayları uzun uzun anlatmaktansa, tarihin damarını yakalamaya yönelen özelliği korunmuş oldu.

Buna karşılık, *Sonuç* bölümü yeniden yazılmış ve geliştirilmiştir. Bu bölümde, Orta Asya'nın toplumsal, siyasal ve ideolojik süreçleri, genel olarak, *Kabileden Feodalizme, Kabile Konfederasyonundan Devlete, Göktanrı'dan Allah'a* ve *Bodundan Millete* başlıkları altında incelenmektedir. Orta Asya'da tarihin aktığı mecra, bu süreçlerle özetlenmiş ve yeniden derinleştirilerek yazılmıştır. Aslında dördüncü basımı yıllarca geciktirmemin nedenini, bu *Süreçler* bölümüyle okuyucuya sunmuş bulunuyorum.

1976 yılındaki ilk basıma, 1973 yılında hapisanede yazılmış olan ilk metinde bulunmayan güncel polemikler eklenmişti. Bu eklemeler, "Orta Asya

Kavimlerinin Tarihsel Gelişmeleri" konulu araştırmada yama gibi duruyorlardı. Bunları temizlemenin ötesinde, Türklerin bozkır anarşisinden uygarlığa sıçramalarını tahlil eden ve tartışan genel bir özet yapma ihtiyacı ortadaydı. Daha yoğun teori içeren bu bölüm, kitabın tarihsel gelişmeyi veren ilk bölümünden de uzun oldu.

Hazarlar Niçin Yok?

Kitabı geliştirirken, "Orta Asya Kavimlerinin Tarihsel Gelişmeleri"ni içeren I. bölüme Hazarlar'ı da eklemeyi düşündüm. Hatta notlar aldım ve bir plan da yaptım. Hazarlar, daha 8. yüzyılın ortalarında, Orta Asya'nın hayli batısındaki bir coğrafyada, Avrupa'nın Kafkaslar ile Volga arasında kalan geniş alanlarında devlet kurmuşlardı. Türk kavimlerinin bu ilk devletinin yöneticileri, aynı zamanda Yahudiliği benimseyerek, Ortadoğu'nun tek Allah'lı dinlerine geçişe de önderlik etmişlerdi. Bu tarihsel öncelik, Hazarlar'ı önemli kılıyordu. Ancak Hazarlar üzerine söyleneceklerin, tarihsel süreçler açısından, Hunlar, Göktürkler, Oğuzlar, Karahanlılar ve diğerleri üzerine söylenenlerden farklı olmadığını düşünerek, kitabı kalınlaştırmak istemedim.

Düzeltme

Kitabın ilk üç basımında, *Dede Korkut Kitabı*'nda "Ağaç ağaç dersem gönüllenme ağaç" diye başlayan üç dizeye, yanlışlıkla Pir Sultan Abdal'a gönderme yapılarak değinilmişti. Bana ait olan bu önemli yanlışı düzeltiyorum.

Tarihin daha çok devrim dönemlerine ilgi duydum. *Bozkurt Efsaneleri ve Gerçek*, Türk toplumunun tarihsel sıçramalarının ilkini ele alıyor. Feodaliz-

me geçiş yönündeki bu sıçramanın Selçuklu ve Osmanlı dönemine uzayan devamı, *Osmanlı'dan Bugüne Toplum ve Devlet* başlıklı kitapta incelenmiştir. Tarihimizin ikinci büyük sıçramasını ise, *Kemalist Devrim* başlığını taşıyan beş kitapta tahlil etmeyi planladım. İlk iki kitap yayımlanmış bulunuyor. [Bu Önsöz'ün yazıldığı 1997 yılından sonra Kemalist Devrim dizisinin 3. kitabı olan *Altı Ok* ve 4. kitabı olan *Kurtuluş Savaşı'nda Kürt Politikası* da Haziran 1999 ve Kasım 1999'da birbiri ardı sıra yayımlandı.]

Aydın ve Kültür başlıklı çalışmam ise, tarihe kültür boyutunda bakmaktadır.

Bozkurt Efsaneleri ve Gerçek, benim daha ilkokula başlamadan, dedemin dizinde duymaya başladığım tarih tutkusunun ürünlerinden biridir. Umarım, eleştirilir ve tartışılır.

Doğu Perinçek
22 Ekim 1997, İstanbul

GELİŞTİRİLMİŞ BEŞİNCİ BASIMA NOT

Yeni kaynaklar incelenerek, bazı ekler yapıldı. Özellikle "Efsaneler ve Gerçek" başlıklı 5. bölüm geliştirildi. Temel tahlilde bir değişiklik yok.

Ocak 2003, İstanbul

I-ORTA ASYA KAVİMLERİNİN GELİŞMESİ

1. Hunlar
2. Göktürkler
3. Uygurlar
4. Karluklar ve Karahanlı Devleti
5. Sir-i Derya Oğuzları
6. Feodal Devlete Sıçrayış

1. HUNLAR

Orta Asya toplumlarının MÖ 1000 yıllarından MS 1200 yıllarına, hatta daha sonralara kadarki tarihi, kabile toplumunun çözülüp feodalizmin oluşumunun tarihidir. Türklerin uygarlaşma sürecinin 2000 yılı aşan çok uzun bir sürece yayıldığını, Seyfeddin Aziz de saptamaktadır.[1]

1 Çin Komünist Partisi'nin Mao zamanındaki en yüksek organı olan Siyasal Büro üyelerinden

Seyfeddin Aziz, Karahanlı Devleti'nin kuruluş dönemini romanlaştırdığı *Satuk Buğra Han* adlı eserinde şöyle diyor: "Uygur tarihi, adım adım ilerleyerek bir birleşme sürecine geçmiş, önce kabileler oluşmuş, kabileler çözülüp ulusu oluşturmuştur. (...) Bu gelişme süreci 2000 yıldan fazla sürmüştür." (Seyfeddin

Aziz, *Türklerin Müslümanlığa Geçişi/ Satuk Buğra Han,* çev. Prof. Dr. Rukiye Hacı, Kaynak Yayınları, İstanbul, Şubat 2000, s.14.)

Türkçe konuştuğundan emin olduğumuz ve Türk adıyla tarih sahnesine çıkan ilk kavim, MS 6-8. yüzyıllarda Asya'da büyük bir göçebe konfederasyonu kuran Göktürkler'di. Türkçe konuşan kavimlerin daha önce Hun konfederasyonu içinde de yer aldığını biliyoruz. Hangi kavimden geldikleri üzerinde durmaksızın, Hun adı verilen hâkim unsurun hayatına ve örgütlenmesine göz atarak başlıyoruz.

Toplumsal Gelişme Düzeyi

Çin kaynakları, kendi kuzeylerinde yaşayan atlı göçebe kavimlerden sürekli olarak söz edegelmişlerdir. Bunlar, daha sonra tarihe esas olarak Türk ve Moğol adlarıyla çıkan bozkır göçebeleriydi, çoban kavimlerdi. Başlıca at, koyun ve sığır yetiştiriyorlardı. Ormanlarda yaşayan ve esas olarak avcılıkla geçinen daha geri kabilelere de rastlıyoruz. Esasen göçebeler de çeşitli gelişme aşamalarındadır. İçlerinde yarı-avcı kabileler dahi bulunuyordu.

Orta Asya'da açılan kurganlardan (mezar) daha MÖ 8. yüzyıllarda kabileler içinde çok derin bir toplumsal farklılaşma olduğunu saptıyoruz. Bu mezarlardaki buluntulardan, zengin bir kabile aristokrasisinin oluştuğu anlaşılıyor. Sürüler, belli ellerde toplanmaktadır. Kan bağına dayanan klan (soy) örgütlenmesi, kabile aristokrasisinin oluşması ve zenginlikleri elinde toplamasıyla artık çözülmektedir.[2] Erkeğin mülk sahipliğini ifade eden ataerkil aile ortaya çıkmaktadır. Özel mülkiyet, aile ile birlikte ve aile başkanının mülkiyeti biçiminde boy vermektedir. Bu kabile aristokrasisi, hiç şüphesiz bazı klanların diğerleri üzerinde hâkimiyet kurmasıyla ortaya çıkmıştır. Diğer klanlara hükmetmek, hükmeden klan içinde de farklılaşmaya yol açmış ve bunu hızlandırmış, bir kabile şefleri zümresi böylece oluşmuştur. Bu gelişme, göçebe kahramanlık çağının açılması demektir.[3]

2 "Çalışmanın erişmiş bulunduğu gelişme aşaması ne kadar düşük, toplam çalışma ürünü ve bunun sonucu, toplumun sahip bulunduğu servet ne kadar az ise, kan ilişkilerinin üstün etkisi, toplum düzeni

üzerinde o kadar çok belirleyici görünür.” (F. Engels, *Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni,* çev. Kenan Somer, Sol Yayınları, 3. basım, s.14-15.)

3 “Kahramanlar çağındaki Yunanlılar gibi, sözde ‘kral’lar çağında yaşayan Romalılar da, klanlar, fratriler ve kabilelerden çıkmış ve onlar üzerine dayanan bir askeri demokrasi halinde yaşıyorlardı.” (F. Engels, *aynı eser,* s.178.)

Pazırık’ta bulunan bir keçe süsü.

Göçebe kabile aristokrasisi, diğer kabileleri yağmalama peşinde koşmakta ve kendi kabilesi üzerinde de bir baskı kurmaktadır. Kabileler içinde beyler ve çobanlar ayrılırken, kabileler arasında da bağımlılık ilişkileri doğmaktadır. Engels’in diliyle söylersek, “Savaş için örgütlenme, topluluk hayatının düzenli bir görevi haline gelmiştir”. Kabileler, askerî-demokratik bir örgütlenme içindedir.[4] Bağımlılık ilişkileri başlangıçta kabileler arasında iken, zamanla bağımlı kabile ile hâkim kabilenin şefleri arasındaki bir ilişki yönünde değişmiştir. İşte bu bağımlılık ilişkisi, feodal ilişkilerin, somut ifade edersek, bey ile serf arasındaki ilişkinin de cücüğüdür (rüşeymidir).

4 “Daha yoğun bir nüfus, dışarda olduğu kadar içerde de daha sıkı bir bağlılığı gerektirir. Her yerde, aralarında akrabalık bulunan kabilelerin konfederasyon halinde birleşmeleri bir zorunluluk haline gelir. Bu kabileler, az sonra da birbirleriyle kaynaşırlar ve onlarla birlikte, ayrı ayrı kabile toprakları da, halkın

kolektif toprağı halinde kaynaşır. Halkın askeri şefi… vazgeçilmez, sürekli bir memur durumunu kazanır. Askeri şef, konsey, halk meclisi: İşte kandaş örgütlenmenin bir askeri demokrasi olmak için dönüşmüş bulunan organları bunlardır. Askeri –çünkü savaş için– örgütlenme, şimdi halk hayatının düzenli görevleri haline gelmiştir. Servet sahibi olmayı hayatın başlıca gayelerinden biri gibi gören halklarda, komşuların serveti tamah uyandırır. Bunlar barbar halklardır; yağma etmek, onlara çalışarak kazanmaktan daha kolay, hatta daha şerefli görünür. Eskiden sadece bir zorbalığın öcünü almak ya da daralan bir toprağı genişletmek için yapılan savaş, şimdi sadece yağma için yapılır ve sürekli bir sanayi kolu durumuna gelir. Yeni müstahkem kentlerin çevresinde korkutucu surların dikilmesi sebepsiz değildir. Bu surların hendeklerinde, kandaş örgütlenmenin kuyu gibi mezarı açılırken, kuleleri uygarlık içinde yükselir. İçerde de durum aynıdır. Çapul savaşları, yüksek askeri şefin de, ast şeflerin de iktidarını artırır; bunların haleflerinin aynı aileler içinde seçilmesi âdeti, özellikle babalık hukukunun girişinden sonra yavaş yavaş önce hoşgörülen, sonra hak olarak istenen, en sonra da gasp edilen bir kalıtım haline gelir; soydan geçme krallığın ve soydan geçme soyluluğun temeli kurulmuş bulunur. Böylece kandaş örgütlenme organları halk içinde klan, fratri, kabile içindeki köklerinden yavaş yavaş kopar ve bütün kandaş örgütlenme kendi karşıtı haline dönüşür. Kendi işlerini özgürce düzenlemek hedefine sahip bir kabileler örgütlenmesi iken, komşuları soyan ve ezen bir örgütlenme olur; ve sonuç olarak, bu yeni örgütlenmenin önceleri halk iradesinin araçları bulunan organizmaları, kendi öz halkına karşı, özerkli egemenlik ve baskı organizmaları haline gelir. Ama, servete karşı duyulan susama, klan üyelerini zenginler ve yoksullar halinde bölmeseydi, 'aynı klan içindeki mülkiyet farkı, klan üyelerinin çıkar birliğini uzlaşmaz karşıtlık haline dönüştürmeseydi' (Marx) ve köleliğin genişlemesi, hayatını çalışarak kazanma olgusunu, sadece kölelere layık ve çapuldan daha şerefsiz bir eylem olarak düşündürmeye başlamasaydı, bunlar asla mümkün olmazdı." (F. Engels, *aynı eser,* s.228.)

Yine Marx ve Engels, *Alman İdeolojisi* adlı eserlerinde, savaşın "fetihçi barbar halkların hayatında, 'normal bir ekonomik ilişki tarzı'" olduğunu belirtirler (çev. Selahattin Hilav, Sosyal Yayınlar, İstanbul, 1968, s.42).

Siyasal Örgütlenme: Kabileler Konfederasyonu

Birbiriyle sürekli yağma savaşlarına giren bu göçebe kabilelerin meydana getirdiği, bildiğimiz ilk konfederasyon, Çin kaynaklarında Hiung Nu'lar diye anılıyor. Birçok tarihçi, Hiung Nu sözcüğünün aslının Hun olduğu görüşünde. Bilindiği gibi Çin yazısı, sesleri yansıtamadığı için, yabancı dilden özel isimler, en yakın Çince sözcüklerin işaretleriyle kayda geçirilebilmektedir.

Nüfusun yoğunlaşması, kabilelerin konfederasyon halinde toplanmalarında önemli bir etkendir. Bu konfederasyonun esas kurucusu Mao-Tun (Mete) MÖ 209'da başa geçiyor. Mao-Tun, Çin imparatoruna yazdığı mektuplarında, Orta Asya'da eli silah tutan bütün kavimleri birleştirdiğinden ve bu kavimlerin

barış ve huzur içinde yaşadıklarından söz etmektedir. Bu konfederasyon, MÖ 3. yüzyıldan MS 3. yüzyıla kadar beş yüz yıl devam etti.

Hunlar'da yirmi dört büyük mevki vardı. Buna dayanarak, Hunlar'ın yirmi dört kabileden (boydan) oluştuğu ve konfederasyonun başkanı olan Şan-Yü'nün kabilesinin hâkim durumda olduğu sonucuna varabiliriz. Şan-Yü, belki de bu kabilenin, hatta o kabile içinde bir klanın (soyun) adı idi. Hun kabilelerinden beşinin aristokrat boyları meydana getirdiğini öğreniyoruz. Klanlar, kabileler ve kavimler arasında bir hiyerarşi (ast-üst ilişkisi) var.

Hun konfederasyonu içinde yer alan kavim ve kabileler hemen hemen aynı hayat tarzı içinde idiler. Bu hayat tarzı, göçebe hayvancılığıdır. Otlaklar üzerinde özel mülkiyetin henüz doğmadığı kesin olmakla birlikte, kabileler belli toprak parçalarını otlak olarak kullanmaktadırlar. Kabile aristokrasisinin, bir bakıma bu toprak parçasına tasarruf ettiği söylenebilir[5]

5 "Göçebe çoban kabileler arasında… toprak, doğanın öteki şartları gibi, ilkel sınırsızlığı içinde görülmektedir… Bu halklar, toprağı kendi mülkiyeti sayar ama hiçbir zaman bu mülkiyetin sınırlarını tespit etmez. …Burada mülk edinilen ve yeniden üretilen toprak değil, sürüdür; toprak her konaklanıldığında ortaklaşa kullanılır." (K. Marx, *Kapitalizm Öncesi Ekonomi Şekilleri,* çev. Mihri Belli, Sol Yayınları, s.96.)

Kurulan konfederasyon, hiç şüphesiz bu otlakların kabileler arasında paylaşılmasını düzenliyor ve barışı da böyle sağlıyordu. Buna, bazı Türk kavimlerinde "töre" deniyordu. Hayvancılıkla birlikte tarla tarımına da rastlanıyor. Altay bölgesinde Hiung Nu çağından kalma sulama kanalları var. Selenga Irmağı ve Baykal Gölü kıyılarında da o çağdan kalma çeşitli saban demirlerine rastlıyoruz. Gene bu bölgede orak gibi tarım aletleri, tahıl depolamak için çukurlar, tahıl öğütmek için taşlar ve sulama kanalları bulunmuştur. Bütün tarihçilerin oybirliğiyle kabul ettikleri üzere, Altay dağlarında demircilik gelişmişti.

Pazırık'ta bulunan bir keçe süsü.

Konfederasyonun Dayandığı Toplumsal Farklılaşma ve Sömürü

Bütün bunlarla birlikte, konfederasyonu yönetenlerin ve bağımlı toplulukların büyük çoğunluğunun göçebe hayvancılar olduğu kesindir. Konfederasyonun kurulması, Mao-Tun'un Çin imparatoruna yazdığı gibi, kabileler arasındaki yağma savaşlarının yerini bir düzenin (barış ve huzurun) aldığını ifade ediyor. Bu düzen, ortaya çıkan bağımlılık ilişkileri dolayısıyla aristokrasinin hayvan olarak aldığı vergi/sömürü temeli üzerinde kurulmaktadır. Ayrıca konfederasyonun başında bulunan hâkim unsur, dışa karşı büyük yağma akınlarını da örgütlemektedir. Çin Seddi bu tehdide karşı yapılıyor.

Orta Asya kavim ve kabilelerinin bir düzene sokulması, bir konfederasyon içinde toplanması, devletin de çekirdeğini oluşturmaktadır. Mao-Tun'un, Hun aristokrasisine dayanarak Çinlilerinkine benzer bir devlet örgütü kurmaya, Çin imparatoru gibi bir saray erkânı ve halk kitlesinden ayrı bir bürokrasi oluşturmaya çalıştığını, Çin kaynaklarından öğreniyoruz. Bürokrasinin ortaya çıktığını gösteren memuriyet ve unvanlara rastlanmaktadır. Bununla birlikte, bütün eli silah tutan kabile üyeleri aynı zamanda savaşçıdır. Halktan ayrı bir kamu gücünün, yani ordunun henüz oluşmaması, özel mülkiyetin ve para ekonomisinin yeterince gelişmediğini gösteriyor. Fakat gelişme bu yöndedir. Mao-Tun'un karargâhında bulunan hassa birlikleri, bu özel silahlı kuvvetin, yani "kamu gücü"nün ilk çekirdeğidir.[6]

6 "Devlet… ilkin, kendine tabi olanların toprağa göre dağılmasıyla karakterize edilir. …İkinci olarak, bizzat silahlı güç halinde örgütlenen halkla artık doğrudan doğruya aynı şey olmayan bir kamu gücünün kuruluşu gelir." (F. Engels, *Ailenin Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni,* s.235 vd.)

Mao-Tun'un ve Hun aristokrasisinin Çin'e hâkim olmak istediklerini biliyoruz. Bundan amaç, hiç şüphesiz tarım yapan geniş köylü kitlelerini kendilerine bağımlı duruma getirmektir. Böylece yiyecek ihtiyaçlarını ve zenginlikleri, artık yağma savaşlarıyla değil de, köylülerin sömürülmesine dayanan bir düzenle sağlamaya, yani daha ileri bir aşamaya yöneliyorlardı.

Nitekim tarihte, göçebe kavimlerin, yerleşik feodal toplumları boyunduruk altına alarak bu feodal toplumun tepesine oturdukları ve kendi içlerinde de buna uygun bir gelişme gösterdikleri örnekler vardır.[7] Fakat, Hunların, bunu başaracak bir gelişme düzeyinde olmadıkları anlaşılıyor. Bir Çinli, MÖ 174'te Hunların başbuğuna şöyle diyor:

7 Roma illerinin efendisi bulunan Cermen halkları, fethettikleri yeri bir düzene koymak zorundaydılar. Ama Romalı kitleler ne kandaş gruplar içine kabul edilebilirlerdi, ne de bu gruplar aracılığıyla egemenlik altına alınabilirlerdi. Her şeyden önce çoğu yerlerde varlıklarını sürdüren yerel Roma yönetim organlarının başına, Roma devleti yerine geçecek bir şey koymak gerekiyordu ve bu da ancak başka bir devlet olabilirdi; öyleyse, kandaş kuruluş organlarının devlet organları haline dönüşmeleri ve bu işin de şartların baskısı altında çok çabuk olması gerekiyordu. Ama fatih halkın, en yakın temsilcisi askeri şefti. Fethedilen toprakların dış güvenliği olduğu kadar iç güvenliği de, onun iktidarının pekişmiş olmasını gerektiriyordu. Askeri komutanlığın krallığa dönüşmesi anı gelmişti." (F. Engels, *aynı eser,* s.211.)

> "Eğer sen, Şan-Yü, Çin bölgelerini itaat altına alsan dahi, yine oralarda yaşayamazsın!"

Bu sözler, Hunların göçebe kabile sisteminden yerleşik bir feodal topluma geçip, böyle bir topluma hâkim olacak kadar gelişmediğini ifade etmektedir. Başka bir deyişle, Hunlar içindeki sınıf farklılaşması ve özel mülkiyetin

gelişmesi, henüz böyle bir sıçramayı başarabilecekleri düzeyde değildi. Nitekim, Mao-Tun, kabile şeflerinin yağma siyasetini benimsiyor ve köylülerin yaşadığı geniş Çin topraklarını hâkimiyet altına alma girişiminde bulunmuyordu.

Bütün bunlarla birlikte, Hun aristokrasisinin elinde büyük zenginliklerin biriktiğini, karargâhlarında lüksün arttığını biliyoruz. Burada Marx'ın "Devlet, tüketim zenginliğini ve lüksü temsil eder" sözünü hatırlıyoruz. Hunların mezarlarında hayret edilecek kadar bol Çin ve İran malları bulunmaktadır. Bu olgu, yağma dışında, Hun aristokrasisinin Orta Asya'dan geçen İpek Yolu'nu ellerinde tutmasının ve Asya ticaretinde rol oynamasının da bir kanıtıdır. Kuzey Hun kültür çevresinde MÖ 118-MS 589 arasında Çin Han sülalesine ait bronz paralar bulunmaktadır. Bu da, meta değişiminin dar da olsa, varlığını göstermektedir.

Hun konfederasyonunun hiyerarşisi şöyledir:

1. Şan-Yü kabilesi.

(En üstte hiç şüphesiz bu kabile içinden bir klan bulunuyordu.)

2. En önemli (soylu) beş Hun kabilesi.

3. Diğer Hun kabileleri.

4. Hunlara bağımlı Yüe-ci ve Tunguzlar gibi kavimler ve bu kavimler içindeki kabile ve klanlar.

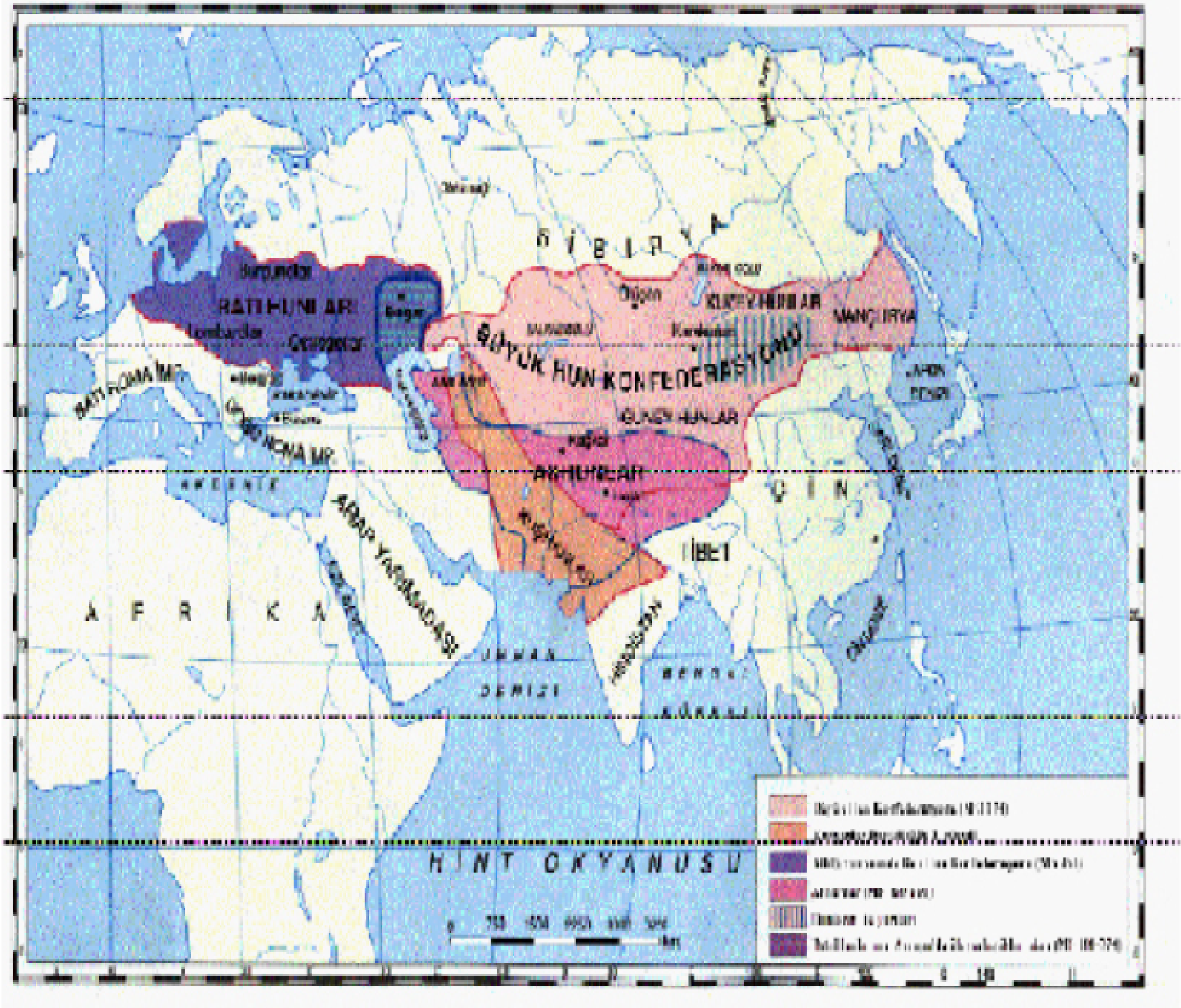
Altay Hun çağına ait Tuyahta kurganlarında bulunmuş kurt resimleri.

Özel Mülkiyetin Gelişmesi İçin Gerekli “Barış ve Düzen”

Hunlar’ın kendilerine bağımlı kıldıkları kabileler ve kabile toplulukları içindeki kan bağına dayanan kabile sistemini bozup yeni feodal ilişkiler geliştirmeye çalıştıklarına dair bir bilgiye rastlamıyoruz. Tersine, var olan kabile hiyerarşisini ve sistemini koruyorlar ve bu hiyerarşinin en tepesine oturuyorlardı. Sömürüden pay alıyorlar, “barış ve düzeni” sağlayan hâkim unsur işlevini görüyorlardı. Hun aristokrasisi, boyun eğdirdikleri yenik kabile aristokrasisini koruyup, onu kendi hâkimiyetinin vekili olarak bırakmaktaydı. Bu ilişki, feodal ilişkilerin çekirdeğini de ifade etmektedir. Gerçekleştirilen “barış ve düzen”, kan bağına dayanan kabile ilişkilerinin çözülmesi ve ticaretin gelişmesi koşullarını yaratıyordu.

Kabilelerin itaat altına alınıp bir merkezi otoritenin kurularak istikrarlı bir “barış ve düzenin” sağlanması, hiç şüphesiz özel mülkiyet yönündeki gelişmeyi hızlandırmıştır. Bu barış ve düzen sayesindedir ki, klan mülkiyetinin geçerli olduğu kalabalık kamplar halinde göç edilirken ve hayvancılık yapılırken, kabileler içinde oluşan sürü sahibi ocakların (bir nevi büyük aile) ayrı ayrı göç edebilmeleri mümkün oldu. Bu düzen, klan mülkiyetinin çözülüp özel ocak mülkiyetinin gelişmesine yaradı. Düzen sağlayan merkezi bir otoritenin kuruluşu, elbette özel mülkiyetin belli bir gelişme düzeyinde ortaya çıkmıştı ve özel mülkiyeti daha da geliştirdi. Hunlar’da da özel mülkiyetin doğması ve gelişmesi, ailenin gitgide daralması süreciyle birlikte oldu.

Ocakların hayvanlarını yağma ve çapuldan koruyacak bir merkezi otoritenin oluşması, bu gelişme için gereklidir. Kabile ve klanlar arasındaki yağma ve çapul kavgaları, baskınlardan korunmak için büyük topluluklar halinde göçü gerektiriyordu. “Barış ve düzenin” sağlanması, ocaklar halinde göç etmek ve ocak mülkiyetini geliştirmek olanaklarını da getirdi. Toplumsal gelişmenin bu düzeye gelmesi, kabile ve klanlar üzerinde bir otoritenin varlığını gerekli kılmıştı.

Büyük Hun Konfederasyonu

2. GÖKTÜRKLER

Tarihte Türk adıyla ortaya çıkan ilk topluluk, bilindiği üzere Göktürkler'dir.[8] Göktürk adı, *Orhun Yazıtları*'nın yalnız iki yerinde geçiyor. Bu topluluk, *Yazıtlar*'da genel olarak *Türk* diye anılmaktadır. Ancak biz, 552 yılında Orta Asya'da hâkimiyeti ele geçiren Türk adlı boylar ittifakını, daha sonra Türk

adıyla tarih sahnesinde yer alacak diğer Türk kavimlerinden ayırabilmek için, onları özel olarak Göktürkler diye adlandırmayı yeğliyoruz.

8 Göktürkler konusunda, Çin kaynaklarına dayandığı için, Türk tarihçileri arasında eski çalışmaların ötesine geçen Prof. Dr. Ahmet Taşağıl'ın araştırmaları özellikle incelenmelidir. Bkz. *Göktürkler,* I, II, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara 1995, 1999.

Göktürkler, 552 tarihinde Avar (Juan Juan) hâkimiyetine son verdiler ve Orta Asya'da yeni ve büyük bir kabileler konfederasyonu kurdular. *Türk*, başlangıçta bu konfederasyona hâkim olan boyun veya boyların adıydı.[9]

9 Türk sözcüğünün 11. yüzyıldaki açıklaması için bkz. *Divan-ı Lügat-it Türk Tercümesi,* c.I, s.350 vd.

Bununla birlikte, konfederasyonda yer alan Dokuz Oğuzlar, Türgişler, Karluklar, Kırgızlar vb. kendilerini hiçbir zaman *Türk* adıyla çağırmıyorlardı. Aynı şekilde, Türk Bilge Kağan da onlardan *Türk* adıyla söz etmiyor, onları *Türk* bodunu'ndan ayırıyordu. Göktürk konfederasyonunun denetlediği coğrafyaya ve kavimlere dışardan bakan yabancıların, zamanla konfederasyon içindeki Türkçe konuşan bütün kavimleri *Türk* diye isimlendirdiği biliniyor.

Tarihsel Aşama

Göktürkler'in yaşayış ve tarihleri hakkında en önemli bilgileri *Orhun Yazıtları*'ndan öğreniyoruz.[10] Bu yazıtlar, Türk Bilge Kağan, kardeşi Kültigin ve danışmanları Tonyukuk adına dikilmiştir. Tonyukuk Anıtı 720-725 yıllarında, Kültigin Anıtı 732'de, Bilge Kağan Anıtı 735'te dikiliyor. Kültigin 731'de, Bilge Kağan 734'te ölüyor ve 745'te ise Uygurlar hâkimiyeti ele geçiriyorlar.

10 *Orhun Yazıtları,* MS 8. yüzyılda yaşayan Orta Asya toplumlarının ekonomik, sosyal ve siyasal yapıları ile geçmişleri konusunda eşsiz önemde bilgiler vermektedir. 1973 yılında Mamak Askeri Cezaevi'nde bu çalışmayı yaparken, *Orhun Yazıtları*'nı incelemek için, Muharrem Ergin'in hazırladığı *Orhun Abideleri* adlı kitaba başvurduk. Bu kitapta, *Orhun Yazıtları*'nın günümüz Türkçesine yapılan bir çevirisi yanında, Göktürk alfabesiyle yazılmış özgün metni ve Latin harflerine çevrilmiş o zamanki Türkçe metin bulunmaktadır. Göktürk dili ve yazısı konusunda uzman olmadığımız için, bu çalışmayı yaparken, Muharrem Ergin'in çevirdiği metinden yararlandık ve kitaba eklenen sözlüğe de baktık.

Ancak 4. basımı hazırlarken, Hüseyin Namık Orkun'un *Eski Türk Yazıtları* adlı eserini ve Talat Tekin'in 1995 yılında yayımlanan *Orhon Yazıtları* adlı kitabını da inceledik.

630 yılında Doğu Göktürkler'in Çin hâkimiyetine geçtiğini görüyoruz. 680 yıllarında Kutluk Kağan (İlteriş), konfederasyonu yeniden kuruyor. Bu yeni canlanış sırasında Bilge Tonyukuk, "Karakum'da… geyik yiyerek, tavşan yiyerek oturuyorduk" diyor. Buradan, ekonominin esas itibariyle göçebe hayvancılığına dayanmakla birlikte, avcılığın da önemle devam ettiğini anlıyoruz. Türk aristokrasisinin elinde önemli miktarda hayvan sürüsü ve servet biriktiğini gene *Yazıtlar'*dan öğreniyoruz:

> "Kültigin'in altınını, gümüşünü, hazinesini, servetini, dört binlik at sürüsünü idare eden Tuygut…"

Göçebelik esas olmakla birlikte, Göktürk çağına ait kurganlarda (mezarlarda) bulunan kürek ve pulluklar, Hun çağındaki tarımcılığın devam ettiğini göstermektedir. Gene Talas Irmağı kıyısında bulunan Göktürk yazısıyla yazılmış yazıtlardan, yerleşik bir tarım hayatının varlığını saptıyoruz. Bir yazıtta, tarla ve su hendeklerinin düzenlenmesinden söz edilmektedir. Yine 697 yılında Çin'le yapılan bir antlaşmaya göre, Çin İmparatoru, Göktürk Kağanı'na, 3 bin adet tarım aleti, 10 bin libre demir (Çin yıllığı T'ang shu'ya göre 40 bin libre), 100 bin hu (1250 ton) tohumluk darı verecektir.[11]

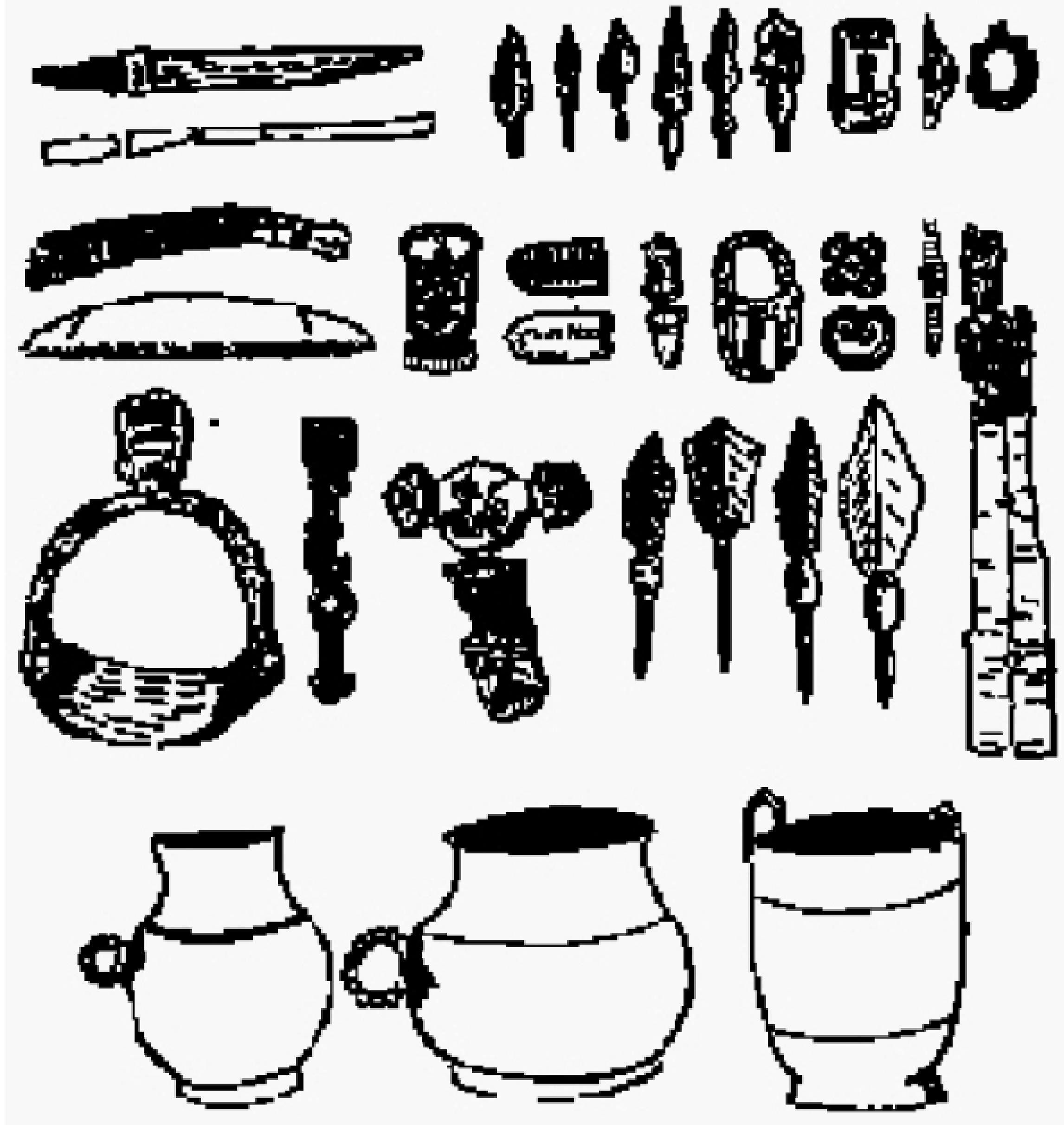
11 İbrahim Kafesoğlu, "Ölümünün 1250. Yıldönümü Münasebetiyle Bilge Kagan", *Belleten,* XLIX, sayı 194, Ağustos 1985, s.263.

Bütün bunlarla birlikte, Göktürk çağında tarımın gerilediğinden ve yerleşik hayattan göçebeliğe dönüldüğünden söz edilmektedir. Zanaatların, örneğin dülgerlik tekniğinin Hunlar'dan geri olması dikkat çekicidir. Bütün bunlar, Göktürkler'in Hunlar'dan daha geri olduğu yönünde görüşlere yol açmıştır. "Dünya tarihinin kaygan ve aynı biçimde, bazı zamanlarda dev sıçramalarla gerilemeksizin daima ilerleme halinde olduğunu sanmanın yanlış olduğunu[12] hatırlarsak, bunu pek yadırgamayız. Tarım ilerlemediği gibi, şehirler de kurulmamıştır. Bununla birlikte *Orhun Yazıtları'*nda birkaç şehir ismi geçiyor. Ayrıca, İlteriş Kağan on yedi erle Çin'e karşı mücadeleye atılınca "Şehirdeki dağa çıkmış, dağdaki inmiş" deniyor. Bu şehirlerin ("balık") büyük karargâhlar olduğu düşünülebilir; veya daha büyük bir olasılıkla, bunların kerpiçten yapılmış ve etrafı çevrilmiş ilk şehirler olduğu üzerinde de durulabilir. Şehir, Marx'ın belirttiği gibi, iktisadi bünyeye yamanmıştır:

12 V.İ. Lenin, "Junius Broşürü Üzerine", Haziran 1916.

"Asya tarihi, şehir ile köyün farklılaşmamış bir çeşit birliğidir. (Burada büyük şehre, gerçek ekonomik yapının üzerinde kondurulmuş olan bir hükümdar karargâhı gözüyle bakılmalıdır.)"[13]

13 K. Marx, *Kapitalizm Öncesi Ekonomi Şekilleri,* s.84.

Göktürk çağına ait Altaylar'da Kuray buluntuları.

Kabile Toplumunun Çözülmesi

Göktürkler zamanında kabileler içinde kuvvetli bir toplumsal farklılaşma olduğunu ve kabile sisteminin çözülme yönünde dönüştüğünü görüyoruz. Buna paralel olarak bazı kabileler ve kabile topluluklarının, diğerleri üzerinde hâkimiyet kurarak onları kendisine tabi kıldığını saptıyoruz. Göktürkler de, 552 yılında bu şekilde, Juan-Juanlar'ın hâkimiyetine son vererek, üstünlüğü ele geçirmişlerdir. *Orhun Yazıtları*'nda ifade edildiği gibi, Göktürk kabilelerinin meydana getirdiği birliğin başında bulunan Bumin Kağan, "Ordu sevk ederek dört tarafındaki bodunu hep tabi kılıyor. İlliyi ilsizleştirip, kağanlıyı kağansızlaştırıyor. Başlıya baş eğdirip, dizliye diz çöktürüyor. Doğuda Kadırkan ormanına kadar, batıda Demirkapı'ya kadar konduruyor. İkisi arasında pek teşkilatsız Göktürk'ü düzene sokarak öylece oturuyor."

Göktürk konfederasyonunun kuruluşu böyle özetleniyor. Bu olayın bir nüfus artışının zorunlu sonucu olduğunu, Bilge Kağan'ın, "azken çok olduk" sözünden de anlıyoruz. Engels, nüfustaki yoğunlaşmanın "aralarında akrabalık bulunan kabilelerin konfederasyon halinde birleşmelerini bir zorunluluk haline getirdiğini" belirtir.[14] *Orhun Yazıtları*'nda akraba kabilelerin oluşturduğu bu topluluklara "bodun" adı verilmektedir.

14 F. Engels, *Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni,* s.14-15.

Orhun Yazıtları'nda geçen *bodun* sözcüğünün bir tabiiyet ilişkisini ifade ettiği anlaşılıyor. *Bodun,* milliyetçi tarihçilerin söylediği gibi millet anlamına gelmeyip, Bilge Kağan'a bağımlı kabileler ittifakına verilen isimdir. Örneğin, Bilge Kağan "Türgiş Kağanı türkümüz, bodunumuz idi", "Dokuz Oğuz bodunum idi" diyor. Hâkim durumda olan Göktürk boyları ile Dokuz Oğuz, On Uygur, Kırgız, Tarduş, Tobi, Tatar, Kıtay gibi kavimler (kabile ittifakları) arasındaki tabiiyet ilişkisi, feodal ilişkilerin tomurcuğu idi. Yalnız başlangıçta, bağımlılık, bir beye değil, kabileye bağımlılık biçimindedir. Bu ilişki, zamanla, tabi boyların, tabi olunan kabilenin beyine bağımlı olması yönünde değişti. Tarımdaki toprağa bağlılıktan farklı olarak, burada söz konusu olan, belli bir aristokrata bağımlılık (tabiiyet), "işini gücünü ona vermek"tir.

Kabile toplulukları ve kabileler arasında bir hiyerarşi oluşmuştu. Bu hiyerarşide bir alttaki, üsttekine tabi durumdaydı. Avrupa feodalitesinde görülen serflik ve vasallık gibi tabiiyet ilişkileri, henüz kabileler arasındaydı. Kabileler içinde oluşan aristokrasiye ve en üstteki kağana tabiiyet, onun bir

nevi serfi olma yönünde gelişiyordu. Doğallıkla hâkim kabile içindeki farkılaşma da derinleşiyor ve hâkim kabilenin kitlesi de serfleşiyordu.

*Orhun Yazıtları'*nda adı geçen kavimlerin kaç boydan oluştuğu da çoğu zaman belirtiliyor. Örneğin Dokuz Oğuz (dokuz boy), On Ok (on boy), Dokuz Tatar gibi. Hiç şüphesiz bütün bu kavimler içindeki boylar arasında bir hiyerarşi vardır. Ayrıca her boy içindeki klanlar arasında da bir hiyerarşi söz konusuydu. *Türk* adı büyük bir olasılıkla tek bir boy, hatta belki de soy adıyken, daha sonra kabile ittifakına ve giderek yabancılar tarafından, Göktürk konfederasyonu içinde yer alan bütün Türkçe konuşan kavimlere (Dokuz Oğuz, Türgiş, Karluk gibi) verilen genel bir ad oldu.

Göktürkler'deki hiyerarşiyi kaba olarak şöyle ifade edebiliriz:

1. Kağan,
2. Kağanın klanı,
3. Kağanın klanının mensup olduğu Göktürkler'e mensup bir boy,
4. Göktürk boyları (Türk bodunu),
5. Göktürkler'e tabi olan Dokuz Oğuz, Karluk, Kırgız, Türgiş vb. bodunları.

Göktürkler'in diğer kavimleri kendilerine tabi kılması, kavim ve kabileler arasındaki yağma savaşının ve düşmanlığın yok edilip, bir düzenin kurulmasını da ifade ediyordu. Esasen konfederasyonun varlık sebebi de buydu. Eskiden kabileler arasında yağma savaşlarıyla yapılan talanın yerini, belli bir hukuka ve düzene dayanan sömürü ilişkisi almaktaydı.[15] *Orhun Yazıtları'*nda Bilge Kağan sık sık şöyle söylüyor:

15 "Bazı dönemlerde insanların yalnız yağma ile yaşadıkları geleneksel sanısı yaygındır. Ama yağma edebilmek için yağma edilecek bir şeyin olması gerekir, yani üretimin olması gerekir. Ve yağma tarzının kendisini de belirleyen şey, bu üretim tarzıdır. Bir stock-jobbing nation (borsa spekülatörleri ulusu), örneğin hayvancılıkla uğraşan bir ulus gibi yağma edilemez." (K. Marx, *Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı,* Sol Yayınları, s.264.)

> "Dört taraftaki bodunu hep tabi kıldım, düşmansız kıldım, hep bana itaat etti. İşi gücü veriyor." "Bunca bodunu hep düzene soktum."[16]

16 Yazıtlardaki "kop itdim" fiili, Muharrem Ergin tarafından "düzene soktum" şekline çevrilmiş. "Kop itdim" bugünkü dilde bütün yaptım, birleştirdim anlamına geliyor. Gerçekten de o dönem, çeşitli kabileleri ve kabile toplulukları olan bodunları birleştirmek, onları düzene sokmak demekti. Göktürk konfederasyonu, kabileler arasındaki savaşlara, baskınlara ve Orta Asya bozkırındaki anarşiye son vererek düzeni sağlamaktaydı.

Gene *Orhun Yazıtları'*nda, çeşitli bodunların tabi kılınarak belli bir yere kondurulduğu ve düzene sokulduğu belirtiliyor. Burada kağanın belli bir boduna sınırlı bir toprak parçasını yurt olarak vermesi söz konusudur. O kavim

bu sınırlar içinde ekonomisini devam ettirmekte, kağana ürün ve emek olarak vereceği belli bir yüküm altına girmektedir. Bu yükümü yerine getirmeyen kavimlerin üzerine ordu gönderilmektedir. Bu durum, *Orhun Yazıtları*'nda "kervan yollanmayınca üzerine gittik" veya "ordu yolladık" diye ifade ediliyor.

Orhun Yazıtları'nda İlteriş Kağan anlatılırken, Tolis, Tarduş bodununu düzene soktuğu, yabguluk ve şadlık gibi mevkiler verdiği söyleniyor. Ayrıca tigin, tarkan, tutuk, buyruk gibi çeşitli unvanlara da rastlanmaktadır. Görüldüğü gibi, boylardan meydana gelen bodunlar itaat altına alındıktan sonra, başlarına yabgu, şad gibi unvanlar taşıyan beyler geçirilmektedir. Örneğin, daha önce Karluk ve Uygur kağanlarından söz edilirken, bunlar mağlup edilip itaat altına alındıktan sonra Karluk ve Uygur ilteberleri unvanları geçmektedir. İlteber, kağana tabi bir topluluğun başındaki bey olmaktadır. Aynı zamanda askerî komutan olduğu da kesindir. Tabiyet bağlarının oluşturduğu hiyerarşi, aynı zamanda askerî hiyerarşidir.

Yabguluk ve şadlık, o bodunun itaat altına alınan eski aristokrasisine verildiği gibi, doğrudan doğruya hâkim Göktürk sülalesinden asiller de yabguluk vb. almaktadır. Örneğin, Bilge Kağan, babası zamanında on dört yaşında iken Tarduş bodunu üzerine şad oturduğunu söylüyor. Burada, kabile toplumunun bağrından çıkan şeflerin savaştaki hizmetleri karşılığında "yurt" almaları sistemiyle karşılaşmaktayız.

Sınıflaşma ve Sömürü

Artık kabileler arasında sürekli düşmanlık ve yağma savaşları gittikçe kaybolacaktır. Hayvan olarak alınan vergi ve angarya şeklindeki sömürü, onun yerine geçmektedir. Tabiyet ilişkilerine dayanan bu sömürü, feodal sömürünün tomurcuğudur.

Bu sömürü sistemi, *Orhun Yazıtları*'nda hiçbir gizlemeye gerek görülmeksizin açıkça ve meşru bir ilişki olarak ifade edilmektedir:

> “Dört taraftaki bodunu hep tabi kıldım, düşmansız kıldım, hep bana itaat etti. İşi gücü veriyor.”

Gene başka bir yerde, isyan eden Türgiş karabodununun itaat altına alındıktan sonra Tabar’da kondurulduğu ve bunların “işi gücü verdikleri” belirtiliyor.

Esasen bütün kıyamet, kimin kime “işi gücü vereceği” sorununda kopmaktadır. Kültigin Anıtı’nın doğu cephesinde, Türk beylerinin Türk adını bırakıp Çin adını tutup Çin kağanına itaat etmeleriyle elli yıl Çin kağanına “işi gücü verdikleri” ifade edilmektedir.

Hatta *Yazıtlar,* Çin kağanının, “bunca işi gücü verdiğini düşünmeden, Türk bodununu öldüreyim, kökünü kurutayım” diye düşündüğünü yazmaktadır. Burada, henüz insan emeğinin üretim fazlası yaratmadığı çağlardaki gibi, kabileler ve klanların birbirini yok etmesine gönderme yapılmış oluyor. *Orhun Yazıtları,* bu ifadesiyle, bunca işi gücü sömürmek varken, Çin kağanının Türk bodununu öldürmeyi düşünmesini, mevcut düzene aykırı bir durum olarak ele alıyor.

Göktürkler‘de başlıca iki sınıf görüyoruz:

1. *Ak kemikli bodun* (kabile aristokrasisi).

2. *Kara kemikli bodun* veya *karabodun,* yani “işi gücü veren” halk yığını.

Bir de bunlar dışında “kul” ve “kün” diye anılan köle ve cariyeler bulunmaktaydı.

Göktürkler, kabile aristokrasisine ak kemikli bodun adını veriyorlardı. “İşi gücü veren” çoban halka ise karabodun diyorlardı. Göktürkler, asaletin, şimdiki gibi, kandan değil, kemikten geçtiği inancındaydılar. Bu sebeple bugünkü bozkurtların “asil Türk kanı” yerine “asil Türk kemiğinden” söz etmeleri gerekirdi. Ak ve kara nitelemesi, yalnız Göktürkler’de değil, diğer Türk kavimlerinde de, beyler sınıfı ile halk arasındaki ayrımı anlatmaktaydı. Örneğin Hazar Türkleri de, bu temelde *Ak Hazarlar* ve *Kara Hazarlar* diye bölünüyordu.[17] Hindistan ve İran’ı istila eden Ak Hunlar’ın da, ismini soylulardan aldığı anlaşılıyor.

17 Bkz. Arthur Koestler, *Onüçüncü Kabile,* Ada Yayınları, İstanbul, 1977, s.18.

Göktürkler‘de, soylular ve çoban halk kitlesi dışında köle ve cariyeler (kul ve kün) de vardı. Bunlara *Orhun Yazıtları’*nın birçok yerinde rastlanıyor.

Gumiliev, “belli bir ölçüde bağımsızlık anlamı içeren” kul kelimesinin, köle anlamından çok, “yabancıya boyun eğmek” anlamı taşıdığını *Orhun*

*Yazıtları'*ndan kanıtlar göstererek ileri sürüyor.[18] Zaten köleler, savaşlarda alınan esirlerden oluştuğu için, kölelik "yabancıya boyun eğme" eylemiyle düşülen bir durumdu. Türkler de, *Orhun Yazıtları'*nda belirtildiği gibi, yabancıya boyun eğdikleri zaman köle ve cariye statüsüne düşüyorlardı. Kaldı ki, karabodun denen beylere bağımlı halk dışında bir "kul" ve "kün" statüsünün varlığı da, bu sözcüklerin esaretten kaynaklanan kölelik durumuna denk düştüğünü göstermektedir. Orta Asya kavimlerinde kölenin, Gumiliev'in belirttiği gibi "belli ölçülerde bağımsız" olmaları, meta ekonomisinin aşağı basamaklarında bulunmalarından ileri gelmektedir.

18 Gumiliev, *Eski Türkler*, Rusçadan çev. D. Ahsen Batur, Selenge Yayınları, 2. basım, İstanbul 2002, s.76 vd.

Göktürkler'de köleler ve cariyeler, çeşitli işlerde, özellikle soyluların hizmetinde vb. çalışmaktaydılar. Bununla birlikte, ekonominin esas olarak köle emeğine dayanmadığı kesindir. Köle emeğinin yaygın bir şekilde kullanılmadığı, savaşta düşmanın esir alınmayıp kılıçtan geçirilmesi âdetinin kısmen devam ettirilmesinden de bellidir. Ayrıca esirlerin öldürülmesini gerektiren bazı inançlar da hâlâ yaşamaktaydı. Örneğin, Oğuzlar'dan esir alınan on er, Göktürk soylularından Tunga Tigin'in yuğ (cenaze) töreninde öldürülmektedir. Bu tutsakların öte dünyada Tunga Tigin'e hizmet edeceğine inanılmaktaydı.

Bu inanç, insan emeğinin üretkenliğinin geri olduğu bir gelişme döneminin kalıntısıdır. İnsanların tükettiklerinden fazla bir şey üretemedikleri, üretim araçlarının ve teknolojinin geri olduğu bir dönemde insanları köleleştirmekte ekonomik bir fayda yoktur.

Göktürkler, şüphesiz bu kadar geri bir toplumsal aşamada değillerdi. Aristokrasinin elinde bir zenginlik birikmekte, bir üretim fazlası yaratılmaktaydı. Buna rağmen, tutsakları öldürme inancının hâlâ yaşaması, iki sebeple açıklanabilir. Birincisi, bu inanç eski toplumun üstyapısının bir kalıntısıdır ve zamanla ortadan kalkmaktadır. İkincisi, köle emeğinin yaygın bir şekilde kullanılmaması sebebiyle tutsak öldürülebilmektedir.

Asya'daki Türk kavimlerinde kölelik hiçbir zaman hâkim ilişki halini almamıştır. Kölelik, kabile toplumundan feodalizme geçiş süreci içinde, daima ikinci planda kalan bir ilişki olarak yaşanmıştır.[19]

19 Köleliğin ikinci derecede önem taşıdığı toplumları Engels şöyle açıklamaktadır:

> "Köleliğin mümkün olmasından önce, üretimde belirli bir düzeye ulaşılmış ve bölüşümde belli bir eşitsizlik derecesinin ortaya çıkmış olması gerek. Ve köle çalışmasının bütün bir toplumun egemen üretim biçimi haline gelmesi için, üretim, ticaret ve servet birikiminde daha da büyük bir artışa

gereksinim vardır. Toprak üzerinde kolektif mülkiyetin bulunduğu eski doğal topluluklarda kölelik, ya kendini göstermez, ya da ikincil bir rol oynar.” (F. Engels, *Tarihte Zorun Rolü,* çev. S. Vahap Erdoğdu, Sol Yayınları, 1. basım, Ankara, Kasım 1974, s.29.)

Sınıf Mücadelesi

Göktürkler’de sınıf farklılaşmasının varlığı, doğal olarak sınıf mücadelesine yol açmaktaydı. Denebilir ki, *Orhun Yazıtları,* göçebe aristokrasisinin, karaboduna itaat ve bağlılık öğütleyen ideolojisinin edebî bir ifadesidir. Yazıtlarda sınıflar arası barışı ifade etmek için, yani aristokrasinin karaboduna hâkim olmasının karşılığı olarak, “Beyleri de bodunu da tüz imiş” denmektedir. Beyler ile bodunun “tüz” olmasından söz edilmesi, “tüz” olmadığı hallerin de söz konusu olabileceğini ifade etmektedir. Nitekim *Yazıtlar’*da, beyler ile karabodun arasındaki mücadelelerden söz edilmektedir. Örneğin, Türk bodununun Çin hâkimiyetine düşmesinin sebepleri anlatılırken, “beyleri bodunu tüzsüz için” (yani beyler ile bodun arasındaki barış ve anlaşma bozulduğu için) ve Çinliler “bey ve bodunu karşılıklı çekiştirdiği için” deniyor. Demek ki, Göktürk beyleri ile karabodun arasındaki “tüzlüğün”, yani düzenin bozulduğu, beylerle halkın çekiştiği bir durum söz konusudur. Bilge Kağan, karaboduna bu olayı hatırlatarak, onların itaat etmesini istiyor.

Kültigin Anıtı’nın doğu cephesinde Türgiş karabodununun isyanı anlatılıyor. 37. satırda Türgiş bodununun basılması, kağanının öldürülüp ilinin alınması ve Türgiş karabodununun itaat altına alınıp Tabar’a kondurulması ve işi gücü verdiği belirtildikten sonra, biraz ilerde Türgişlerin “düşman” olduğu anlatılırken, karabodun deyiminin kullanılması ilgi çekicidir. Çünkü bir kavim, beyleriyle birlikte düşman olduğu zaman, *Yazıtlar’*ın birçok yerinde bu kavimden bodun diye söz edilmektedir. Demek ki, bu olayda itaat altına alındıktan sonra Göktürk hâkimiyetine isyan eden sadece karabodundur; başka deyişle, aristokrasi dışında kalan kitledir. Kağanının ve buyruklu beylerinin öldürülmesinden sonra itaat altına alına karabodun, muhtemelen başlarına

tayin edilen Göktürk aristokrasisine başkaldırıyor. Neticede Alp Şalçı, Türgiş karabodununu öldürüyor ve yeniyor.

Tonyukuk Anıtı'nın doğu cephesinde ise, Türgiş kağanının (On Oklar'ın kağanı) Kırgız kağanı ile işbirliği ederek, Türk kağanını yenmeyi planlarken şöyle dediği belirtiliyor: "Benim bodunum oradadır, demiş. Türk bodunu yine karışıklık içindedir, demiş. Oğuz'u yine sıkıntıdadır, demiş." Türk bodununun "karışıklık içinde" olması, beylerle karabodun arasındaki çatışmayı ifade etmektedir. "Oğuz'un sıkıntıda olması" ise, Türk kağanı tarafından itaat altına alınıp "işi gücü vermesi", yani sömürülmesi yüzündendir.

Yazıtlar'ın birçok yerinde Türk bodununa hitap edilerek, bütün felaketlerin sebebi olarak onun disiplinsizliği gösterilmekte, ilin ve törenin bu yüzden bozulduğu, bodunun Çin'e köle ve cariye durumuna düştüğü anlatılmaktadır.

Karabodun ile beyler arasında mücadele olduğu gibi, en kanlı çatışmalar şüphesiz çeşitli kavimlerin (veya boy topluluklarının) aristokrasisi arasındaydı. Bütün *Orhun Yazıtları* bu mücadelelerle ilgili tarihi olaylarla doludur. Göktürk aristokrasisi dört bir yana ordu sevk ederek, Dokuz Oğuzlar'ı, On Oklar'ı (Türgişler), Kırgızlar'ı, Karluklar'ı, Tarduşlar'ı, Basmıllar'ı vb. itaat altına alıyor. Kanlı savaşlar ve isyanlar devam ediyor. Göktürkler, yendikleri aristokrasiyi öldürüyor, baş eğenleri ise kendine tabi kılıp onları çeşitli unvanlarla kavim veya boylarının başında bırakıyorlardı.

Savaşların kazanılması, yenilenlerin itaat altına alınması ve mallarına mülklerine el konulması demekti: "Tengut bodununu bozdum. Oğlunu, karısını, at sürüsünü, servetini orda aldım" gibi. Aynı şekilde Bilge Kağan, "Basmıl Idık Kut, soyumdan olan bodun idi. Kervan göndermiyor diye ordu sevk ettim, tabi kıldım, malını çevirip getirdim" diyor.

Görüldüğü gibi, kavimler veya boy toplulukları arasındaki bu savaşlar, sınıflaşma süreciyle bağlantılıydı. Yenenler ile yenilenler arasındaki ilişki, yenilenlerin tabi kılınması veya köle ve cariye yapılması sonucu, sınıfsal ilişki yönünde filiz vermekteydi.

Devlet Tomurcuklanıyor: Askerî Demokrasi

Bir kabilenin beyleri, zamanla diğer kabile ve kabile topluluklarını itaat altına alarak kendine tabi kılmaktadır. Kabileler arasındaki yağma savaşlarının ve baskınların yerini, yeni tabiiyet ilişkilerinin biçimlendirdiği bir kurallar sistemi almaktadır. Başka deyişle, Kağan, “ili tutup, töreyi düzenlemektedir”. Burada *il* belli bir toprak parçası ve o toprak üzerindeki halk anlamına gelirken, zamanla onun üzerinde kurulan siyasal örgütlenmeyi de ifade edecektir. “İlin kaybedilmesi” ve “kazanılması”, “ilin karışması” deyimlerinden bunlar anlaşılıyor. *İl,* tabi olan belli bir halk topluluğudur ve bazen “karışmaktadır”. Öte yandan il, bir toprak parçası, bir mülktür. Ve *il,* bir siyasal kuruluştur; devletin çekirdeğidir.

Göktürk aristokrasisi, *Orhun Yazıtları*’nda, Çin hâkimiyetine girildiği sırada, kara kemikli bodunu (sömürülen halk kitlesi) şöyle konuşturuyor:

> “’İlli bodun idim, ilim şimdi hani? Kime il kazandırıyorum? Kağanlı bodun idim, kağanım hani, hangi kağana işi gücü veriyorum?’ der imiş. Öyle deyip Çin kağanına düşman olmuş. Kendisini düzene sokmadığından yine teslim olmuş.”

Buradan da anlaşılıyor ki, *il,* hâkim olunan toprak parçası ve onun üzerinde kurulan, sömürüye dayanan düzen ve örgütlenme idi. *Orhun Yazıtları* sık sık “kazanılmış” ve “düzene sokulmuş” *il*den söz etmektedir.

Bir toprak parçası üzerindeki halk ile göçebe konfederasyonu arasındaki tabiiyet ilişkileri, devlet ile uyruğu arasındaki ilişkiye dönüşme yönünde gelişmektedir. Bu sebeple *il* sözcüğü, zamanla devlet öncesi siyasal örgütlenme anlamını da yüklenmiştir. Yalnız Türkçede değil, başka dillerde de devlet kelimesinin köken olarak “mülk” anlamına gelmesi dikkat çekicidir.[20]

20 Talat Tekin, *il* sözcüğünü bugünkü Türkçeye hep devlet diye çevirmiş (*Orhun Yazıtları,* s.37, 39, 41 ve daha birçok yerde). Oysa Göktürkler, henüz devlet aşamasına ulaşmamışlardı. Dikkatle incelenirse, devlet sözcüğünün metnin ilgili yerlerinde yabancı durduğu görülecektir. Bizce *Orhun Yazıtları*’ndaki il sözcüğü olduğu gibi bırakılmalıdır. O zamanki *il* kavramını bugünkü dilde karşılayacak bir sözcük bulunamaz. Çünkü *il,* o çağa özgü tarihsel bir kategoridir ve zaman içinde içeriği değişmiştir.

Göktürkler’in kurduğu konfederasyon içinde, hiç şüphesiz hâkim Türk boyları (Türk Sir bodunu) da sömürüden pay alıyorlardı. Bilge Kağan “Som altınını, beyaz gümüşünü, kenarlı ipeğini, ipekli kumaşını, binek atını, aygırını, kara samurunu, sincabını Türküme, bodunuma kazanıverdim, düzenleyiverdim” diyor.

“Türküm” ve “bodunum” diye ayrı ayrı sayılması, Türk adının “Türk Sir bodunu” denen boylar içinde en soylu olana ait olduğu kanısını kuvvetlendiriyor. Bilge Kağan’ın adının Türk Bilge Kağan olarak geçmesi de bu fikri doğrulamaktadır. Çünkü göçebe aristokrasisinin adlarının başına mensup oldukları boyun adı konmaktaydı. Bu *Türk* adı, zamanla diğer Göktürk boylarını da kapsamış ve yabancılar (Araplar ve İranlılar), Türkçe konuşan bütün kavimlere bu adı vermişlerdir.

Sömürüden esas yararlanan soylu boy, hiç şüphesiz Bilge Kağan’ın da mensup olduğu, “Türküm” dediği bu boy ve onun en soylu klanı idi. Türk Sir bodunu ile diğer Göktürk boyları ise, Göktürk konfederasyonu içinde hâkim konumda oldukları için, en iyi durumdaydılar. Nitekim Bilge Kağan “Bodunu besleyeyim diye kuzeyde Oğuz’a doğru, doğuda Kıtay, Çin’e doğru on iki defa ordu sevk ettim. Tabi kıldım. Düşmansız kıldım” diyor. *Orhun Yazıtları*’nda sık sık, “İçte aşsız, dışta donsuz, düşkün, perişan bodunun üzerine oturdum. Ölecek bodunu diriltip besledim. Çıplak bodunu elbiseli, fakir bodunu zengin kıldım. Az bodunu çok kıldım. Dört taraftaki bodunu hep tabi kıldım, düşmansız kıldım” deniyor.

Burada şüphesiz, propaganda yanında, göçebe aristokrasisinin kendi akraba kabileleriyle ilkel dayanışma anlayışının izleri de vardır.

Orhun Yazıtları’nda Oğuz veya bazen Dokuz Oğuz diye anılan boyların diğer tabi olan boy topluluklarından ayrı bir statüsü olduğu anlaşılıyor. Gumiliev, Dokuz Oğuz’un bu konumunu şöyle açıklıyor: “Türklere boyun eğen Uygurlar, nisbeten onlara budun olmuşlarsa da, dahili yapılarını muhafaza ederek ‘oğuz’ statülerini devam ettirmişlerdir.”[21]

21 Gumiliev, *Eski Türkler*, s.85.

Gumiliev, Bilge Kağan’ın “Tokuz Oğuz benim bodunum idi” demesini, haklı olarak bu görüşüne kanıt olarak ileri sürmektedir. “Yani Dokuz Oğuz’lar ona şad-tarduş-bağlı budun idi; başka deyişle doğrudan ona itaat arzetmişlerdi.”[22]

22 Gumiliev, *aynı yerde.*

Bilge Kağan, *Yazıtlar*‘da, “Türk Oğuz beyleri bodunu işitin” diye seslenmektedir. Buradan, Dokuz Oğuz beylerinin Türk beylerine yakın bir konumda oldukları, doğrudan Türk Kağanına bağlı oldukları anlaşılıyor.

Ancak *Orhun Yazıtları*’ndaki Oğuz veya Dokuz Oğuz’un, IX. yüzyılın sonlarında Oğuz Yabgu konfederasyonunu örgütleyecek ve sonra Anadolu’ya akacak olan kavimden farklı olduğunu, Oğuzlar bölümünde ele alacağız.

Savaş ve akınlar, Türk bodunu için bir geçim kaynağıydı. Savaş ve yağmadan elde edilen ganimetten, eli silah tutan herkes belli bir pay almaktaydı. *Orhun Yazıtları*'nın ifade ettiği gibi, "o zamanda kul kullu olmuştu, cariye cariyeli olmuştu". Yani hâkim unsur olan Türk bodunu zenginleşmişti.

Engels'in belirttiği üzere, "Savaş için örgütlenme, topluluk hayatının düzenli bir görevi haline gelmişti."[23] Fakat henüz silahın özel bir kamu gücü elinde toplandığı söylenemez. Eli silah tutan bütün kabile üyeleri savaşa gitmekteydi. Bununla birlikte beylerin ve kağanın çevresinde, alpler adı verilen ve savaşmaktan başka işi olmayan bir askerî gücün, bir maiyetin toplanmaya başladığı da anlaşılıyor. Engels, bu askerî maiyetin krallığın ve devletin doğuşunda oynadığı rolü şöyle anlatmaktadır:

23 Engels, *Ailenin Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni,* s.228. Yine Marx ve Engels, nüfus artışının rolü üzerinde durarak, savaşın kendisinin "fetihçi barbarlar için düzenli bir ilişki biçimi" olduğunu belirtirler. Bkz. *Alman İdeolojisi,* s.42.

> "Belirli bir ün kazanan askerî şef, etrafında gözü ganimette bir genç kalabalığı topluyordu; bu gençler ona kişisel sadakatle bağlanıyorlardı –şefin de onlara bağlandığı gibi–. Şef, onların ihtiyaçlarını sağlıyor, armağanlar veriyor ve hiyerarşik bakımdan örgütlendiriyordu. Böylece bir muhafız kıtası ve küçük seferler için bir savaş birliği, daha büyük seferler için tam bir subay topluluğu meydana getiriyorlardı. (Bunlar)… eski halk özgürlüğü bakımından bir yıkım tohumu teşkil ediyorlardı… Bir yandan krallık iktidarının doğuşunu kolaylaştırdılar, ama… bunların dağılmaması ancak sürekli savaşlar ve çapul seferleri ile sürdürülebilirdi… Kralların bu maiyet adamları, köle ve Romalı saray hizmetkârları ile birlikte gelecekteki soylular sınıfının başlıca unsurlarından ikincisini teşkil ettiler."[24]

24 Engels, *Ailenin Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni,* s.201.

Benzer süreci yaşayan Göktürk konfederasyonu, tıpkı Hun konfederasyonu gibi, kabile sistemi ve örgütlenmesinden devlete yükseliş yolunda bir basamaktır. Hayvan sürüleri üzerinde büyük özel mülkiyetin var olduğu göçebe toplumundaki farklılaşma, devleti doğurmaktadır.[25] Bilge Kağan, Tanrı'nın kendisini, "yer ve sular sahipsiz kalmasın" diye yolladığını söylemektedir. Hırsızlığa ölüm cezası verilmektedir. Bu, özel mülkiyetin yeni gelişmekte ve yerleşmekte olduğu toplumlarda görülen bir uygulamadır. Kabile aristokrasisi, özel mülkiyeti ağır cezalarla yerleştirmekte ve

pekiştirmektedir.[26] Konfederasyon içinde yağma ve çapul da yasaklanmakta ve sömürü yeni bir sisteme bağlanmaktadır[27]

25 Engels, Göktürkler döneminde henüz tamamlanmamış olan bu gelişmeyi başka toplumları incelerken şöyle anlatıyor:

> "İlkel ve kendiliğinden demokrasi, iğrenç bir aristokrasiye dönüşmüştü. Nihayet kandaş örgütlenme, içsel çekişmeler bulunmayan bir toplumdan doğmuştu ve sadece bu nitelikteki bir topluma uygundu. Bu toplum, kamuoyu hariç, hiçbir zorlama aracına sahip değildi. Ama içte, ekonomik varlık şartları bütünü gereğince özgür insanlar ve köleler, zengin sömürücüler ve yoksul sömürenler biçiminde bölünmek zorunda kalan bir toplum doğmuştu; öyle bir toplum ki, bu uzlaşmaz karşıtlıkları artık yeni baştan uzlaştıramamakla kalmıyor, tersine onları sonuna kadar geliştirmek zorunda bulunuyordu. … Kandaş örgütlenmenin ömrü dolmuştu. Kandaş örgütlenme, işbölümü (ve bunun sonucu, toplumun sınıflara bölünmesi) ile paramparça olmuştu. Yerine devlet geçti." (*Aynı eser,* s.233-234.)

26 İbn Fadlan, Bulgar Türklerinin de hırsızı ve zina yapanı öldürdüklerini belirtir. Bkz. İbn Fazlan, *Seyahatnâme,* Yayımlayan Prof. Dr. Ramazan Şeşen, Bedir Yayınları, 2. basım, İstanbul, 1995, s.61.

27 Franz Oppenheimer, yağma ile sömürü arasındaki farkı, ayı ile arıcı arasındaki farkla anlatır. Yağmacı, kovandaki balı yerken kovanı mahveden ayıya benzer. Arıcı ise, arılara kışı geçirmelerine yetecek kadar bal bırakarak bir sömürü ilişkisi kurar. Sömürücü, ayrıca sömürdüğü emekçiyi ayılara karşı koruyacak bir güvenlik sistemi de oluşturur (*Devlet,* çev. Alâeddin Şenel-Yavuz Sabuncu, Kaynak Yayınları, İstanbul, Mart 1984, s.75 vd., 80, 122).

Gumiliev, Göktürkler'in bozkırda belli bir barış ve düzen kurmada gösterdikleri bu başarıyı değerlendirerek, VIII. yüzyılda barbar ordasından devlet düzenine geçtiklerini kabul etmektedir.[28]

28 Gumiliev, *Eski Türkler,* s.396.

Bütün bunlara rağmen, Göktürk konfederasyonu, devlete geçiş sürecinin henüz tamamlanmadığı dönemin örgütlenmesidir; henüz halktan ayrı bir ordu örgütlenmemiştir. Meta ekonomisi yeterince gelişmemiştir. Göktürk kağanları kendi adlarına madenî para kesmezler.

Bilge Kağan, Türk bodununun Ötüken ormanından ayrılıp Çin'e gitmesinin ölüm olacağını ısrarla söylüyor. Şüphesiz bu ölüm, Çin'deki feodal ilişkilerin içinde erimektir. Bunun için Çin'e yaklaşmamak gerekir: "Ötüken yerinde oturup kervan kafile gönderirsen hiçbir sıkıntın yoktur." Bilge Kağan, bu sözleriyle "gidip orada erime, feodal toplum seni yutar!" demektedir.[29]

29 Daha geri bir gelişme aşamasındaki toplumların kendilerinden ileri toplumlara karşı giriştikleri fetihlerin sonucunu Engels şöyle tahlil etmektedir:

> "Daha kaba bir halk tarafından yapılan bir fetih, açıkça iktisadi gelişmeyi sarsar ve birçok üretici gücü ortadan kaldırır. Ama sürekli fetih olaylarının büyük bir çoğunluğunda, daha kaba olan fatih, fetihten çıktığı şekliyle, daha yüksek 'iktisadi durum'a uymaya zorlanır; fethedilen halk tarafından özümlenir ve çoğu kez, onun dilini bile kabul etme zorunda kalır." (Engels, *Tarihte Zorun Rolü,* s.59.)

Orhun Yazıtları'nın Anlattığı Devrim

Zenginlik ve özel mülkiyetin gelişmesine paralel olarak kan bağlarının çözülüşünü, Bilge Kağan çok açık bir şekilde anlatmaktadır. Birçok kavmin tabiiyet altına alınması ve savaşlarla kazanılan ganimet sonunda ortaya çıkan manzara şudur:

> "O zamanda kul kullu olmuştu, cariye cariyeli olmuştu. Küçük kardeş büyük kardeşi bilmezdi, oğul babasını bilmezdi. Öyle kazanılmış, düzene sokulmuş ilimiz, töremiz vardı."

Gelişen özel mülkiyet sonucu, kan bağları, "küçük kardeş büyük kardeşi bilmeyecek" kadar çözülmüştür. Toplum artık, klan (soy) esasına göre değil, yeni filizlenmekte olan özel mülkiyet ilişkilerine göre biçimlenmektedir. Klanlar dağılmakta, aynı klandan insanlar farklı yerlere kondurulmakta, farklı kabilelerin savaşçılarından oluşan askerî birlikler oluşturulmaktadır. Kan bağına dayanan toplumun çözülmesiyle ilin ve törenin düzene sokulmasının birbiri peşi sıra ifade edilmesi bir rastlantı değildir.

Kısacası, toplum bir devrim dönemini yaşamaktadır. *Orhun Yazıtları,* baştan sona bu toplumsal gelişmeyi, bu devrimi anlatıyor. Engels, kandaş örgütlenmenin yok olduğu bu tarihsel gelişmeyi şöyle ifade ediyor:

> "Bu toplumsal evrim sürecinde, kandaş örgütlenmenin ne olduğuna bakalım. Kendi katkısı olmaksızın fışkırmış bulunan yeni unsurlar karşısında bu örgütlenme güçsüz kalmıştı. Varlığının ilk şartı, bir klanın ya da kabilenin üyelerinin, sadece kendilerinin yaşadığı bir toprak üzerinde birleşmiş olmalarıydı. Bu durum uzun süreden beri ortadan kalkmıştı. Her yerde klanlar ve kabileler birbirine karışmıştı."[30]

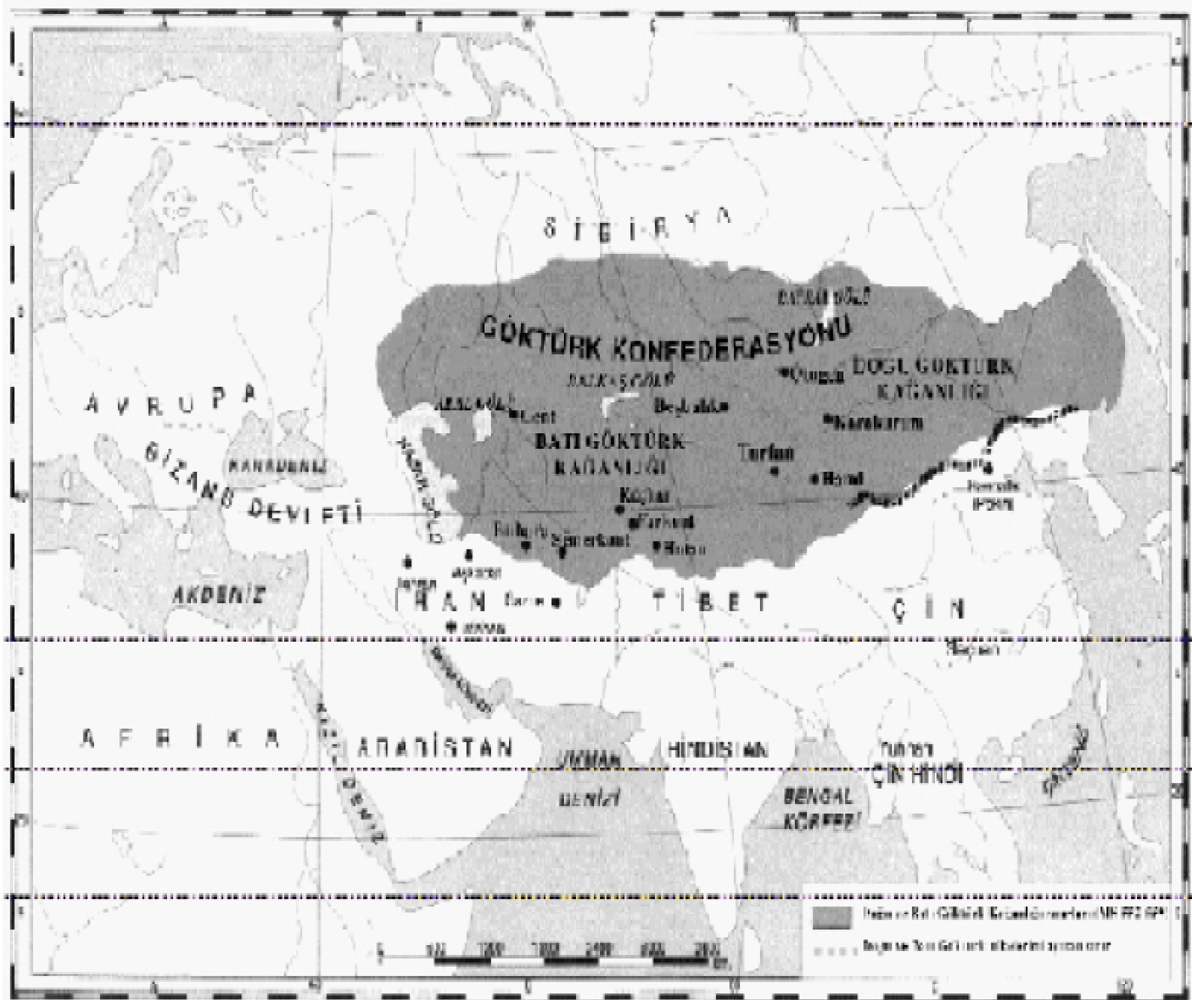
30 Engels, *Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni,* s.232.

Eski kan bağına dayanan kabile örgütlenmesini dağıtmakta olan yeni unsurlar nelerdi? Bu unsurların başını özel mülkiyet çekiyordu. Klanın kolektif mülkiyeti, özel mülkiyet karşısında geriliyor ve yok oluyordu. Toplum içindeki sınıflaşma, kan bağına dayanan eşitlikçi kabile örgütlenmesini dağıtıyordu. Belli bir kabilenin üyesi olmanın yerini, belli bir aristokrata bağımlılık alıyordu. İşte Orta Asya'nın yüzyıllardan beri yaşadığı ve *Orhun Yazıtları'*na da yansıyan devrim buydu. Göktürk konfederasyonunun

kurulması, dalgalar halindeki bu gelişme içinde, ileriye doğru yeni bir dalgalanmayı ifade etmektedir.

Bilge Kağan ise, bugün onu bayrak edinen ırkçıların tam tersine, tarihin ilerlemesine hizmet eden bir rol oynadı. Bilge Kağan, yağmacı savaş şefliğinden emekçinin sömürülmesi sistemine, başka deyişle uygarlığa geçiş girişiminin başındaydı. Tarihsel gelişme, toplumun ilkel komünizmden çıkması, özel mülkiyetin gelişmesi, sınıfların ve devletin doğması yönündeydi. Bilge Kağan da buna hizmet etti. Nitekim Çin kaynakları, Bilge Kağan'ın tebaasını şehir hayatına ve Buda dininin ayinlerine alıştırmak düşüncesinde olduğunu belirtirler. Ancak bu düşüncesi, Tonyukuk'un muhalefetiyle karşılaşmıştır.[31]

[31] Abdülkadir İnan, *Eski Türk Dini Tarihi*, Kültür Bakanlığı Yayını, İstanbul, 1976, s.8.

3. UYGURLAR

Uygurlar, 743 yılında Göktürk kağanlığına son verdi ve Orhun bölgesinde hâkimiyetini kurdu. Uygur kağanlığının kuruluşunda, Dokuz Oğuz’un esas unsuru oluşturduğu genel kabul görmektedir.[32] Dokuz Oğuz yanında Karluk ve Basmıllar da Uygur konfederasyonunun içinde yer alıyorlardı.

32 Örneğin Gumiliev, *Eski Türkler*, s.449 vd.; Collin Mackerras, “Uygurlar”, çev. Prof. Dr. Şinasi Tekin, Denis Sinor’un derlediği *Erken İç Asya Tarihi* içinde, İletişim Yayınları, İstanbul 2000, s.429.

*Göktürk Yazıtları’*nda Uygur sözcüğü tek bir yerde geçiyor: “Uygur Elteber yüz kadar eriyle doğuya doğru kaçıp gitti.”[33]

33 Bkz. Talat Tekin, *Orhun Yazıtları*, s.74-75.

Uygurlar’ın aslında *Göktürk Yazıtları’*nda “Dokuz Oğuz” diye anılan kabileler topluluğu içinde yer aldığı veya bu boyları itaat altına alarak On Uygur’u oluşturduğu görüşleri tartışılmaktadır. Dokuz Oğuz ile Uygurlar’ın aynı kavim olduğunu tereddütsüz saptayan Gumiliev, dokuz boyun oluşturduğu ittifak içinde en güçlüsünün Uygurlar olduğunu belirtir.[34] Çin kaynakları, Uygur kağanından “dokuz soyun [boyun olsa gerek] kağanı” diye söz etmektedirler.[35] Radlov da, Uygur, On Uygur, Dokuz Uygur, Oğuz, Dokuz Oğuz adlandırmalarının hepsinin Uygurlar’ı ifade ettiğini belirtir.[36]

34 Gumiliev, *Eski Türkler*, s.85, 397.

35 Collin Mackerras, “Uygurlar”, çev. Prof. Dr. Şinasi Tekin, Denis Sinor’un derlediği *Erken İç Asya Tarihi* içinde, İletişim Yayınları, İstanbul 2000, s.429.

36 Aktaran: Seyfeddin Aziz, *Türklerin Müslümanlığa Geçişi/ Satuk Buğra Han,* Kaynak Yayınları, Şubat 2000, s.16.

Bilindiği gibi “Dokuz Oğuz” o zamanın Türkçesinde *Dokuz Boylar* anlamına geliyordu.

Uygurlar’ın hâkimiyetleri 840 yılına kadar yaklaşık yüz yıl sürdü. Bu tarihte Kırgızlar’a yenilen Uygurlar, batıya göç ederek Beş Balık (Beş Şehir)

bölgesine yerleştiler (Bugün Çin Halk Cumhuriyeti'nin özerk bölgesi olan Sincian-Uygur).

Yağmacı Savaş Şefliğinden Devlete Doğru

Uygurlar'ın Beş Balık'ta sarnıçlar yaptıklarını görüyoruz. Aynı şekilde zanaatlar da gelişmektedir. 1055-1065 yıllarında çıkarılan bir fermanla bakır ve demir cevherinin satılması yasaklanmaktadır. Bu yasağın cevherlerin işlenmesini desteklemek için konduğu açıktır. Bu yasağı, feodal lonca kısıtlanmalarının doğuşunun bir belirtisi olarak da değerlendirebiliriz.

Bu gelişmeye paralel olarak, göçebe savaşçılığı da zayıflamaktadır.

Uygur kabile konfederasyonunun 9. yüzyıldan sonra yavaş yavaş bir tüccar devletini andırması, ticaretin gelişmesi, yerleşik hayata geçiş ve şehirlerin kurulmasıyla birlikte oldu. Bu gelişme, Orhun bölgesinde 840 yılına kadar devam eden Uygur hâkimiyeti zamanında başlamakla birlikte, daha çok Uygurlar'ın Beş Balık-Turfan bölgesine göç ettikten sonra kurdukları şehirlerde görülüyor. Bu dönemde Uygur toplumu, bu şehirleşme süreciyle özdeşleşmektedir. Nitekim Kaşgarlı Mahmut, *Divan-ı Lügat-it Türk*'te, Uygur sözcüğünü "Beş şehirli bir vilayetin adı" diye tanımlar.[37]

37 *Divan-ı Lügat-it Türk*'te, Uygur kavramı şöyle açıklanıyor: "Beş şehirli bir vilayetin adı. Zülkarneyn Türk hakanı ile barıştıktan sonra bu şehirleri yaptırmıştır. (…) Bu vilayette beş şehir vardır. Vilayetin halkı en katı kâfirlerdir; son derece atıcıdırlar. Sûlmî, Koçu, Canbalık, Beşbalık, Yengi Balık adındaki şehirlerdir." (c.I, s.113.)

Uygurlar'ın başında bulunduğu konfederasyon da, tıpkı Hunlar ve Göktürkler gibi, yağmacı savaş şefliğinden devlete geçiş yönünde bir atılımdı. Savaş zamanlarında akın ve yağma seferine komuta etmek veya sürek avlarını yönetmek için seçilen ve geçici bir görev olan kağanlık, bu konfederasyonlarda kurumlaşmakta ve devamlılık kazanmaktadır. Kağanlığın babadan oğula geçtiği hanedanlar kurulmuştur.

Bu gelişmeyle bağlantılı olarak, gerek kağanların, gerekse ona bağımlı olan göçebe beylerinin çevresinde bir maiyet de doğmaktaydı. Bunlar, üretimden ve kan bağına dayanan klan örgütlenmesinden kopan "alpler", "erenler",

“yiğitler” idi. Bugün halk hikâyelerinde hâlâ söylenen “yediler, dokuzlar, kırklar” vb. bu maiyetin destanlardaki yansımalarıdır.

Zamanla bu askerî maiyete, çevresinde toplandıkları kağan veya beyle kan bağı olmayan, başka boy ve kavimlere mensup savaşçılar girdi. Böylece halktan ayrı bir kamu gücü oluşmaya ve kurumlaşmaya başladı.[38]

38 “Geniş imparatorluk alanı eski kandaş örgütlenme araçlarıyla yönetilemiyordu. Şefler konseyi, çoktan beri yürürlükten kalkmadığı yerlerde bile toplanamıyordu ve kısa zamanda yerini kralın sürekli çevresine bıraktı.” (F. Engels, *Ailenin Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni,* s.212.)

Doğallıkla bu süreç, özel mülkiyetin gelişmesi ve göçebe aristokrasisinin zenginleşmesi, sınıf farklarının keskinleşmesi, kan bağına dayanan kabile örgütlenmesinin çözülmesiyle birlikte yürümektedir. Yeni sınıflı toplum, halkı denetim altına alacak sürekli bir silahlı gücü de yaratmaktadır. Eli silah tutan her kabile üyesinin savaşa katılması devam ederken, bir yandan da halk kitlesinden ayrı ve üretimle ilişkisi olmayan bir baskı ve cebir gücü oluşmaktadır. Bu sürecin varacağı yer, bütünüyle devşirmelerden veya ücretli askerlerden meydana gelen hassa ordularıdır.

Aynı şekilde bir bürokrasi de kurulmaktadır. Doğmakta olan devletin görevlerini yerine getirecek sürekli memuriyetler ortaya çıkmaktadır. Örneğin Uygurlar’da bu saray erkânına “tapıgçı” deniyordu. Bu olgu bürokrasinin filizlendiğini gösteriyor.

Kabile toplumunun şefler zümresi, artık, şad, tarkan, buyruk, ilteber, yabgu vb. unvanlar taşırlar. Bu unvanlar, henüz geri bir aşamada da olsa, feodalizm yönünde bir gelişmenin varlığını göstermektedir.

Bu süreç elbette zikzaklar halinde olmakta, zaman zaman geriye dönüşleri de içermektedir. Sömürüyü yağma yerine hâkimiyet ve bağımlılık ilişkilerine dayandırmak isteyen merkezi otorite sarsıldığı zaman, kabile şefleri yağma savaşlarına girişiyorlar, gerilemelere yol açıyorlardı. Kağanın dayandığı hâkim boylar, özel mülkiyeti ve ticareti geliştirmek, sınıf farklarını keskinleştirmek, şehirler kurmak yönünde bir toplumsal ilerlemenin sürükleyicisiydi. Buna karşılık itaat altındaki boylar bu gelişmeye direnmekteydi. Örneğin, bu direniş, Uygur Kağanı Bögü Kağan’ın bir şehir ve tüccar dini olan Mani dinini kabul etmesine karşı göçebe kabilelerin tepkisi şeklinde ortaya çıkıyordu.

Şehirleşen Aristokrasinin Dini: Mani

İlk defa 762'de Bögü Kağan, Mani dinini kabul ediyor. Başlangıçta bu dini, doğal olarak, şehirleşen aristokrasi benimsemekte ve geniş göçebe kitlelerinin gittikçe artan muhalefetiyle karşılaşmaktadır. Şehirleşme ve ticaretin gelişmesine paralel olarak, aristokratik bir rahip zümresi de doğmaktadır.

Uygurca ige, ite, iti, idi sözcükleri, hem efendi ve sahip, hem de Allah anlamına gelmektedir.[39] Mülk sahiplerinin ve tüccarların, önce Mani dinini ve arkasından İslamiyeti kabul etmeleri, yaşadıkları tarihsel gelişmenin ideolojik alandaki ifadesiydi. Bu süreci, bundan sonraki Karluklar başlığı altında özetleyeceğiz.

39 Hüseyin Kâzım Bey, *Türk Lügâtı,* s.513 ve 514'ten aktaran *Türk Tarihinin Ana Hatları,* Kaynak Yayınları, 2. basım, İstanbul, Mayıs 1996, s.266.

Uygur rahibeleri.

4. KARLUKLAR VE KARAHANLI DEVLETİ

Yerleşik hayata ilk geçen, Türk kavimlerinden olan Karluklar, ilk Türk-İslam devleti olan Karahanlı devletini (932-1212) kurmaları bakımından önemlidirler. Yine Türk kavimlerinden Hazarlar, Karluklar'dan iki yüzyıl kadar önce, daha 8. yüzyılın ortalarında, Orta Asya'nın batısında Volga ırmağı ile Kafkaslar arasındaki coğrafyada devlet halinde örgütlenmişlerdi. Ancak onlar, Yahudi dinini benimsemişlerdi.

Karluklar, 8. yüzyılın ikinci yarısında Isığ Gölü'nün batısında Çu Irmağı havzasına geldiler. Bu ırmağın kolları üzerine yerleştiler ve tarıma geçtiler. Köyler, kasabalar ve şehirler kurdular. Bir kısmı ise, Çu Vadisi'nin yukarı kısımlarındaki elverişli otlaklarda göçebe hayatını devam ettirdi.

Karluk çağı çanak ve çömlekleri.

Tarım, Ticaret ve Zanaatların Gelişmesi

Karahanlı kültürünün ürünü olan ve 1072'de Kaşgarlı Mahmut tarafından yazılan *Divan-ı Lügat-it Türk*'ü incelediğimiz zaman, yerleşik hayatla, ticaretle, tarımla ve zanaatla ilgili çok sayıda Türkçe kavram ve terime rastlıyoruz. Kaşgarlı Mahmut, bize o zamanki üretim güçlerinin gelişme düzeyi ve üretim ilişkileri konusunda önemli bilgiler vermektedir.

Karahanlılar'da özel mülkiyetin hızla geliştiği ve insan davranışlarını etkilediği görülüyor. Kaşgarlı Mahmut'un bunu anlatmak için *Divan*'a aldığı iki dizede şöyle deniyor: "Mal yüzünden adamlar hep bozuldu; mal gördüklerinde kartal gibi leşin üzerine inerler."[40] Bir söz de şöyle: "Mal için, Tanrıyı aklına getirmeyip, kardeşini oğlunu gerçekten boğar."[41]

40 *Divan-ı Lügat-it Türk,* c.II, s.17.

41 *Divan-ı Lügat-it Türk,* c.I, s.86.

Saygınlığın kaynağı, mülkiyettir. Kaşgarlı'nın aktardığı bir şiirde şöyle deniyor: "Kimin malı çoğalırsa, beylik ona yaraşır; bey malsız kalınca, adamsızlıktan sıkıntı çeker." Aynı olay, bir başka dörtlükte bugünkü Türkçeyle şöyle anlatılır:

"Sesi kısıldı
Eri atı teslim oldu
Kılık kıyafeti bozuldu
Onun sözün kim tutar"[42]

42 *Divan-ı Lügat-it Türk,* c.I, s.118.

Mirasta düşen paya ok denmektedir.[43]

43 *Divan-ı Lügat-it Türk,* c.I, s.48.

Karahanlılar'da meta ekonomisi belli bir gelişme düzeyine ulaşmıştı. 1069 yılında Yusuf Has Hacip'in yazdığı *Kutadgu Bilig*'de, Çin, Hint ve Bizans'tan gelen mallar sayılır. Bunlar arasında, ipeklilerden giysilere, inci gibi süs eşyalarından tütsü gibi hoş kokulara kadar zengin çeşitte eşya vardır.[44] Öte yandan ücretle adam çalıştırılmaktadır. Ücrete *ter*, ücretle çalıştırılana ise *terci* denmektedir.[45]

44 Balasagunlu Yusuf diye de anılan Yusuf Has Hacip'in bu büyük eserinin Reşit Rahmeti Arat tarafından yapılan çevriyazımı ve bugünkü Türkçeye çevirisi için bkz. *Kutadgu Bilig,* I, Metin, Türk

Tarih Kurumu Yayınları, 3. basım, Ankara, 1991 ve II, Çeviri, 6. basım, Ankara, 1994. Ayrıca bkz. A. Dilâçar, *Kutadgu Bilig İncelemesi,* Türk Dil Kurumu Yayınları, 3. basım, Ankara, 1995, s.150 vd.

45 *Divan-ı Lügat-it Türk,* c.III, s.148. *Kutadgu Bilig*'de anılan *tiş teri* (diş ücreti) deyimi de, diş kirası halini alarak bin yılı aşıp, Karahanlılar'dan bugünlere kadar gelmiş. Bkz. A. Dilâçar, *age,* s.151.

Karahanlılar'da demircilik, ayakkabıcılık, dericilik, cilacılık, boyacılık, döşekçilik, ok yay imalatçılığı gibi elsanatlarının varlığını da, Yusuf Has Hacip'in ve Kaşgarlı Mahmut'un eserlerinden öğreniyoruz.

Yine *Kutadgu Bilig* ve *Divan*'da çeşitli tarım ve hayvancılık ürünlerine değinilmektedir: Cigit (pamuk çekirdeği), ügür (darı), urug (tohum), badhıc (asma çardağı), talka (koruk), kımız, süt, yag, yogurt, kurut (peynir), gül suyu.

Tarım teknolojisiyle ilgili bazı terimler ise şunlardır: Orgak (orak), amaç (çift öküzü, tarım aletleri; aynı zamanda hedef anlamında), op (harman dövmek için koşulan öküzlerin ortasında bulunan öküz), adaklık (üzüm bağlarında çardak ayakları yapmak için kullanılan ağaç).

Divan'da el sanayisinde ulaşılan teknolojiyi gösteren bilgiler de vardır. Örneğin, değirmentaşı üzerine konulan ağaç parçasına *iteği* denmektedir. Unun biraz kalın olması istenirse, taş, iteği sayesinde yukarı kaldırılmakta, ince olması istenirse, aşağı indirilmektedir. *Arkağ* sözcüğünün karşısında ise şu açıklama bulunuyor: Argaç, bez, halı, kilim gibi şeyler dokunurken enlemesine atılan ip veya iplik.

Ticaretin Güvenliği, Zorla Yerleştirme ve Sınıf Mücadelesi

Karahanlı devletinin, yerleşik hayata ve tarıma geçiş sürecinin göreli daha erken yaşandığı Çu ve Tarım havzalarını kapsayan bölgelerde ortaya çıkması anlamlıdır. Bu devlet, hiç şüphesiz yerleşme, tarım, şehirleşme ve feodalleşme yönündeki gelişmeyi daha da hızlandırmıştır. *Kutadgu Bilig*'den anlaşılacağı üzere, devletin en önemli işlevi, ticaretin güvenliğini sağlamaktır. Halk, "ilig" denen başbuğ'dan üç iş beklemektedir: Gümüşün ayarını düşürmemek, doğru

yasalar çıkarmak ve kervan yollarını güven altına almak.[46] *Kutadgu Bilig*'e göre, "Beylik dediğin ancak yasa ile ayakta durur."

46 A. Dilâçar, *age,* s.148 vd.

Yusuf Has Hacip, Karahanlılar'da üç toplumsal sınıftan söz ediyor: *Baylar* (zenginler), *orta kişiler* ve *çıgaylar* (yoksullar).[47] Bu sınıflandırma, Sir-i Derya Oğuzları'ndaki bey, gün ve el sınıflamasından farklıdır. Oğuzlar'daki sınıflar, kabile toplumunda ortaya çıkan aristokrasi, halk ve kul ayrışmasını ifade ederken, Karahanlılar'da, yeni ticaret toplumunun zengin-yoksul bölünmesi ön plana çıkmaktadır. Öte yandan *Kutadgu Bilig'*de, eski toplumun kalıntısı olarak, *Orhun Yazıtları'*ndan beri kullanılan karabudun sözcüğü de geçiyor.

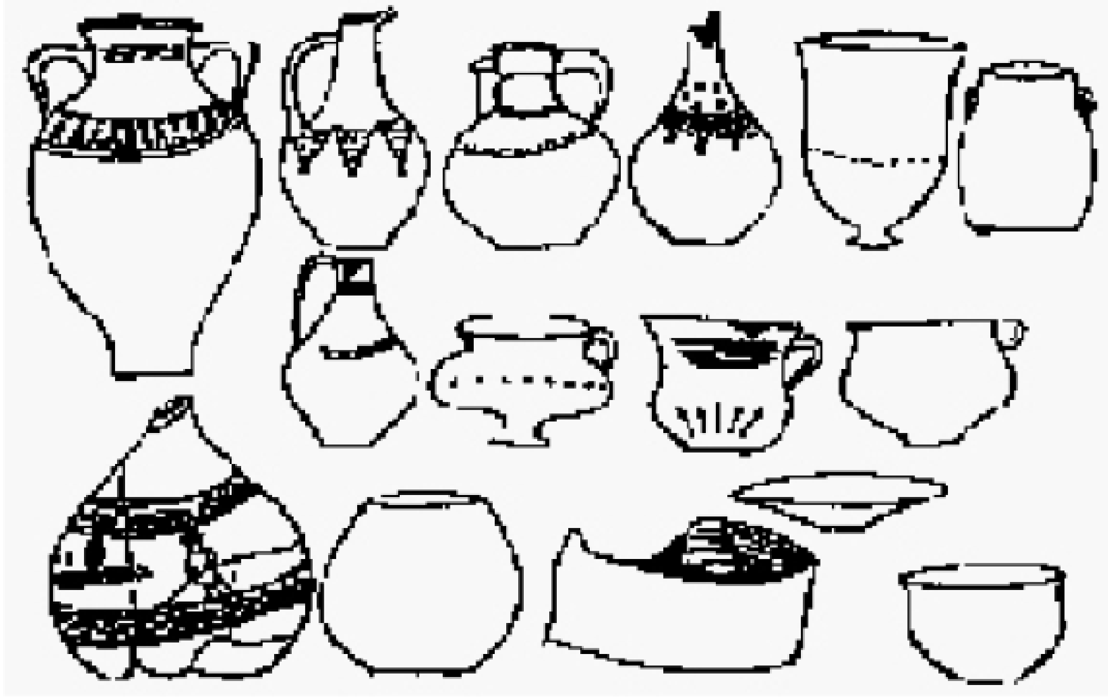
47 A. Dilâçar, *age,* s.149 vd.

1156-1160'larda, Karahanlı devleti, Karluk halk kitlesini askerlikten kopararak yerleşik hayata geçmeye zorluyordu.[48] Yeni oluşan devlet, göçebe hayattan yerleşik tarıma geçiş sürecini zor kullanarak hızlandırıyordu. Sömürü, gittikçe daha büyük oranlarda tarım ekonomisine dayanmaktadır.

48 *İslam Ansiklopedisi,* c.6, s.352 a-b.

Toplumdaki bu büyük değişiklik ve sarsıntı, sınıf mücadelesini de şiddetlendirmiştir. Zengin sınıfın çıkarlarını temsil eden Karahanlı devleti ile zorla toprağa yerleştirilmek istenen Karluk kavminden çoban halk arasında kanlı çatışmalar görülüyor. *İslam Ansiklopedisi,* bu sınıf mücadelesinin "devletin temelini sarsan ve sülaleyi yıkılışa sürükleyen esas sebep" olduğunu belirtiyor.[49]

49 *İslam Ansiklopedisi,* c.6, s.263-b.

Karahanlılar'ın başlangıç devirlerine ait çanak ve çömlekler.

Sömürülen Göçebe Kitlelerin Silahsızlandırılması

Çağın çelişmesi, devlet ile kabile örgütlenmesi arasındadır. Karahanlı devleti, can çekişen kabile toplumunu çözmekte ve dağıtmaktadır. Bu süreç içinde, öç almak gibi kabile gelenekleri de sarsılmaktadır. Bugüne kadar gelen, "Kanı kanla yıkamazlar " sözü, Kaşgarlı'nın *Divan*'ında da anılıyor.[50]

50 *Divan-ı Lügat-it Türk,* c.III, s.66.

Devlet, mülk sahiplerini korumak, ticaretin güvenliğini sağlamak ve göçebeleri yerleşmeye zorlamak için, halkı silahtan arındırmaktadır. *Divan-ı Lügat-it Türk,* Karahanlı devletinde *Aybitiği* adlı bir defterin tutulduğunu saptamaktadır. Askerler ile askerlerin geçimleri ve bunun gibi bilgiler bu deftere kaydedilmektedir.[51] Böyle bir defterin tutulması, halktan ayrı bir

silahlı gücün ve bürokrasinin oluşumunu ifade ediyor. Karahanlı devleti, tarımcıları ve çobanları silahsızlandırmakta ve denetim altına almaktadır.

51 *Divan-ı Lügat-it Türk,* c.I, s.40.

Yusuf Has Hacip'in *Kutadgu Bilig* adlı eseri, Karahanlılar'ın artık devlet niteliğini kazandığını gösteren kanıtlarla doludur. Bu kitabın kendisi, Karahanlılar'ın devlet kuramını ve felsefesini içeriyor. Bunun ötesinde, kitapta devlet örgütünün varlığını kanıtlayan birçok bilgi ve kavrama rastlanmaktadır. Yusuf Has Hacip, yöneticileri üç sınıfa ayırıyor: Bilge âlimler, muhtesib'ler (düzeni sağlayan silahlı güç) ve tapugçı'lar (yönetim görevlileri, bürokrasi).

Yine *Kutadgu Bilig'*den oldukça gelişmiş bir devlet hiyerarşisinin oluştuğu anlaşılıyor. İlig diye anılan başbuğdan sonra önem sırasına göre şu görev ve makamlar bulunuyor: Vezir, er ögi, ilbeg, yuğruş, yavgu, çavlıbeg, tiginbeg, çagrıbeg, mançbeg, kökayuk, öge, ilimga, agıcı, hacib, ilbaşı, sübaşı, on otag, hilbaşı.[52]

52 Bkz. *Kutadgu Bilig* ve A. Dilâçar, *Kutadgu Bilig İncelemesi,* s.149 vd.

Saray örgütü de, gelişmiştir.

Karahanlılar'da bürokrasinin oluştuğunu gösteren bir başka kavram da, urunç'tur. Urunç, rüşvet anlamına geliyor.[53] Kaşgarlı Mahmut'un aktardığı atasözleri, rüşvetin kapıları açan köklü bir uygulama haline geldiğini düşündürmektedir: "Kara bulutu yel, rüşveti el açar."[54] Hatta cehennemin kapısı bile, malla açılabilmektedir: "Tamu kapuğın açar tawar."[55]

53 *Divan-ı Lügat-it Türk,* c.I, s.132.

54 *Divan-ı Lügat-it Türk,* c.III, s.234.

55 *Divan-ı Lügat-it Türk,* c.III, s.234.

Arkada kalan kabile toplumunda, yağma vardı, ancak urunç yoktu. Rüşvet, bürokrasinin oluşmasıyla ortaya çıkmıştır.

Yerleşen Aristokrasi ve Tüccarların İdeolojisi: İslamiyet

Yerleşik hayat ve tarıma geçen, şehirler kuran Karluk ve Oğuzlar'ın, aynı zamanda İslamiyeti ilk kabul eden Türk kavimleri olması doğaldır. Bu da gösteriyor ki, İslamiyet, Türkler arasında, toprağa yerleşen aristokrasinin ve tüccarların dini olarak yayılmış; onların sınıfsal ihtiyaçlarına cevap vermişti. Seyfeddin Aziz'in *Türklerin Müslümanlığa Geçişi/ Satuk Buğra Han* adlı romanı ve önsözü, İslamın uygarlığa geçiş sürecindeki ideolojik rolünü anlatmaktadır.[56]

56 17 Karahanlılar devletinin yükseliş döneminin hakanı Abdülkerim Satuk Buğra Han'ın Müslüman oluşunu ele alan bu roman, Türkçeye çevrilmiş ve yayımlanmıştır. Bkz. Kaynak Yayınları, çev. Prof. Dr. Rukiye Hacı, İstanbul, Şubat 2000.

Karahanlı devleti içinde hâkim sınıflar, Sünnî İslamı kabul ettiler. Bu ideolojiyi temsil eden bir ulema zümresi de oluşmuştu. Bu ulema, Batınî mezhebinden olanları zındıklıkla suçlamakta ve önderlerinin en ağır şekilde cezalandırılmasını istemektedir[57] Görüldüğü gibi, Batınîlik, daha Karahanlılar zamanında, devlete isyan edenlerin ideolojisi olmuştu. Göçebe hayvancılık ve tarımla uğraşan halk kitleleri, hâkim sınıfların Sünnî İslamına karşı muhalefetlerini Batınî mezheplerin bayrağı altında yürüttüler.

57 *İslam Ansiklopedisi,* c.6, s.263-b.

5. SİR-İ DERYA OĞUZLARI

Oğuz sözcüğü, tıpkı *bodun* sözcüğü gibi boylar ve boylar birliği anlamına geliyordu. *Og* boy demekti, *-uz* ise, çoğul ekiydi. Oguz sözcüğü, g harfinin yumuşamasıyla oğuza dönüştü. Örneğin *Orhun Yazıtları'*ndaki Dokuz Oğuz, dokuz boy anlamına geliyordu. Karluklar'ı anmak için söylenen Üç Oğuz, üç boy anlamındaydı. Dokuz Oğuzlar, daha sonra Uygur konfederasyonununda yer aldılar.

Maveraünnehir bölgesinden Anadolu'ya gelen Oğuzlar ise, Dokuz Oğuzlar'dan farklı boy topluluklarıdır. Boylar birliği anlamına gelen oğuz sözcüğü, Sir-i Derya Oğuzları'nda bir etnik grubun özel adına dönüştü. Bu yönden oğuz sözcüğü, boylar topluluğundan etnik gruba geçiş sürecinin

serüvenini izlemiş oldu. Eskiden her boylar ittifakından içindeki boy sayısına göre, Üç-Oğuz, Sekiz-Oğuz, Dokuz Oğuz diye söz edilirken, oğuz sözcüğü, zamanla Sir-i Derya Oğuzları'nın özel adı oldu. Destanlarda geçen Oğuz Kağan'ın da bir özel isim olmaktan önce Boyların Kağanı anlamını taşıdığı ve daha sonra destan kahramanı olan belli bir kağanın özel ismine dönüştüğü düşünülebilir.[58]

58 Gumiliev, Abul Gazi'ye gönderme yaparak bu konuda şöyle diyor: "Zamanla 'oğuz' kelimesi (budun anlamındaki) asıl manasını kaybederek Türkmenler'in efsanevi atası, Müslümanların peygamberleri arasında gösterdikleri Oğuz Kağan'ın ismi haline gelmiştir. (*Eski Türkler*, s.86.)

11. yüzyıldan başlayarak dalgalar halinde Yakındoğu'ya ve Anadolu'ya göç edip, Selçuklu ve Osmanlı devletlerini kuranlar, Sir-i Derya Oğuzları'dır.

Oğuzlar, 10. yüzyıl başında, Aral Gölü'ne dökülen Sir Irmağı boylarında ve bu ırmağın kuzeyinde yaşıyorlardı. Daha çok göçebe hayvancılığına dayanan bir ekonomileri vardı.

Baş kesen Peçenek bahadırları.

Kabilenin Biçimselleşmesi

İlhanlı Veziri Reşidüddin tarafından yazılan *Camiü't-Tevârih*'te yer alan Farsça *Oğuzname* (Oğuz Kağan Destanı)'ye göre, yirmi dört boydan meydana gelen Oğuzlar'ın başında Oğuz yabgusu bulunuyordu.[59] Bu yirmi dört kabilenin bütünüyle kan bağına dayanan topluluklar olduğunu düşünmek hatalı olur. Çünkü kan bağına dayanan örgütlenme çözülmektedir. Artık kabile üyelerini birleştiren, akrabalık değil, belli bir kabile beyine olan bağımlılık ilişkisidir. Bilindiği gibi, kabile sayısı Hunlar'da da yirmi dört idi. Bu da göstermektedir ki, kabileler artık biçimsel bir anlam kazanmıştır, kan bağına dayanmamaktadır.

59 Reşidüddin'in aktardığı *Oğuzname* ile Uygurcaya çevrilmiş olan *Oğuz Kağan Destanı* bilindiği gibi aynı destanın iki rivayetidir. Bu konuda bilgi için bkz. Faruk Sümer, *Oğuzlar,* s.374 vd. ve yine Faruk Sümer, "Oğuz Han ve Destanı", *Resimli Tarih Dergisi,* sayı 20, Ağustos 1951, s.895 vd. *Oğuzname*'nin Farsça rivayeti, 15. yüzyılda Yazıcıoğlu tarafından Batı Türkçesine, 17. yüzyılda Ebulgazi Bahadır Han tarafından Doğu Türkçesine aktarılmıştır. Tamamı kaybolmuş olan *Oğuz Kağan Destanı*'nın içeriğini bu rivayetlerden öğrenebiliyoruz. Destanın bugün bilinen tek yazma nüshası Uygurcadır. *Oğuz Kağan Destanı*'nın 1932 yılında ilk kez W. Bang ve G.R. Rahmeti tarafından hazırlanan Almanca yayını, 1936 yılında Türkçe olarak basıldı. Bu eser 1970 yılında "Devlet Kitapları" dizisinde yeniden çıktı (Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1970).

Oğuzname'den farklı olarak, *Divan-ı Lügat-it Türk,* "Oguz" maddesinde, yirmi iki Oğuz boyundan söz eder (c.I, s.55 vd.), "Türkmen" maddesinde ise, "aslında yirmi dört kabile" olduklarını söyler (c.III, s.415). Ancak bu iki bilgi arasında bir çelişme olmadığını da açıklar: "İki kabileden ibaret olan Xalaçlılar bazı kere bunlardan ayrıldıkları için kendileri Oğuz sayılmaz; asıl olan budur" (*aynı yerde,* s.416). Bu konuda ayrıntılı açıklama için bkz. Faruk Sümer, *Oğuzlar,* s.201 vd.

Tarihsel gelişme içinde farklı soy ve boylardan insanlar, aynı boy içinde birleşip yoğrulmaktadır. Birçok tarihçi, örneğin Barthold ve Cahen, Anadolu'ya göç eden Oğuz kitlesi içinde kan bağına dayanan örgütlenmenin önemli ölçüde çözülmüş olduğunu belirtir. Bu tarihçilere göre, Arap fetihleri sırasındaki Araplarla karşılaştırıldığı zaman, Oğuzlar'daki kan bağına dayanan örgütlenme çok daha zayıftır. Buradan da anlaşılıyor ki, Oğuzlar içindeki sınıf farklılaşması daha Orta Asya'da iken kandaş toplumu dağıtmaya başlamıştı. Rus tarihçisi Roslyakov da, Oğuz boy yapısında ataerkil soy zincirinin hızla çözüldüğünü ve bunun yerine feodal bir düzenin oluştuğunu belirtir.[60]

60 Aktaran S.G. Agacanov, *Oğuzlar*, Rusçadan çevirenler Ekber N. Necef ve Ahmet Annaberdiyev, Selenge Yayınları, İstanbul 2002, s.61.

Oğuz boylarının artık kan bağına dayanan topluluklar olmaktan çıktığını, *Dede Korkut Kitabı*'ndan da anlıyoruz. Dede Korkut, 11. yüzyıl Sir-i Derya Oğuzları'nın hayatını anlatır. Beylerin çevresinde farklı kabilelerden gelen *nöker*lerin meydana getirdiği bir maiyet toplanmaktadır. Kan bağının yerini kişisel feodal ilişkiler, daha geniş bir ifade ile bağımlılık ilişkileri almaktadır. Örneğin, *Dede Korkut Kitabı*'nın son hikâyesi olan "Dış Oğuzun İç Oğuza İsyanı"nda bu açıkça görülmektedir. Bamsı Beyrek, İç Oğuz beyi, yani Üç Oklar'ın beyi olan Salur Kazan'ın inançlısıdır. *İnançlı,* beyin maiyetindeki nökerlerin başı ve en güvenilir adamıdır. Bamsı Beyrek'in Üç Oklar'dan olmadığı gene hikâyeden anlaşılmaktadır. Üç Oklar'a isyan eden Boz Oklar, Bamsı Beyrek'i kendi saflarına çağırmakta ve onu kendilerinden saymaktadırlar. Bamsı Beyrek, buradan da anlaşıldığı gibi, aslında Boz Ok boylarından olduğu halde, Üç Oklar'ın beyi olan Salur Kazan'ın maiyetine girmiştir. Beyrek, "Ben Kazan'ın nimetini çok yemişim. Bilmez isem gözüme dursun" demektedir. Beyrek ile Salur Kazan arasında kişisel bağımlılık ilişkisi vardır. Kan bağının yerini, bu ilişki almıştır. Esasen *nökerler,* kabilesini terk edip başka bir beyin maiyetine giren silahşörlerdir. *Nökerlik,* özel mülkiyetin geliştiği ölçülerde yayılmakta ve kabile toplumunun çözülmesine katkıda bulunmaktadır.

"Oğuzlar'ın Şehri Çoktur"

Oğuzlar, kışlak olarak şehirlerde oturmaktaydılar. Yerleşik hayata geçen önemli bir kesim bulunmakla birlikte, çoğunluğu göçebeydi. Arap tarihçisi Mesudî, yerleşik hayat yaşayan Oğuzlar'dan söz etmektedir. Ayrıca bu dönemden kalma şehir yıkıntıları da vardır. Bunlar arasında Cand şehri, Oğuz yabgusunun oturduğu bir çeşit başkenttir. Yerleşik hayata geçiş, daha İslamiyetin kabul edilmesinden önce başlamıştı. İdrisî, "Oğuzların şehirleri çoktur, bunlar kuzeye ve batıya uzanmaktadır" diyor. Kaşgarlı Mahmut da *Divan-ı Lügat-it Türk*'te Oğuz şehirlerini saymaktadır.

Bu çağda Oğuzlar'la komşu İslam ülkeleri arasında canlı bir ticaret görülmektedir. *Divan-ı Lügat-it Türk*'te, Oğuzca olduğu belirtilen birçok Türkçe kelime var ki, bunlar tarım, madencilik, zanaat ve ticaretle ilgilidir. Örneğin *ödünç* sözcüğü, bugünlere bin yıl öncesinden gelmektedir.[61]Çok sayıda kanıt göstermektedir ki, Oğuzlar, göçebe hayvancılığından tarıma geçmekte, şehirler kurmakta, ticaret ve zanaatta ilerlemekteydiler. Bu nokta çok önemlidir. Çünkü Anadolu'ya göç eden Oğuz kitleleri, yalnız göçebe unsurlar değildi. Tarım ve zanaatla uğraşan yerleşik halk da, Anadolu'ya gelmişti. Daha Sir-i Derya boylarında yaşarken, Oğuzlar içinde feodal ilişkiler gelişmekteydi.

61 *Divan-ı Lügat-it Türk,* c.I, s.131.

Sınıflaşma ve Sınıf Mücadelesi

Oğuzlar içinde kuvvetli bir sınıf farklılaşması olduğunu görüyoruz. Zenginliklerin beylerin elinde toplandığını Arap yazarlardan öğreniyoruz. İbn Fadlan, Oğuzlar arasında yüz bin koyun ve on bin baş hayvana sahip beylerin varlığından söz etmektedir.[62] *Dede Korkut Kitabı* da bunu doğrulamaktadır. Üç Oklar'ın beyi Salur Kazan'ın yalnız Kaygulu Derbendi denen yerde on bin koyunu vardır. Bamsı Beyrek hikâyesindeki Deli Karçar, kız kardeşine başlık olarak bin deve, bin at ve bin koyun istemektedir. Görüldüğü gibi, beylerin elinde büyük zenginlikler birikmektedir. Zenginlik, esas itibariyle hayvan sürüleridir.

62 İbn Fazlan, *Seyahatnâme,* s.45.

Marx'ın da belirttiği gibi, göçebe çoban topluluklarında mülk edinilen ve yeniden üretilen, toprak değil, esas olarak hayvan sürüleridir. Toprak, ilkel sınırsızlığı içinde görülmektedir. Toprak üzerinde özel mülkiyet henüz söz konusu değildir.

Oğuzlar'da, göçülüp konulan toprak parçaları ve sürüler üzerindeki tasarruf hakkı, özel mülkiyet yönünde gelişmektedir. Belli toprak parçaları üzerinde kabile beylerinin hâkimiyetleri söz konusudur. Topraklar üzerindeki hâkimiyet

ve tasarruf, belli bir hiyerarşiye sahip olan kabile aristokrasisi içinde düzenlenmiştir.

Savaşlarda yiğitlik gösterenlere toprak verilmesini Oğuzlar'da da görüyoruz. *Dede Korkut Kitabı,* Salur Kazan'ın düşmanı yenmesinden sonra, "Kahraman koçyiğitlere çok ülke verildiğini" yazıyor.[63]

63 *Dede Korkut Kitabı,* hazırlayan Muharrem Ergin, Milli Eğitim Bakanlığı Yayını, s.51. Orhan Şaik Gökyay da, *Dede Korkut Kitabı*'nı bugünkü dile çevirdi: *Bugünkü Dille Dede Korkut,* Remzi Kitabevi, İstanbul, 1963. Yine Gökyay'ın Muharrem Ergin'in iki ciltlik *Dede Korkut* kitabındaki yanlışlar üzerine yazdığı 366 sayfalık bir çalışması daha var: *Destursuz Bağa Girenler,* Dergâh Yayınları, İstanbul, Mayıs 1982.

Toprak üzerindeki tasarruf hakkının kaynağı, aristokrasiye mensup olmak ve savaşlarda gösterilen kahramanlıktır. Topraklar, hikâyede de görüldüğü gibi, Oğuz aristokrasisinin tepesindeki beyler tarafından düzenlenmektedir.

Oğuzlar, çok eski tarihlerden beri, *bey, el* ve *gün* sınıflarına ayrılmışlardı. Bu sınıfsal bölünmeler, Uygurca *Oğuz Destanı*'nda sık sık anılmaktadır. Bu destanda İslamiyetin hemen hiçbir izine rastlanmadığı dikkate alınırsa, Oğuzlar'ın İslamiyetten çok önce sınıflara bölündüğü görülür.[64]

64 W. Bang ve G.R. Rahmeti tarafından Paris Millî Kütüphanesi'ndeki Türkçe Eserler bölümü 1001 numarada kayıtlı Uygurca nüshaya dayanarak, 1932 yılında Almanca, 1936 yılında İstanbul'da Türkçe yayımlanan *Oğuz Kağan Destanı*'nın günümüz Türkçesine çevrilmiş metni için bkz. *Oğuz Kağan Destanı*, 1000 Temel Eser, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1970. Bey, el, gün sınıflarının anıldığı yerler için bkz. s.7, 9, 11, 14, 23, 24, 26, 27. Aynı destanın manzum çevirisi için bkz. Prof. Dr. Bahaeddin Ögel, *Türk Mitolojisi*, c.I, AKDTYK Yayını, Ankara 1993, s.115 vd.

Beyler, hâkim kabile aristokrasisiydi.

El, beylere bağımlı olan, sömürülen kitleydi, yani çoban halkı ve tarımcıları ifade etmekteydi. *El* sözcüğü Göktürkler'de gördüğümüz il kelimesinden gelmektedir. Belli bir toprak parçası üzerindeki bağımlı halka bu ad verilmekteydi.

Gün kavramına ise, *kün* biçiminde daha *Orhun Yazıtları*'nda rastlıyoruz. *Kün*, Göktürkler'de kadın köle, cariye anlamına geliyordu. Oğuzlar ise, köle ve uşaklara *gün* diyorlardı. Oğuzlar'da, yerleşik tarım, meta üretimi ve ticaret geri olduğu için, kölelik önemsiz durumdaydı.

Bugün dilimizde hâlâ yaşayan "ele güne karşı" deyiminin kökeni de bu sınıf farklarındadır. Bu deyim, beylerin halka ve kölelere karşı itibarlarını koruma kaygısını ifade etmekteydi.

“El mi yaman, bey mi yaman” deyimi ise, halk kitlesi ile beyler arasındaki sınıf mücadelesinde halkın gücüne gönderme yapmaktadır ve bugüne kadar yaşamıştır.

Arap bilgini Mesudî de Oğuzlar’ı üç sınıfa ayırmıştır:

1. Yüksek (el-âlî),
2. Orta (el-evasıt),
3. Aşağı ve yoksul (el-esafil).

Bu sınıflandırma, 1069 yılında Karahanlı devlet kuramını yazan Yusuf Has Hacip’in baylar (zenginler), orta kişiler, çıgaylar (yoksullar) ayrımını andırmaktadır. Bey, el ve gün ayrımının, kabile toplumun çözülmesi sürecinde daha geri bir dönemi yansıttığı söylenebilir. Yüksek, orta ve yoksul ayrımının ise, ticaretin gelişmesiyle birlikte ortaya çıktığı düşünülebilir.

Oğuzlar içinde sınıflar oluştuğuna göre, doğal olarak sınıf mücadelesi de vardı. Bunu gösteren ifadeler, *Dede Korkut Kitabı*’nda da geçiyor. “Begiloğlu Emren” hikâyesinde, bir Oğuz beyi olan Begil’i üzüntülü gören hatunu şöyle soruyor:

> “Kavimli kavmi ile atıştı mı, garip başın kavgada kaldı mı?”[65]

65 Muharrem Ergin, *Dede Korkut Kitabı,* s.188.

Anlaşılan, kavimli (beyler) ile kavmi (bağımlı halk) arasındaki “atışma” ve “kavga” olağan bir durumdur. Hatunlar, beyleri sıkıntıda gördü mü, hemen bu olasılık üzerinde durmaktadırlar. Aynı hikâyede, Begil Bey, “Oğuza âsi oldum belli bilin” der. Hatunu ise, “padişahına âsi olanın işi rastgelmez” diye kocasına öğüt verir.[66]

66 *Aynı yerde.*

Sınıf düşmanlıkları, *Divan-ı Lügat-it Türk*’te yer alan eski bir atasözüne şöyle yansımıştır:

> “Kul yagı, ıt böri.” Yani “Kul düşman, köpek kurttur.”

Kaşgarlı, bu atasözünü şöyle açıklar:

> “Kul, efendisinin malını eline geçirdiğinde onu bitirir, fırsat gözler, düşman gibi davranır; köpek ise bulunduğu ev için bir kurt gibidir, çünkü yiyecek bir şey bulduğu zaman hiç çekinmez, yer. Bu sav, kölenin sahibine karşı sevgisi olmadığını göstermek için söylenir”[67]

67 Kaşgarlı Mahmut, *Divan-ı Lügat-it Türk*, c.I, s.336.

Diğer taraftan kabile aristokratları arasında da kanlı çatışmalar görülmektedir.

Devlet Kuruculuğuna Doğru

Oğuz yabgularının "devleti", bu sınıf farklılaşması üzerine oturmaktaydı. Oğuz yabgu örgütlenmesi gerçekten devlet miydi, bu soru tarihçiler arasında tartışılır. Bazıları, örneğin Ernst Werner devlet olmadığı kanısındadırlar. Tolstov, Roslyakov ve Agacanov'un da içinde yer aldığı daha büyük bir tarihçi grubu ise, Oğuz yabgularının daha Selçuklular'dan önce, 10. yüzyılda ilkel bir devlet oluşturdukları görüşündedirler.[68]

68 Daha geniş bilgi için bkz. S.G. Agacanov, *Oğuzlar,* s.62 vd. Agacanov, Oğuz Yabgu devletini geniş kaynaklara dayanarak inceliyor. Bkz. *aynı eser,* s.183 vd.

Aslında bu tartışmanın her iki tarafı da, gerçeğin bir yüzünü vurgulamaktadır. Oğuz yabgularının hâkimiyeti, kabileler konfederasyonundan devlete geçiş aşamasını ifade etmektedir. Bu "devlet", *el* denen çoban halkın ve *gün* denen kölelerin sömürülmesine dayanmaktadır.[69]

69 Oğuzların toplumsal yapıları konusunda bkz. Faruk Sümer, *Oğuzlar,* s.37; S.G. Agacanov, *Oğuzlar,* s.60 vd. ve özellikle s.129 vd.

Çoban halk kitlesi, her geçen gün silahsızlandırılmaktadır. "Salur Kazan'ın Evinin Yağmalanması" destanındaki Karacuk Çoban, silahsızdır ve Kazan Bey çobanla birlikte düşmanın üzerine gitmeyi kendine yedirememektedir. Çünkü savaşmak, gittikçe kabile aristokrasisinin ve onların etrafında toplanan silahşörlerin işi olmakta, halktan ayrı silahlı bir "kamu gücü" adım adım örgütlenmektedir.

Devletin oluşmasını, bir hiyerarşinin ve bürokrasinin meydana gelmesinden de anlıyoruz. Subaşı, külerkin, tarkan, yinal gibi unvanlar, belli mertebe ve yüksek memuriyetleri ifade etmekteydi.

Daha sonra Selçuklu ve Osmanlı feodal devletlerini kuran Oğuzlar'ın hayatlarını ana hatlarıyla özetlemeye çalıştık. Şüphesiz bu iş, çok daha ayrıntılı bir araştırma ve incelemeye dayanarak yapılmalıdır. Faruk Sümer'in

Oğuzlar kitabı, hâlâ önemli bir kaynak özelliğini koruyor. Ancak bu eserde Oğuz yabgu devletinden çok Selçuklu sonrası Oğuz tarihine ağırlık verilmiştir.

Dede Korkut Kitabı, Oğuzlar'ın toplumsal ve ekonomik hayatlarını araştıranlar için çok önemli bir kaynaktır. Ne var ki, şimdiye değin bu açıdan incelenmemiştir. Bu destanlar, 15. yüzyılda yazıya çevrilmekle birlikte, Oğuzlar'ın yüzyıllar boyunca devam edegelen hayatlarının çeşitli tarihsel aşamalardaki kalıntılarının bir yığınıdır ve özellikle 11. yüzyıl Sir-i Derya Oğuzları'nın hayatlarını canlandırmaktadır. *Destanlar'*da yer alan değişik çağlara ait unsurlar dikkatle saptanarak Oğuzlar'ın iktisadi ve toplumsal hayatları konusunda bilgiler çıkarılabilir.

Oğuz Aristokrasisinin Dini: İslamiyet

Sınıf farklılaşmasının keskinleşmesi, kan bağına dayanan klan, fratri ve kabileler şeklindeki sosyal örgütlenmenin çözülmesi, tarımın ve yerleşik hayatın yaygınlaşması, bütün bu süreçler, İslamiyetin Oğuz kavmi içine girmesiyle el ele yürüdü. Nitekim İslamiyet, Orta Asya'da ilkönce aristokrasi ve tüccarlar içinde kabul gördü. Bunlar, İslam hâkim sınıflarının ideolojisi olan Sünnîliği benimsediler. Çünkü İslamiyet, bu sınıfların ideolojik ihtiyacına cevap veriyordu.

Daha çok çobanlık yapan kabilelerin halk kitlesine gelince, Arap Seyyahı İbn Fadlan'ın aktardığı gibi, onları Allah'a bağlayan bir dinleri yoktu, işlerinde akıllarına başvururlardı. Hiçbir şeye ibadet etmiyorlardı. Aksine, büyüklerine rab, yani Allah diyorlardı. İçlerinden biri, reisine danıştığı zaman, ona "Ey rabbim şu hususta ne yapayım" diyordu.[70] 921 yılında Oğuzlar'ın bulunduğu bölgeye gelen İbn Fadlan, basit çobanların İslamiyete tavrını ortaya koyan ilginç bir anısını anlatır. Oğuz Türkü, soğukta birlikte yolculuk ettiği İbn Fadlan'a, "Rabbımız bizden ne istiyor. Bizi soğukta öldürecek. Ah ne istediğini bilsek de yerine getirsek" der. İbn Fadlan, "Bütün istediği, 'Allah'tan başka Tanrı yoktur' demeniz" diye karşılık verince, Oğuz güler ve "Doğru olduğunu bilsek, söylerdik" diye cevap verir.[71]

70 İbn Fazlan, *Seyahatnâme*, s.34

71 İbn Fazlan, *Seyahatnâme*, s.34. İbn Fadlan'dan aktaran: Arthur Koestler, *Onüçüncü Kabile*, s.39. Bu iki çeviri arasında fark var. Ancak, Arthur Koestler'den yapılan çevirinin daha doğru olduğu anlaşılıyor. Burada "rabbımız" diye kastedilenin, Arthur Koestler'in aktardığı gibi, başbuğ veya halife olduğu anlaşılıyor.

6. FEODAL DEVLETE SIÇRAYIŞ

Oğuz kitleleri 11. yüzyılda nüfus artışı ve otlakların daralması sebebiyle Ön Asya'ya ve Anadolu'ya göç etmeye başladılar. Bu göç dalgası, Büyük Selçuklu ve Anadolu Selçuklu devletlerini yarattı. Bu feodal devletlerin kurulması, bağrında feodal ilişkilerin filizlenmeye başladığı Oğuz-Türkmen kitleleri için, feodalizm aşamasına sıçramayı ifade ediyordu.

Anadolu toprağı, Oğuz kitleleri içindeki sınıflaşmanın, tarihsel bir sıçramayla derinleşmesine sahne oldu. Anadolu'yu fetheden Oğuzlar, eğer feodalizme geçecek belli bir gelişme düzeyine ulaşamasalardı, ne İran'ın devlet geleneğini, ne İslam ideolojisini, ne de Arapların ve Bizans'ın çeşitli ekonomik ve toplumsal kurumlarını benimseyebilirlerdi. Çünkü hiçbir toplum, kendi iç gelişmesinin elvermediği bir toplumsal aşamaya sıçrayamaz. Her toplumun yapısı, bir önceki toplumun bağrında filizlenir. Çeşitli tarihsel olaylar, boy veren bu ilişkilerin hâkim duruma geçmesi ve eskiyi yenmesi için elverişli şartları yaratabilir. Marx'ın *Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı*'nın önsözünde belirttiği gibi, "yeni ve daha yüksek üretim ilişkileri, bu ilişkilerin varlığı için gerekli maddi şartlar bizzat eski toplumun bağrında filizlenmedikçe eskisinin yerini almaz".

Selçuklu ve Osmanlı feodalizminin doğuşu da böyle olmuştur. Feodal ilişkiler, Asya'dan gelen Türk topluluklarına dışardan aşılanmış değildir. Bu feodal devletler, bazı tarihçilerin iddia ettiği gibi, çok geri bir tarihsel aşamadaki "üç-beş yüz çadırlık" aşiretler tarafından kurulmadı. Anadolu'ya göç eden Oğuz kitlelerinin sosyal ve ekonomik ilişkileri konusunda yapılan ciddi araştırmalara dayanarak bu yargıya varıyoruz.[72]

72 Namık Kemal, *Osmanlı Tarihi*'nde devletin birkaç yüz çadırlık aşiret tarafından kurulduğunu yazmıştı. Bu görüş, dönemin birçok aydınını olduğu gibi, Mustafa Kemal'i de etkilemişti. Atatürk, Ankara'ya ilk gelişinde 28 Aralık 1919 günü eşrafa yaptığı konuşmada, "Milletimiz, ufak bir aşiretten anavatanda müstakil bir devlet tesis etti" diyordu (*Atatürk'ün Bütün Eserleri*, c.6, s.28). Ancak 1930'lardaki tarih çalışmalarına başlamadan önce, bu görüşün çok yanlış olduğunu saptamıştı.

Türklerin 11. ve 13. yüzyıldaki iki göç dalgasını inceleyen Fuat Köprülü, devlet kuruculuğu aşamasındaki Türklerin kabile toplumunun ötesine geçmiş olduklarını bütün tarihsel kanıt ve belgeleriyle açıklar.[73] Orta Asya'daki sınıflaşma süreci, feodalizm yönünde bir sıçrama yapacak olgunluğa gelmişti. Bu nedenledir ki, Yakındoğu'ya göç eden Türkmen kitleleri, buralarda eriyip kaybolmadılar; tersine büyük feodal devletler kurdular.

73 Köprülü'nün özellikle şu eserlerine bkz. *Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu,* Türk Tarih Kurumu Yayınları, 3. basım, Ankara, 1988; *Bizans Müesseselerinin Osmanlı Müesseselerine Tesiri,* Kaynak Yayınları, 3. basım, İstanbul, Mart 2002; "Anadolu Selçukluları Tarihinin Yerli Kaynakları", *Belleten,* sayı 25, Temmuz 1943, 26, 27, s.379-484; "Osmanlı İmparatorluğu'nun Etnik Menşei Meseleleri", *Belleten,* sayı 28, 1. Teşrin 1943, s.219-314 (bu çalışma, Kaynak Yayınları tarafından *Osmanlı'nın Etnik Kökeni* başlığıyla kitap olarak basıldı; İstanbul, Nisan 1999). Yine bkz. Claude Cahen, *Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler,* E Yayınları, 2. basım, İstanbul, Aralık 1984 ve *Türklerin Anadolu'ya İlk Girişi (XI. Yüzyılın İkinci Yarısı),* çev. Yaşar Yücel-Bahaeddin Yediyıldız, TTK Yayını, Ankara, 1988.

Selçuklu ve Osmanlı devletinin kuruluşuna ilişkin tahlilimiz için bkz. Doğu Perinçek, *Osmanlı'dan Bugüne Toplum ve Devlet,* Kaynak Yayınları, İstanbul, Temmuz 1986, özellikle s.49 vd., s.79 vd., s.83 vd.

Örneğin, Büyük Selçuklu devletinin kuruluşuna bakalım. Tuğrul ve Çağrı beylerin başında bulunduğu göçebe aristokrasisi, gerek Gazneli devletine karşı mücadelelerinde, gerekse İran'a yönelmelerinde belli bir amaç gütmüşlerdir. Bu amaç, yeni bir feodal devlet yaratmaktı. Tarihçilerin yazdıklarından, Selçuklu aristokrasisinin daha Maveraünnehir boylarında iken böyle bir yöneliş içine girdiklerini anlıyoruz. Bununla birlikte, Selçuklular'ın Anadolu'ya gelmeden önce, devlet olarak yeni örgütlendikleri dönemde, hükümdar, henüz "mutlak şekilde hükmeden bir imparator" değil, kendisine bağlı olan reisler gibi "kabile örf ve geleneklerine göre hareket mecburiyetinde olan" büyük reis konumundadır[74]

74 Fuat Köprülü, *Osmanlı'nın Etnik Kökeni*, Kaynak Yayınları, Nisan 1999, s.63 vd.

Selçuklu beylerinin örgütledikleri devlet aracılığıyla feodal bir toplum kurma hedefi, gittikçe daha belirgin bir hal almış ve uzun yıllar süren kanlı sınıf kavgalarına yol açmıştır. Askerî-demokratik örgütlenmeyi korumak isteyen ve yağma peşinde koşan bir kısım kabile şefleri ve bunların etrafında

toplanan göçebe Türkmen kitlesi, feodalleşmeye karşı direnmiş ve isyan etmiştir. Selçuklu aristokrasisi, uzun yıllar süren bu isyanları kanlı bir şekilde bastırarak uygarlaşma sürecini ilerlettiler.

Feodal devletin kurulması, göçebe halkın silahtan arındırılması ve Selçuklu aristokrasisi çevresinde silahlı bir kamu gücünün oluşturulması temelinde gerçekleşti. Selçuklu aristokrasisi, fethettikleri topraklardaki feodal mülkiyeti ele geçirdi, bu toprakları kabile şeflerine "ikta" olarak dağıttı, bu yolla Oğuz boylarını parçaladı, yağma ve talanı yasaklayarak, yerine feodal sömürü üzerine oturan yeni bir devlet kurdu.

Fethedilen toprakların tasarrufunun *yurtluk* olarak göçebe aristokrasisine dağıtılması, daha Orta Asya'da iken görülmekteydi. Ne var ki, göçebe aristokrasisinin bu topraklar üzerindeki hâkimiyeti, henüz özel mülkiyet düzeyinde değildi. Özel mülkiyete konu olan, toprak değil, hayvan sürüleriydi. Selçuklular'ın dirlik sistemi, aristokrasinin toprak üzerindeki hâkimiyetinin daha da derinleştirilmesini ifade ediyordu. Bu sistem, dağıtılan topraklar üzerinde tarım yapan köylülerin ürettiği ürünün bir kısmına Selçuklu aristokrasisinin el koyması sistemiydi. Selçuklu Sultanı Melikşah'ın ünlü veziri Nizamülmülk'ün yazdığı *Siyasetname*, bu yeni sistemin esaslı bir açıklama ve savunmasıdır. Ortadoğu'ya akan Türkmen aristokrasisi, devlet kuruculuğunda öyle bir olgunluk noktasına gelmişti ki, pratiğin ötesinde devletin teorisini de yaptı. Selçuklu veziri Nizamülmülk, yazdığı *Siyasetname*'siyle, "Machiavelli'nin ustası" diye anılmayı hak eden bir eser vermiştir.[75]

75 Nizamülmülk, *Siyasetname*, Dergâh Yayınları, 2. basım, İstanbul, Şubat 1987. Devlet teorisi alanında Machiavelli'den yüzyıllar önce önemli eserler veren Doğulu bilim ve siyaset adamlarını inceleyen *Bilim ve Ütopya* dergisi, Nizamülmülk'ün katkısını da ele almıştır. Haluk Hepkon'un "Savaş Sanatı, Siyasetname ve Prens" başlıklı karşılaştırmalı yazısı için bkz. sayı 94, Nisan 2002, s.15 vd.

Yeni feodal düzen, göçebe Türkmen kitlelerinin bir kısmını merkezi feodalitenin emrinde düzenli bir ordu haline getirirken, geniş kitleleri silahsızlandırıyor ve toprağa yerleştirerek serfler (toprağa bağlı köylüler) haline getiriyordu. Eski göçebe aristokrasisi, köylü kitlelerini sömüren ve pazardan vergi alan, yeni bir feodal aristokrasiye dönüşüyordu.

Türklerin göç dalgaları, Anadolu ekonomisine ve toplumsal hayata bir dinamizm getirdi. Bizans'ın köhnemiş ve ağır sömürüsünden kurtulmak isteyen Anadolu köylüsü, Türkleri kurtarıcı olarak karşıladı ve destekledi. Claude Cahen, Türklerin o zamana kadar işlenmeyen toprakları tarıma açarak Anadolu ekonomisinde önemli bir gelişmeye yol açtıklarını kanıtlarıyla

gösterir. Selçuklu ve Osmanlı devletleri, şehirlere uzak yerlerde de gerekli güvenliği sağlayarak, tarım yapılması için gerekli önkoşulu sağlamışlardı. Yine Cahen, şehir hayatının 12. yüzyılda yeniden canlandığını anlatır. Hele 13. yüzyılda şehirlerin, Bizans yönetiminin son birkaç yüzyılında olduğundan çok üst düzeye ulaştıklarını saptar.[76]

76 Claude Cahen, *Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler,* E Yayınları, 2. basım, İstanbul, Aralık 1984, s.190 vd.

Anadolu'ya gelen Türklerin feodalleşmesi yönündeki gelişme, 13. yüzyıldaki Moğol istilasıyla bir süre için kesintiye uğradı. Yeni bir feodalleşme dalgasına daha sonra bilindiği üzere Osmanlı devleti önderlik etti. Osmanlı beyleri, feodal Selçuklu geleneğini, ideolojisini ve kurumlarını özümlemiş olmasalardı, böyle bir gelişmeyi başaramazlardı. Bütün Selçuk ulemasının Osmanlı ucuna akması ve Osmanlı beylerinin etrafında toplanması dikkat çekicidir. Yüksek İslamı temsil eden Selçuk uleması, ilkel bir aşiret beyi etrafında toplanamazdı. Osmanlı hanedanı, aşiret beyliğini daha çok Türkmen kitlesi üzerindeki etkisini kuvvetlendirmek için bir asalet unvanı olarak kullandı. Osmanoğulları, bütün kuzey uç bölgelerinin emiri olarak, daha Selçuklular zamanında Germiyanoğulları ile birlikte en önemli iki feodal sülaleden biri durumundaydılar. Böyle olduğu içindir ki, Osmanlılar Anadolu'ya gelen yeni Türkmen göçebe dalgasını feodal ilişkiler içinde eritebilmişler ve feodalizm yönünde yeni bir sıçramaya önderlik edebilmişlerdir.

Diğer yandan, Oğuz kitleleri içinde daha Maveraünnehir boylarında gittikçe keskinleşen bir sınıf farklılaşması doğduğu ve feodal ilişkiler daha o zaman geliştiği içindir ki, bu topluluklar feodalizm aşamasına geçebilmişlerdir.

Anadolu'ya gelen Türkmen göç dalgalarının toplumsal-ekonomik düzeyi konusundaki görüş ayrılıkları, aslında bu kitabın 1973 yılında Mamak Askerî Cezaevi'nde yazılmasının başlıca nedenlerinden biridir. Yalnız bilim dünyasında değil, o zamanki arkadaşlarım arasında da, Anadolu'ya gelen Türklerin ilkel kabile koşullarında yaşadığını sananlar vardı. Bu arkadaşlar, tarihsel olgulara dayanmayan bu yanlış görüşleri yüzünden Osmanlı toplumsal-ekonomik kuruluşunu Bizans'ın devamı olarak görüyorlardı.

Özellikle Fuat Köprülü'nün tarihsel kanıtlara dayanan kitaplarını inceledikten sonra, görüşlerini kısmen düzelttiler. Ancak yine de eski yanlışların etkisinden bütünüyle kurtulamadılar.[77]

77 Nitekim aramızdaki tartışma, Halil Berktay'ın *Kabileden Feodalizme* kitabını yazmasından sonra da devam etti (Kaynak Yayınları, İstanbul, 1983). Bu kitabı, Kasım 1984'te yayımlanan "Kabile'den

Feodalizme'nin Sorunları" başlıklı yazıyla eleştirdim. Derviş Polatay imzasıyla yayımlanan bu eleştiri için bkz. *Saçak,* sayı 30/2, Mart 1984, s.60 vd. Bu eleştirimin Osmanlı feodalitesinin doğuşuna ilişkin bölümünü, önemli bulduğum için, *Osmanlı'dan Bugüne Toplum ve Devlet* adlı kitabıma da aldım (bkz. s.79 vd.'deki "Selçuklu ve Bizans Mirası Üzerine Kısa Bir Not" başlıklı bölüm). Aynı tartışmanın devamı olarak Tarık Buğra'nın Osmanlı Devleti'nin kuruluşunu sinemaya aktaran "Kuruluş" filmi konusunda, Tarık Buğra, Yücel Çakmaklı, Doğu Perinçek ve Halil Berktay'ın katıldıkları söyleşi için bkz. *Saçak,* sayı 52, Mayıs 1988, s.48 vd.

Osmanlılar'ın beylik döneminde uygar olduklarından kuşku duyan tezleri, şöyle eleştirdim:

> "Moğolların 13. yüzyılda önüne katıp getirdiği göçebe Türkmen dalgası, uygarlığın eşiğindeydi. Ancak Osmanlılar, o Türkmen dalgasının değil, Selçuklu feodalizminin bir parçasıydılar ve bu nedenledir ki, o Türkmen dalgasının da, 11. yüzyıldaki dalga ile doğan 200 yaşındaki uygarlığa katılmasına önderlik edebildiler."[78]

78 Doğu Perinçek, *Osmanlı'dan Bugüne Toplum ve Devlet,* s.81.

Feodal devleti kuran hâkim sınıf ile yeni feodal sisteme özümlenen göçebe kabilelerini birbirinden ayırmak, Selçuklu ve Osmanlı devletinin kuruluşlarını anlamak açısından belirleyici önemdedir. Nitekim bu ayrımı Fuat Köprülü dikkatle yapar. Köprülü, Osmanlı'nın etnik kökenini inceleyen çalışmasında, Kayı oymağının 14. yüzyıl başlarında henüz yarı göçebe hayatı sürdüğünü saptadıktan sonra, Osmanlı devletinin kuruluşunda bu küçük etnik çekirdeğin hiçbir rol oynayamamasının doğal olduğunu belirtir. Devamla, çalışmasının son cümlesini şöyle bağlar:

> "…ve işte bundan dolayıdır ki, Osmanlı devleti, siyasî tekâmülünün ilk safhalarında bile, aslâ tribal (kabilesel) bir mahiyet göstermemiştir."[79]

79 Fuat Köprülü, "Osmanlı İmparatorluğu'nun Etnik Menşei Meseleleri", *Belleten,* sayı 28, 1. Teşrin 1943, c.VII, s.303. Köprülü'nün zamanında geniş yankı yaratan bu çalışması, kitap olarak da basıldı. Bkz. *Osmanlı'nın Etnik Kökeni*, Kaynak Yayınları, İstanbul, Nisan 1999, s.92.

Osmanlı devletini kuranlar, tıpkı Selçuklu devleti kurucuları gibi, kabileler değil, fakat o kabileleri de yeni sistem içinde dönüştüren, feodal beylerdi. Türkmenler, kendi içinde sınıflara ayrışmış olmasaydı, devlet kuramazlardı. Beylik döneminde Osmanlılar'ın henüz sınıflara bölünmediğini ve bey sınıfının oluşmadığını düşünenler, Osmanlı devletinin kuruluşunu açıklayamazlar. O zaman kaçınılmaz olarak, devlet kuruculuğunun Bizans mirası temelinde olduğu yönündeki görüşlere kayılmaktadır. Böylece daha büyük bir yanlışa düşülür. Çünkü eğer bir toplum uygarlaşamamış, başka

deyişle devlet kuracak bir sınıfsal ayrışmayı yaşamamışsa, o topluma devlet kuruculuğu dışardan aşılanamaz veya devlet kuruculuğu dışardan alınamaz. Devlet kurma, başka toplumsal süreçlerden ithal edilseydi, Orta Asya kavimleri binlerce yıllık Çin devlet geleneğini alırlardı.

Kaldı ki, o zamanın Anadolu'suna şöyle bir bakmak bile, Türk toplumunun çoktan sınıflara bölündüğünü, devlet kuruculuğu aşamasını geçtiğini ve uygarlaştığını görmeye yeter. Örneğin 14. yüzyılın başlarında Anadolu'yu gezen İbn Batuta, şehirlere yerleşmiş Türklerin hayatını anlatır. Beyler, geniş bir maiyetle konaklarda yaşamaktadır. Türk kentlerindeki büyük çarşılar, kervansaraylar, medreseler, camiler, mescitler, hamamlar, Ahîlik diye anılan sanatkâr ve lonca örgütlenmesi, hep feodalleşmiş bir toplumun hemen göze çarpan belirtileridir. Saray benzeri konaklarda yaşayan beyler, ticareti korumaktaydılar, halktan ayrı silahlı güçlere sahiplerdi ve çevrelerinde oldukça gelişmiş bir ulema zümresi vardı.[80] Selçuklu feodal aristokrasisini oluşturan Anadolu beyleri, tarıma açılan geniş toprakların ve pazarın güvenliğini sağlamak yanında, toprağa yerleştirdikleri kabileleri toprağa bağlı köylülere dönüştürerek, feodalleşme sürecinin başını çekmekteydiler. Osmanlı beyleri, aşiret beyi oldukları için değil, bu feodalleşmeye önderlik ettikleri için geliştiler ve diğer beylikleri de kendilerine bağladılar.[81]

80 *İbn Batuta Seyahatnâmesi'nden Seçmeler,* Devlet Kitapları, İstanbul, 1986.

81 Osmanlı devletinin kuruluşuna ilişkin Tarık Buğra, Yücel Çakmaklı, Halil Berktay ve Doğu Perinçek arasında geçen hayli canlı bir tartışma için bkz. "'Kuruluş' Üzerine", *Saçak,* sayı 52, Mayıs 1988, s.48 vd.

Selçuklu ve 13. yüzyılın sonunda kurulan Osmanlı devletlerinin doğuşuna ilişkin tahlilimizi daha ayrıntılı incelemek isteyenler, *Osmanlı'dan Bugüne Toplum ve Devlet* başlığını taşıyan kitabımıza bakabilirler.[82]

82 Doğu Perinçek, *Osmanlı'dan Bugüne Toplum ve Devlet,* Kaynak Yayınları, İstanbul, Temmuz 1985. Ayrıca bkz. Ernst Werner, *Die Geburt einer Grossmacht-Osmanen,* zweite verbesserte und eweiterte Auflage, Hermann Böhlaus Nachf., Wien-Köln-Graz 1972. Osmanlı devletinin doğuşu ve Türklerin kabile toplumundan feodalizme geçişi konusunda, bugüne kadar yapılan çalışmalar arasında teorik sağlamlığıyla dikkat çeken bu eser iki kitap halinde Türkçeye de çevrildi: *Büyük Bir Devletin Doğuşu-Osmanlılar,* 1 ve 2, çev. Orhan Esen-Yılmaz Öner, Alan Yayıncılık, İstanbul, Ekim 1986 ve Ocak 1988.

II-TOPLUMSAL SİYASAL VE İDEOLOJİK SÜREÇLER

1. Kabileden Feodalizme
2. Kabile Konfederasyonundan Devlete
3. Göktanrı'dan Allah'a
4. Bodundan Tebaaya, Tebaadan Millete
5. Efsaneler ve Gerçekler

1. KABİLEDEN FEODALİZME

Kabilenin Çözülmesi-Uygarlığa Sıçrama

Orta Asya toplumları da, dünyanın bütün toplumları gibi ilkönce özel mülkiyetin ve sınıfların bulunmadığı ilkel komünist çağı yaşadılar. Bugün milliyetçilerin "kutsal" saydıkları özel mülkiyet, ilkel komünist aşamadaki Orta Asya topluluklarınca bilinmiyordu. O zaman kutsal olan, klan üyeleri arasındaki eşitlik ve kardeşçe dayanışmaydı.

Bütün kabile üyeleri silahlıydı. Henüz bir hâkim sınıf olmadığı için, silah tekelinin bu hâkim sınıf elinde toplanması da söz konusu değildi. Bu çağda daha sınıflar ortaya çıkmadığından, özel mülkiyetin ve zenginliklerin korunması amacıyla, çalışan halk kitlesini baskı altına alacak özel bir silahlı güce ihtiyaç yoktu. Bütün topluluk üyeleri birlikte üretime katılıyor ve üretilenleri paylaşıyorlardı. Toplum, henüz mülk sahiplerine ve mülksüzlere bölünmediği için, mülk sahiplerinin özel bir silahlı gücü yoktu.

Üretim teknolojisi belli bir düzeye yükselip, insanlar tükettiklerinden daha fazlasını üretince, bu üretim fazlası, yani zenginlik belli ellerde toplanmaya ve

özel mülkiyet doğmaya başladı. Artık eski eşitlikçi toplumun üyelerinin bir kısmı, *Orhun Yazıtları'*nda söylendiği gibi, "işini gücünü" küçük bir aristokrat azınlığa veriyordu.

Orta Asya kavimlerinin tarihini incelediğimiz zaman, MÖ 1000 yıllarından başlayıp MS 1200 yıllarına kadar devam eden iki bin yıllık dönemde şu süreçleri saptıyoruz:

• Kolektif klan mülkiyeti yok olmakta, özel mülkiyet doğmakta ve gelişmektedir.

• Sınıfsız ilkel toplum yok olmakta, kabileler içinde toplumsal farklılaşma ve sınıflaşma ortaya çıkmakta ve derinleşmektedir.

• Kan bağına dayanan kabile toplumu çözülmekte, onun yerini, belli bir kabile beyine kişisel bağımlılık ilişkilerinin birleştirdiği üyelerden meydana gelen yeni bir toplumsal örgütlenme almaktadır.

• Klanlar (soylar) halinde göç ederek yapılan hayvancılığın yerini, yeni doğan ailelerin özel ekonomisi almaktadır.

• Bütün kabile üyelerinin silahlı olduğu kabile demokrasisi çözülmekte, halk kitlesi silahsızlandırılmakta ve silah tekeli kabile aristokrasisi ile onun etrafında oluşan silahlı maiyetin ve giderek ordunun elinde toplanmaktadır.

• Bütün bu gelişmelerin ürünü olarak, yağmanın yerine sömürü sistemi geçmekte, bozkır anarşisinin yerini hukuk almakta, özel mülkiyete sahip sınıfın halk kitlesi üzerindeki özel baskı gücü olan devlet ortaya çıkmaktadır.

Toplam olarak bakarsak, yaşanan olay, uygarlığa sıçramadır.

Askerî Demokrasi

MÖ 1000 yıllarından MS 1200 yıllarına kadar iki bin yılı aşkın bir süreyi kapsayan bu tarihsel gelişme, Orta Asya toplumlarının ilkel komünist toplumdan çıkıp, Engels'in "askerî demokrasi" adını verdiği bir toplumsal örgütlenmeden geçerek feodalizm yolunda gelişmesinin tarihidir.

Engels, askerî demokrasinin ortaya çıkmasının nedenlerini şöyle açıklamaktadır: Klan üyeleri, zenginler ve yoksullara bölünmektedir. Aynı

klan içindeki mülkiyet farkı, klan üyelerinin çıkar birliğini uzlaşmaz zıtlık haline dönüştürmektedir. Köleliğin ortaya çıkmasıyla birlikte, hayatı çalışarak kazanmak aşağılanmakta ve kölelerin işi olarak görülmektedir. Yağma ise şerefli bir eylem olarak kabul edilmektedir.

Nüfusun artmasıyla, aralarında akrabalık bulunan kabilelerin bir konfederasyonda birleşmeleri zorunlu olmaktadır. Bu kabileler, az sonra birbirleriyle kaynaşmakta, toprakları da halkın kolektif toprağı halinde birleşmektedir. Toplumun askerî şefi ise, vazgeçilmez ve sürekli bir memur durumunu kazanmaktadır. Bu askerî şefin yanında oluşan konsey ve kurultay, askerî demokrasinin organlarını meydana getirmektedir. Daha önceleri sadece bir zorbalığın öcünü almak veya daralan toprağı genişletmek için yapılan savaş, artık sadece yağma için yapılmakta ve süreklilik kazanmaktadır.

Askerî şeflik, babalık hukukunun girmesiyle birlikte zaman içinde babadan oğula geçmekte ve böylece soydan geçen krallığın ve soyluluğun temelleri atılmaktadır. Artık eski kandaş örgütlenme, kendi zıddı olan askerî demokrasiye dönüşmüştür. Eski kandaş kabile toplumunda halk iradesinin araçları olan organlar, kendi öz halkına karşı baskı organları haline gelmektedir.[83]

83 F. Engels, *Ailenin Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni,* s.228.

Orta Asya kavimlerinin tarihsel gelişmesi, Engels'in askerî demokrasinin ortaya çıkmasına ilişkin bu tahlillerini doğrulamaktadır.

Sınıf Mücadelesi

Gelişmenin motoru, gerici tarihçilerin iddia ettikleri gibi kavimler arasındaki savaşlar değil, meta ekonomisinin gelişmesiyle bağlantılı olarak toplumların kendi içlerinde sınıflara bölünmeleri, başka deyişle, yeni doğmakta olan sınıflar arasındaki mücadeledir. Özel mülkiyetin gelişmesi, kabile toplumunun çözülmesi, devletin ortaya çıkması vb; bütün bunlar, aristokrasi ile karabodun denen çoban ve çiftçi halk arasındaki çelişmelerin ve bu çelişmeler temeli üzerindeki mücadelenin yarattığı gelişmelerdir. Aristokrasi, özel mülkiyeti

geliştirmeye, kabile toplumunu dağıtmaya, halkı silahsızlandırmaya ve devleti yaratmaya çalışmaktadır. Sömürülen kitle ise, eski demokratik ve eşitlikçi toplumun özlemi içinde kabile aristokrasisine karşı mücadele etmektedir. Fakat artık ilkel komünist topluma geri dönmeye maddi olarak imkân yoktur. Emekçilerin eşitlik özlemlerine, yüzyıllar sonra ortaya çıkacak olan işçi sınıfı ve onun devrimci ideolojisi cevap verecektir.

Divan-ı Lügat-it Türk'te geçen "yer baskısı dağ, budun baskısı bey" sözü, beylerin halk kitlesi üzerindeki baskısının ağırlığını çok güzel bir benzetmeyle dile getirmektedir. Beylerin bodun (halk) üzerindeki baskısı o kadar ağır görülmektedir ki, bunun derecesi dağın yer üzerindeki baskısı ile ölçülmektedir. Bu durumun doğal bir sonucu olarak, Orta Asya kavimleri içinde sık sık yer sarsıntıları olmakta, halk kitlesi aristokrasiye karşı ayaklanmaktadır.

Feodal Bağımlılık İlişkisinin Doğuşu

İncelediğimiz Asya kavimleri, ilkel komünist toplumdan çıktıktan sonra, köleci toplum aşamasını hâkim üretim tarzı olarak yaşamaksızın feodalizm yönünde ilerlediler. Gerçi Orta Asya toplulukları içinde köleci ilişkilere rastlamıyor değiliz. Fakat bu ilişkiler baskın değildir. Asya'daki Türk kavimlerinde, köle emeğinin sömürülmesi, ekonominin temeli haline gelmemiş, ilkel toplumdan feodal topluma geçişi kapsayan uzun bir tarihsel süreç içinde, ikinci planda kalmıştır.

Orta Asya kavimlerinde, sömürülen çoban halk, köle değildir. Çoban, bizzat kendisi mülkiyet konusu olan, alınıp satılan bir meta olarak görülmüyor. Çoban halk ile kabile beyleri arasındaki ilişki, kişisel bağımlılık yönünde, feodal ilişki yönünde gelişmektedir. Feodal bey ile serf arasındaki ilişki, işte bu ilişkiden filizlenmiştir.

Çoban, belli bir "kabilenin" üyesi olarak beye bağımlıdır ve bey değiştiği zaman "kabilesiyle" birlikte yeni beye bağımlı duruma geçmektedir. Ne var ki, burada sözü edilen "kabile", artık eski ilkel toplumdaki kabile değildir. Kabile, özel mülkiyetin gelişmesiyle birlikte yalnız biçimsel olarak varlığını

sürdürmektedir. Çünkü kabile üyelerini birleştiren bağ, artık birbirine akraba soylardan olmak değildir. Kabile, belli bir aristokrata kişisel olarak bağımlı insanların meydana getirdiği topluluğun biçimsel görünüşü haline gelmiştir. Kan bağına dayanan kabile örgütlenmesi çözülmüş, belli bir beye bağımlı olmak onun yerini almıştır. Artık "kabile" görünüşü altında, farklı soydan insanlar da birleşmektedir.

Sömürü, beyin sürülerine bakılması şeklinde, angarya biçimindedir veya hayvan olarak ödenen vergi biçimindedir. Bağımlı durumundaki halk kitlesi, bazı üretim araçlarına, hayvana vb. sahip olabilmektedir. Fakat ürettiği ürünün bir kısmına aristokrasi tarafından zora dayanarak el konmaktadır.

Tarihsel gelişme, yerleşik hayata geçme yönündedir. Tarım ve zanaat gelişmekte, artan ticaretle birlikte şehirler kurulmaktadır.

Ne var ki, bütün bu gelişme, zaman bakımından da, yayılma bakımından da dalgalar halindedir. Tarihin ilerlemesi feodalizm yönünde olmakla birlikte, bu ilerleme zikzaklar çizerek, kendi içinde zaman zaman geri dönüşleri de kapsayarak gerçekleşmektedir. Örneğin 13. yüzyılda Cengiz Han'ın çıkışı, Moğollar açısından feodalleşme yönünden güçlü bir atılım olduğu halde, Hazar Denizi ve Aral Gölü arasında yaşayan ve görece ileri ticaret ve zanaatlara sahip olan Batı Türkleri açısından ilerlemeyi duraklatan etkiler yapmıştır.

Orta Asya'da ve Evrensel Olarak Kölelik İlişkisinin İkincilliği

Orta Asya kavimleri üzerinde çalıştığım sırada, vardığım ilk sonuç, bu toplumlarda kabile ilişkilerinin çözülmesi sürecinde, feodal ilişkilerin hâkim hale geldiğini saptamak oldu. Oysa tarihsel materyalizmi öğreten birçok ders kitabında, toplumların ilkel, köleci, feodal, kapitalist ve sosyalist aşamalardan geçtiği söylenir. Teori, pratikten çıkarılacağı için duraksamadım, Türklerin hâkim üretim tarzı olarak köleci bir dönem yaşamadıklarını belirttim. Bu saptama, dogmatik çevrelerde kuşkuyla ve itirazla karşılandı.

Ancak zaman içinde, tarihsel materyalizmin birçok önemli araştırmacısının çeşitli toplumlar için, aynı saptamada bulunduklarını gördüm. Hatta George Thomson gibi, kabile toplumundan yaygın çıkışın feodalizme doğru olduğunu, köleci üretim tarzının Akdeniz'in gelişmiş meta toplumlarıyla sınırlı kaldığını belirleyenler de vardı.[84]

84 George Thomson'un Ege ve Yunan uygarlıklarını inceleyen en önemli eserleri Türkçe olarak da yayımlandı. Bkz. *Tarih Öncesi Ege,* I, II, çev. Celâl Üster, Payel Yayınevi, İstanbul, Nisan 1983 ve Kasım 1985; *İlk Filozoflar,* çev. Mehmet H. Doğan, İstanbul, Mayıs 1988; *Aiskhilos ve Atina,* Payel Yayınevi, İstanbul, Mart 1990.

Samir Amin de, 1988 yılında yayımlanan *Avrupamerkezcilik* adlı çok önemli eserinde, Mısır, Çin, Japon vb. toplumlarını örnek vererek, "birçok halkın evrim güzergâhında, kaçınılmaz sayılan köleci evrenin izinin bile bulunmadığını" belirtir. Dahası Samir Amin, sınıfsız toplumdan sınıflı topluma geçişin evrensel biçiminin kölecilik olmadığını saptar:

> "Feodalizm, kölecilikten doğmamıştır; bunların zaman içinde birbirini izlediği doğru değildir. Feodalizm, sınıfsız toplumdan sınıflı topluma geçişin yasasına tabidir: Komünsel aşamayı haraçlı aşama izler. ...Feodal mülkiyet ile haraçlı mülkiyet arasında esaslı bir fark yoktur. Feodal mülkiyet, haraçlı mülkiyetin ilkel bir türüdür ve ayırt edici özelliği de siyasal iktidarın zayıf ve merkezileşmemiş olmasıdır. ...üretici güçler geliştikçe siyasal ademi merkeziyetçilik yerini merkezileşmeye bırakacaktır. Ve bu açıdan Avrupa'daki mutlak monarşiler gelişmiş haraçlı biçimlere çok yakındır. İlkel feodal tarz, aşamalı olarak gelişmiş haraçlı biçime evrilir."[85]

85 Samir Amin, *Avrupamerkezcilik,* çev. Mehmet Sert, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, Temmuz 1993, s.166 vd., 180 vd.

Orta Asya kavimlerinin köleci tarzı yaşamadan feodalizme geçtikleri saptaması, Ernst Werner'in 1970 öncesinde yazdığı Osmanlı devletinin kuruluşuna ilişkin tahlilinde de vardı.[86]

86 Ernst Werner, *Die Geburt einer Grossmacht-Osmanen (1300-1481),* zweite verbesserte und erweiterte Auflage, Herman Böhlaus Nachf., Wien-Köln-Graz 1972. Türkçe çevirisi iki kitap olarak yayımlandı: *Büyük Bir Devletin Doğuşu,* I, II, çev. Orhan Esen-Yılmaz Öner, Alan Yayıncılık, İstanbul, Ekim 1986 ve Ocak 1988.

Çok daha önce, ilk basımı 1909 yılında yayımlanan *Devlet* adlı kitabıyla tanınan Franz Oppenheimer de, ilkel fetih devletinden sonraki gelişme sürecinde, iki farklı filizlenme saptar. Birinde ticaret sermayesi, diğerinde

küçük bir azınlığın toprak mülkiyeti belirleyicidir. Gelişmenin bu iki ana dalından ilki, gelişmiş para ekonomisine dayanan “deniz devleti” ve köle emeğinin “kapitalist” sömürüsüdür; ikincisinden ise gelişmiş feodal devlet çıkar. “Deniz devletleri”, Eski Yunan ve Roma örneklerinde görüldüğü gibi, “daha güçlü egemenlik biçimleri ve daha ileri bir devlet sanatı” geliştirirler. Ancak Oppenheimer, deniz devletinin “yeni filizler vermeyen bir yan dal”, feodal devletin ise, “gövdenin uzantısı olan ana dal” olduğunu saptar.[87]

87 Oppenheimer, *Devlet,* çev. Alâeddin Şenel-Yavuz Sabuncu, Kaynak Yayınları, İstanbul, Mart 1984, s.108 vd., 160.

Köleciliğin evrenselliğine ilişkin tezler, Türkiye’de de sorgulanmıştır. *Bozkurt Efsaneleri ve Gerçek*’in 1975 yılında, önce *Aydınlık* dergisinde yayımlanmasından sonra, Türklerin kabile toplumundan feodalizme geçişine ilişkin görüş, araştırmacılar tarafından dikkate alınmıştır. Doğan Avcıoğlu, ilk cildi 1978 yılında basılan *Türklerin Tarihi* adlı kapsamlı çalışmasında, yer yer *Bozkurt Efsaneleri ve Gerçek*’e göndermeler yaparak, askerî demokrasiden feodalizme geçiş tezimizi kabul eder.[88] Avcıoğlu, yalnız köleliğin değil, feodalizmin de evrensel olmadığı görüşündedir.[89]

88 Doğan Avcıoğlu, *Türklerin Tarihi,* c.I, s.99 vd., 213 vd., 224 vd., 252 vd., 274 vd., c.II, s.794 vd.

89 *Aynı eser,* c.I, s.225 vd.

Halil Berktay da, 1983 yılında yayımlanan *Kabileden Feodalizme* başlıklı kitabında, “kabile toplumundan sonraki ilk büyük tarihsel aşamanın genel ve evrensel olarak kölecilik olmadığını” saptar. Berktay, Asya ve Kuzey Afrika toplumlarından başka, Rusların ve diğer Doğu Avrupa halklarının, Cermenlerin, Almanya’nın bazı bölgelerinin, İskandinav ülkelerinin, İngiltere ve İrlanda’nın da “köleci üretim ilişkisinin başatlık kazandığı bir dönem yaşamadıklarını” belirtir.[90] Böylece Berktay’a göre, Batı Avrupa’da köleci üretim tarzını yaşayan coğrafya olarak, İberik yarımadası ile Fransa ve Almanya’nın bir bölümü kalmaktadır.

90 Halil Berktay, *Kabileden Feodalizme,* Kaynak Yayınları, 1. basım, İstanbul, Haziran 1983, s.227 vd.

Batı Avrupa Feodalizmi ve Yunan-Roma Mirası

Halil Berktay'ın birinci yanılgısı, Akdeniz yöresi yanında Batı Avrupa'nın da "köleci uygarlığa tanık olduğunu" düşünmesidir. Araştırmacı, bu yanılgının devamı olarak, Batı Avrupa feodalizmi ve kapitalizmini Yunan ve Roma kökenine bağlamıştır. Yazar, Batı Avrupa feodalizmini bir Roma-Cermen sentezi olarak görür.[91]

91 *Aynı yerde.*

Berktay, Roma'nın "yüksek düzeye ulaşmış özel mülkiyet mirasının" çağdaş Avrupa'ya nasıl intikal ettiğini açıklayamamış, hatta kendi tezini çürüten kanıtlar getirmiştir. *Kabileden Feodalizme* kitabı yayımlandığı zaman yönelttiğim eleştirilerin en önemlilerinden biri buydu. Bugün özetleyerek aktaracak olursak: Berktay, Roma'nın gelişmiş özel mülkiyet mirasının Batı Avrupa'nın hangi ilişki ve kurumlarında yaşadığını somut olarak gösteremiyor. Dahası, Berktay'ın kitabı, kendi teziyle çelişen kanıtlar getiriyor. Bunları o zaman şöyle sıralamıştım:

- "Meta ekonomisi, Cermen istilası ile önemli bir gerilemeye uğradı ve tekrar gelişme sürecine girmesi için yüzyıllar gerekti."
- "Batı Avrupa feodalizmi, köleci Roma'nın çöküntüsünden çok Cermenlerin uygarlığa yükseliş halindeki yukarı barbarlığından fışkırdı. Manor'un kendisi veya bütünü değil, fakat 'angarya yoluyla işlenen *demesne* kısmı Roma mirasını temsil etmektedir. Batı Avrupa feodalizmi köleci uygarlığın lekelerini çok belirgin bir şekilde taşıyan latifundium'un şu veya bu parçasının dolaysız temeli üzerinde değil, çok daha özgür ve dinamik bir örgütlenme olan Cermen *markı* temelinde *yeniden* kuruldu. Fakat bu arada, o köleci *latifundium* düzeninin bir kalıntısı da, angarya ve *demesne* işletmeciliği biçiminde, *mark*'tan türeyen *manor*'un bağrına girdi."

Bu saptamalardan hareketle şu soruları ileri sürdüm:

> "Bir kere, Cermen istilası, meta ekonomisini önemli ölçüde geriletmiştir ve meta ekonomisinin kendini toparlaması yüzyıllar almıştır. İkincisi, manor içinde Roma'dan kalan miras, angarya yoluyla işlenen bölümdür, yani ileri olan değil, geri olandır. Halil Berktay, Roma-Cermen sentezinde Roma'ya ait bir gelişme unsuru, özel mülkiyet ve meta ekonomisi açısından ilerletici

> bir unsur göstermemektedir; yalnız soyut olarak böyle ilerletici bir mirastan söz etmektedir. ‘Barbar aşısı’ somut olarak görülüyor, fakat Roma’dan kalan ilerici, itici bir miras, Berktay’ın kitabının sayfalarında elle tutulamıyor, gözle görülemiyor, kulağınıza bir efsane gibi çarpıyor, o kadar.”[92]

92 Derviş Polatay takma adıyla yayımlanan bu eleştirim için bkz. “Kabileden Feodalizme’nin Sorunları”, *Saçak,* sayı 30/2, Mart 1984, s.60 vd. Bu eleştirimin Osmanlı feodalitesinin doğuşuna ilişkin bölümünü, önemli bulduğum için, *Osmanlı’dan Bugüne Toplum ve Devlet* adlı kitabıma da aldım (bkz. s.79 vd.’deki “Selçuklu ve Bizans Mirası Üzerine Kısa Bir not” başlıklı bölüm). Berktay’ın kendi tezini çürüten kanıtları için bkz. *Kabileden Feodalizme,* s.269, 271.

O zaman yakaladığım ipuçları bugün belli sonuçlara götürülecek olursa, şunu belirleyebiliriz: Gelişmiş feodal devlet ve kapitalizm, Yunan ve Roma mirasından değil, onun çevresinden boy verdi ve gelişti. Roma İmparatorluğu’nu yıkan Cermen kavimleri, kölelik yanında ikincil durumda olan serflik ilişkilerini canlandırdılar ve benimsediler. Zaten kendileri feodalizmin filizlendiği bir aşamada idiler. Bu nedenle daha doğru bir ifadeyle, Cermenler ve diğer yarı-barbar halklar, Roma İmparatorluğu’nu yıkarken, kendi bağırlarında doğan feodal ilişkileri de geliştirdiler. Böylece kapitalizmi ilk kuran Batı Avrupa toplumları, aslında Yunan ve Roma mirası temelinde değil, o köleci mirası yıkan feodal gelişme üzerinde yükseldiler.

Bu saptama, Yunan ve Roma mirasının tarihten silindiği anlamını taşımaz. Yunan ve Roma uygarlığı, hem gelişmiş bir meta ekonomisi ve kentlerin örgütlenmesi örneği bıraktılar, hem de Roma’nın kişiliğinde bu para ekonomisini geliştiren bir merkezi imparatorluk modeli. Eski Akdeniz uygarlığının çevresinde bulunan Batı Avrupa, bu miras temelinde gelişmemekle birlikte, kapitalizm yönündeki kendi büyük tarihsel çıkışını yaparken, o mirastan beslendi. Bu beslenme, hem İslam Ortaçağı üzerinden oldu; hem de Roma’nın yaygın egemenlik alanına bıraktığı ilişki ve kültürden.

Batı Avrupa’nın yükseliş çağında kendini bu Akdeniz mirasına bağlaması, doğaldı. Çünkü en gelişmiş meta ekonomisi olan kapitalist uygarlığın kendisine tarihte bulacağı ideolojik kaynak, Yunan ve Roma’nın meta uygarlığındaydı. Bu olay, Batı Avrupa halklarının ve Türklerin, feodal sıçramayı gerçekleştirirken, Hıristiyanlaşmaları veya İslamlaşmalarında da görülür. Her toplum, ideolojik düzlemde, içine girdiği aşamanın gelişmiş modelini benimser. Ancak bu ideolojik modelin benimsenmesi, o toplumların,

o modeli aldıkları toplumlardan gelen bir tarihsel çizgide geliştiklerini göstermez.

Aynı tarihsel gerçeği, Oppenheimer ve Samir Amin de belirlemiştir. Oppenheimer, feodal devletlere, mutlak monarşilere ve anayasal devlete ulaşan Batı Avrupa sürecinin, Yunan-Roma mirasını temsil eden “Deniz devleti”nden değil, toprak mülkiyetini esas alan “kara devleti”nden geldiğini saptar.[93]

93 Oppenheimer, *Devlet,* s.109.

Samir Amin ise, şöyle der:

> “Avrupa feodalizmi, köleciliğin gelişip yayıldığı Akdeniz kıyılarında değil, Kuzey’in barbar ormanlarında doğmuştur. Kölecilik, feodalite sıralanışı ancak Yunanlılar, Romalılar ve Avrupalıların aynı halkı meydana getirdikleri kabul edilirse, anlamlıdır.”[94]

94 Samir Amin, *age,* s.181.

Yine Fernand Grenard, *Asya’nın Yükselişi ve Düşüşü* adlı eserinde, Avrupa kapitalist uygarlığının Roma’nın devamı olmadığını, tersine Roma hâkimiyetinin yıkıldığı çevrede geliştiğini belirler. İmparatorluğun var olduğu yerlerde ise, “dünyayı fetheden faziletlerin tezahürüne rastlanmamıştır.”[95]

95 Fernand Grenard, *Asya’nın Yükselişi ve Düşüşü,* çev. Orhan Yüksel, MEB Yayını, İstanbul 1992, s.159.

Batı kapitalizminin öncüleri olan Batı Avrupa halkları, köleci Yunan ve Roma uygarlıklarının merkezinde değil, çevresinde yaşıyorlardı. Bu toplumlar, Akdeniz’in gelişmiş meta ekonomisine ve köleciliğe uzanan bir tarihe değil, kabile toplumundan feodalizme sıçrayan bir tarihe sahiplerdir. Bu nedenle kapitalizmin ilk atılımı, Roma ve Yunan uygarlığı kökeninden gelen toplumlarda değil, o uygarlıkların çevresinde gerçekleşti. İspanya, Portekiz, Hollanda, İngiltere, Fransa ve Almanya, 16. yüzyıldan 19. yüzyıla uzanan kapitalizmin yükseliş tarihinin değişik dönemlerinde öne fırladılar.

Bu kapitalist yükseliş, tarihteki en gelişmiş meta ekonomileri olan Yunanlıların kültürüne ve Roma’nın özellikle hukukuna özel bir ilgi gösterdi ve o birikimi, en gelişmiş meta ekonomisi olan kapitalizmi ilerletmek için değerlendirdi. Burada söz konusu olan, Yunan ve Roma kökeninden gelen bir devamlılık değildir. Aradaki kopukluk o kadar açıktır ki, Batı Avrupa, Yunan ve Roma uygarlık mirasını kendi tarihinden değil, fakat o uygarlıkları kapitalizmin filizlenme çağına taşıyan İslam ve Ortadoğu kaynaklarından öğrenmiştir. Çevreden yükselen yeni uygarlık atağı, bin yıl önceki uygarlık

merkezinin birikimini, arada köprü oluşturan İslam imparatorluklarından almış ve değerlendirmiştir.

Avrupamerkezcilik

Kapitalizmin öncüsü olan Batı Avrupa, Akdeniz'in tarihsel mirasından beslenmenin ötesinde, kendisi için özel bir tarih üretti. Batı Avrupa'yı Yunan ve Roma uygarlığı kökenine bağlayan bu tarih imalatına, kapitalizmin yükseliş döneminde girişildi. Gelişen kapitalizmin Avrupamerkezci ideolojisi, Yunan uygarlığını Asya ve Afrikalı köklerinden koparak, kendi tarihi olarak piyasaya sürdü. Avrupa'nın "ileriliği ve üstünlüğü" teorilerini ortaya atanlar, böylece kendileri için özel bir geçmiş yaratmayı da becerdiler.

Bu özel geçmiş uydurma sahteciliğinin çok esaslı bir eleştirisini *Kara Atena* adlı eseriyle Martin Bernal yaptı. Türkçeye Özcan Buze'nin çok titiz çevirisiyle kazandırılan bu kitap, Yunan uygarlığının Ortadoğulu, Asyalı ve Afrikalı kaynaklarını, kimsenin gık diyemeyeceği sağlam kanıtlarla ispatlamaktadır.[96]

96 Bkz. Martin Bernal, *Kara Atena*, çev. Özcan Buze, Kaynak Yayınları, İstanbul, Haziran 1998.

Avrupamerkezcilik, yalnız bir tarih yankesiciliği olarak kalsaydı, o kadar zararlı görülmeyebilirdi. Ancak, Batı emperyalizminin Ezilen Dünya üzerindeki sömürüsü, elçabukluğuyla haklı çıkarılıyor ve sonsuzlaştırılmak isteniyordu. Batı Avrupa'da kapitalizm yükselirken, Asya'da kendine özgü bir üretim tarzı veya taşlaşmış bir feodalizm olduğu söyleniyordu. Avrupa'nın saati "hiçbir zaman durmazken", Doğu'da "zaman durmuştu".[97] Kısacası, Yunan ve Roma kökeninden gelen "dinamik" bir gelişme modeli yaratılıyor, bunun dışında kalan halklar da "durağanlığa" mahkûm ediliyordu. Bu durağanlık, o toplumların yakasını hiç bırakmamıştı ve bırakamazdı. Bu durumda, insanlığın Avrupamerkezli gelişme yatağına katılmaları için, Asya, Afrika ve Latin Amerika halklarına dışardan müdahale gerekiyordu. Gelişmiş

kapitalizmin oralara girmesi, bu zavallı halkları kendi tarihsel prangalarından kurtaran tarihsel bir lütuf oluyordu.[98]

97 Havemann gibi sosyalist bir filozof bile, kendisini Avrupamerkezciliğe zincirlemiştir. Bkz. *Morgen,* s.28-29. Bu kitabın Türkçesi Ayrıntı Yayınları'nda *Yarın* başlığıyla yayımlandı.

98 Avrupamerkezci Doğu-Batı ayrımının, Asyatik toplum teorilerinin ve oryantalizmin eleştirisi için bkz. Doğu Perinçek, *Aydın ve Kültür,* Kaynak Yayınları, İstanbul, Nisan 1996, s.85 vd.

20. yüzyılın devrimleri, Avrupa'yı dinamik, Asya'yı durağan gösteren bu Avrupamerkezci teorileri yerle bir etti. Devrim dalgası, yarı Asyalı Rusya'dan, Asyalı Türkiye'den ve Asyalı Çin'den yükseldi. Arkası da hep Asya'dan geldi. Devrimin merkezi Doğu'ya kaymıştı.

Burada tartışmasına girmeyeceğiz, ancak Asya'nın durağanlığı teorileri, feodal dönem için de geçerli değildi. Örneğin Oppenheimer, 1909 yılında yazdığı *Devlet* kitabında, Çin'in Ortaçağ'da, feodal kalıntıları arkada bırakmada Avrupa'nın önüne geçmiş olduğunu ve bazı yönlerden "özgür vatandaşlık düzenine" herhangi bir Batı Avrupa ülkesine göre daha fazla yakınlaştığını saptar.[99] 15. yüzyılın ilk yarısında Çin denizcileri okyanuslara hükmetmekteydi. Amiral Zheng He'nin yüzen ejderhaları, Portekiz gemilerinin beş-altı katı büyüklükte ve 30 bin kişilik mürettebatı olan yüzlerce gemilik filolar oluşturuyordu. Çin ve Arap gemicilerinin Amerika'ya Kristof Kolomb'dan çok önce gittikleri, artık bilim âleminde kabul görmektedir.[100]

99 Oppenheimer, *Devlet,* s.108. Türkçe çevirisinde "birçok bakımdan" deniyor. Oysa "bazı bakımlardan" diye çevrilmesi gerekirdi. Almancası: "in mancher Beziehung".

100 Bkz. *Bilim ve Ütopya,* sayı 95, Mayıs 2002.

Samir Amin de, Avrupa feodalitesinin, İslam toplumlarındaki "haraçlı" üretim tarzının ileri değil, ilkel bir biçimi olduğu görüşündedir. 11. yüzyıla kadar yarı-barbar özellikler taşıyan Avrupa feodalizmi, 11. ve 12. yüzyıllarda, "haraçlı" toplumun ilkel biçimini temsil eden feodal parçalanmadan, daha gelişmiş biçimi olan mutlak monarşiye geçti. Hıristiyan Batı, bu aşamada İslam Ortaçağını benimseyecek bir olgunluk düzeyine henüz yeni gelmişti.[101]

101 Samir Amin, *age,* s.72.

Köleci üretim tarzının evrensel olmadığını saptamak, hatta Batı Avrupa'nın bile köle ilişkilerine tanık olmakla birlikte köleci bir aşamadan geçmediğini belirlemek, konumuzu hangi yönden ilgilendirmektedir? Böylece şunu saptıyoruz: Kapitalizmin öncüsü olan Batı Avrupa ile Orta Asya kavimlerinin kabile toplumundan çıkış süreçleri, Yunan ve Roma eksenli tarihin merkezinde

değil, çevresinde kalmaları açısından benzeşiyorlar. Bütün Asya kavimleriyle birlikte Orta Asyalıları da durağanlığa mahkûm eden Avrupamerkezcilik, tarihsel olgulara dayanmıyor. Batı Avrupa süreci, Yunan-Roma mirasına bağlanmıyor. Bu açıdan Batı Avrupa tarihinin kendisi, Avrupamerkezci tarih tezlerini çürütmektedir.

Ezilen Dünya ülkelerinin devrimci aydınları ve bilim adamları, kendi milletlerinin kurtuluşu için, önde gelen bir iş olarak, Avrupamerkezli tarih tezlerinin eleştirisine yönelmişlerdir. Bilimsel sosyalizm ile revizyonizmi birbirinden ayıran eksen, bir bakıma sosyalizmin Batıcı emperyalist yorumu ile Ezilen Dünya merkezli devrimci yorumu arasındaki tarihsel kutuplaşmayı da berraklaştırmıştır.[102] Türkiye'de *Bilim ve Ütopya* dergisi, bu konuda ufuk açıcı ve yoğun bir araştırma ve inceleme seferberliği yürütmüştür.[103]

102 Latin Amerika'da Avrupamerkezci "sosyalizm"i eleştiren bir çalışmanın başlığı ilgi çekici: "Avrupamerkezci Marx'tan Latinamerika'lı Marksizme". Bkz. Carlos Franco, *Entwicklung Nation und Sozialismus, Vom "eurozentrishcen Marx" zum lateinamerikanischen Marxismus.*

103 Avrupamerkezli tarih tezlerinin eleştirisi konusunda *Bilim ve Ütopya* dergisinde yayımlanan özellikle şu yazılara bakılabilir: Ender Helvacıoğlu, "Avrupamerkezciliğin eleştirisi", *Bilim ve Ütopya,* sayı 21, Mart 1996, s.7; Özcan Buze, "Kara Atena: Klasik uygarlığın afroasiyatik kökleri", *Bilim ve Ütopya,* sayı 21, Mart 1996, s.9-11; Özcan Buze, "Avrupamerkezciliği eleştiren bazı çalışmalar ve düşündürdükleri", *Bilim ve Ütopya,* sayı 21, Mart 1996, s.14-16; Vehbi Hacıkadiroğlu, "Avrupamerkezcilik sorunu", *Bilim ve Ütopya,* sayı 26, Ağustos 1996, s.36-37; Ahmet Öncü, "Batı merkezli sosyoloji ve İbni Haldun", *Bilim ve Ütopya,* sayı 57, Mart 1999, s.44-46; Prof. Dr. Fahri Işık, "Yunan mucizesi mi, İyon ya da Anadolu mucizesi mi?", *Bilim ve Ütopya,* sayı 63, Eylül 1999, s.86-89; Ender Helvacıoğlu, "Bilim tarihinin unutturulan doruğu: Ortaçağ Doğu Matematiği", *Bilim ve Ütopya,* sayı 70, Nisan 2000, s.6-9; Ender Helvacıoğlu, "Antik Yunan biliminin Mezopotamyalı kökeni", *Bilim ve Ütopya,* sayı 73, Temmuz 2000, s.6-8; Hilmi Ziya Ülken, "Batı Uygarlığı'nın temelindeki Doğu", *Bilim ve Ütopya,* sayı 89, Kasım 2001, s.24-36; Ender Helvacıoğlu, "Amerika'nın kâşifi, daha çook değişir!", *Bilim ve Ütopya,* sayı 95, Mayıs 2002, s.6; "Amiral Zheng He ve 'Yüzen Ejderhalar'ı", *Bilim ve Ütopya,* sayı 95, Mayıs 2002, s.14-17; "Ortaçağ'da Çin ve Avrupa denizciliğinin karşılaştırılması", *Bilim ve Ütopya,* sayı 95, Mayıs 2002, s.17.

2. KABİLE KONFEDERASYONUNDAN DEVLETE

Kabile Konfederasyonları

Milliyetçi tarihçilerin "devlet" diye andıkları kabile konfederasyonlarının hepsi, sınıf farklılaşması temelinde ortaya çıktılar.

Hunlar ve Göktürkler, bir "devlet" olmaktan çok, kabile konfederasyonları idi. Çünkü sınıf farklılaşması, henüz tam anlamıyla halktan ayrı bir silahlı kamu gücü ve bürokrasi yaratacak düzeyde değildi. Bu kabile konfederasyonları, belli bir kabile aristokrasisinin, hem kendi kabile ve kavmine, hem de komşu kavimlere "baş eğdirmesi ve diz çöktürmesi" sayesinde oluşuyordu. Konfederasyonun başına geçen aristokrasi, hâkim olduğu topraklarda özel mülkiyetin gelişmesini sağlayacak bir barış ve düzen getirmek yanında, yabancı ülkelere yapılacak talan seferlerini de örgütlemekteydi. Bu nedenle denebilir ki, Mao-Tun (Mete) ve Bilge Kağan gibi hanlar, bir yönleriyle tarihin büyük talanlarını örgütleyen şeflerdi. Bununla birlikte, her ikisi de kabileler arasındaki baskınlara ve anarşiye son verme çabalarıyla özel mülkiyetin ve ticaretin gelişmesi için gerekli koşulları bir süre için de olsa yarattılar. Dolayısıyla tarihin ilerlemesine hizmet ettiler.

Orta Asya'da kabile konfederasyonları, istikrar kazanamıyorlardı. Çünkü özel mülkiyetin gelişmesi, henüz kan bağına dayanan kabile örgütlenmesini dağıtamamış ve devlete temel olacak düzeyde bir sınıf farklılaşması yaratmamıştı. Çeşitli kabileler ve kabile toplulukları arasındaki sürekli savaşlar, özel mülkiyetin yarattığı sınıf farklılaşması temeli üzerinde yükselecek istikrarlı bir devletin kurulmasını önlüyordu. Kabileler arasındaki bağımlılık ilişkileri, belli bir aristokrata kişisel bağımlılığın önünde geliyordu. Kabileler arasındaki hiyerarşi, hâlâ sınıf farklılaşmasından daha önemli bir rol oynuyordu. Bozkır yasası, yani "baskın basanındır" yasası, henüz ortadan kalkmış değildi. Kabileler arasında kurulan hiyerarşinin, yani kabileler konfederasyonunun başına geçmek, kabileler için zenginleşmenin baş şartıydı.

Uygurlar'ın ve özellikle Hazarlar ve Karahanlılar'ın örgütlenmesi, Hunlar'a ve Göktürkler'e göre devlete daha yakındı. Fakat, Türklerin kurduğu gerçek anlamıyla ilk devletler, Büyük Selçuklu, Anadolu Selçuklu ve Osmanlı devletleridir. Hazarlar ve Karahanlılar da, bunlara eklenebilir. Daha öncekiler, devlet kuruculuğu yönünde kuvvetli adımlardı.

Nitekim Orta Asya dönemi Türkçesinde devlet anlamına gelen bir sözcük yoktur. Gerçi milliyetçi tarihçiler, *il*, *budun* veya *kut* gibi sözcüklerin devleti ifade ettiğini öne sürmüşlerdir; ancak kavramları zorlamaktadırlar. Aslında *il*, *budun* ve *kut* sözcüklerinin devletin oluşma süreciyle bağlantılı oldukları doğrudur. Ancak bu kavramlar, devletle özdeş değildir.

İl, sınırları belirli bir toprak parçasıdır. Kağan, kendisine bağımlı kabile toplulukları aracılığıyla bu toprak parçası üzerinde bir hâkimiyete sahiptir. Bu açıdan *il*, devletin toprak unsurunun, yani ülke kavramının cücüğü (rüşeymi) olarak görülebilir. Ancak, sınıflar arasındaki farklılaşma henüz yeterince gelişmediği, halktan ayrı bir kamu gücü istikrarlı olarak oluşmadığı için, devlet de ortaya çıkmamıştır. Bu nedenle *il* sözcüğü, kökenindeki toprak parçası anlamından devlet anlamına doğru evrilme sürecini tamamlamamıştır.

Bodun kavramı, *Göktürk Yazıtları*'nda kağana bağlı kabile ittifakları için kullanılmaktadır; bu açıdan devletin insan unsurunun tomurcuklanmasını ifade etmektedir. Ancak *bodun* kavramı da, devletin tebaası anlamına gelmiyordu.

Kut ise, yeni oluşan kabile aristokrasisinin, özellikle kağanın ideolojik dayanağını ifade ediyordu ve hâkimiyet kavramıyla bağlantılıydı. Nitekim Türklerin İslam öncesi dönemlerinden kalan Uygurca *Oğuz Kağan Destanı*'nda Uruz Bey'in oğlu, kağana şöyle seslenir:

> "Bizning kutubız sening kutung olmuş, biznıng urugıbız senning ıgaçungung urugı bolmuş bolup turur, tengri senge yir birip buçurmuş bolup turur, men senge başumnı kutumnı bire men, bigü bırıp, dostlukdın çıkmaz turur men, tep dedi."[104]

104 *Oğuz Kağan Destanı*, yayımlayan W. Bang ve G.R. Rahmeti, 1000 Temel Eser, İstanbul 1970, s. 23.

Kut kavramının esrarını çözen bu bölüm, günümüz Türkçesine şöyle çevrilmiş:

"Bizim devletimiz senin devletindir; bizim uruğumuz senin ağacının yemişindendir. Tanrı sana yer vermek lütfunda bulunmuş; ben sana başımı ve

devletimi veriyorum; sana vergi veririm ve dostluktan çıkmam, dedi.”[105]

105 *Aynı eser,* s.8. Aynı metnin Prof. Dr. Bahaeddin Ögel tarafından yapılan çevirisi için bkz. *Türk Mitolojisi,* I, AKDTYK Yayını, Ankara 1993, s.121.

Kut kavramını devlet olarak çevirmenin yanlışı, üç satırlık metin içinde görülüyor. Uruz Bey’in oğlu, kendi kutundan söz ediyor ve o kutu kağana veriyor. Uruz Bey’in oğlunun devleti yoktur, ancak hükmetme kudreti vardır ve o kudreti bağlandığı kağana devretmektedir. Burada kut kavramında billurlaşan tanrısal kökenli hükmetme kudreti, vergi alma yetkisi, bütün açıklığıyla görülmektedir. Kuşkusuz bu kudret, devlete uzanan sürecin bir ifadesidir.

Kağan, hükmetme kudretini Tanrı’dan alıyordu. Süreç içinde devleti kuracak olan hâkim kesim, kağan ve beylerdi. Bu süreç, belli bir olgunluğa ulaştıktan sonra, Karahanlılar döneminde, Yusuf Has Hacip’in *Kutadgu Bilig* kitabında görüleceği gibi, kut kavramı, devletle ilişkili bir içerik kazandı. (*Kut* kavramını ilerde, “Göktanrı’dan Allah’a” bölümünde, “Tanrı Kağanlar” başlığı altında inceleyeceğiz.)[106]

106 Bkz. s.115 vd.

Denebilir ki, *il, bodun* ve *kut*’un toplamı, devleti oluşturur. Bu sözcükler, devletin toprak ve insan unsuru ile tahakküm özelliğini ifade ederler.

Orta Asya’nın kabile aristokrasisi, bir hâkim sınıfa dönüşerek devlet kurduğu zaman, Ortadoğu’nun devlet kuruculuğunun ideolojisi olan İslamiyeti de benimsedi. Bu nedenle Türkçemizde, devlet kavramını karşılayan sözcük; *il, bodun* veya *kut*’un evrilmesiyle oluşmadı; Arapçadan alındı.

Devletin ekonomik ve toplumsal temeli olan insan emeğinin sömürülmesi, uzlaşmaz bir karşıtlık yaratınca, halktan ayrı bir tahakküm aygıtının oluşması da zorunlu hale gelmektedir. Dildeki devlet kavramı da, bu toplumsal-ekonomik-siyasal süreç içinde ortaya çıkmaktadır. Yüzyılları kapsayan bir dönemde, devletin kökenlerini vurgulayan veya devletin unsurlarından birini ifade eden sözcük, zamanla devlet anlamını yüklenmektedir. Örneğin Eski Yunan’da ve Roma’da devlet kavramını ifade eden *polis* ve *civitas* sözcükleri, köken olarak şehir anlamına geliyordu. Bu kavramlar, devletin para ekonomisi ve şehirleşmeyle bağını ortaya koyar. Batı dillerindeki devlet kavramının kökenindeki *stato,* Rönesans dönemi İtalya’sında, “iktidarı kuvvet yoluyla ele geçiren prens ile çevresini” belirtiyordu. Bu sözcük, daha sonra bir toprak parçasının bütünü ve devlet anlamını kazandı.[107]

107 Oppenheimer, *Devlet,* s.45 vd.

Arapçadaki *devlet* sözcüğünün kökeninde ise, mülk kavramı bulunuyor. Türkçe, bu kavramı bir bakıma Arapçadaki sözcük kökeninden koptuktan sonra hazır bulmakla bir üstünlük kazanmıştır. Çünkü devlet, şehir, toprak parçası, mülkiyet, tebaa veya tahakküm değil, fakat bu unsurları içeren ve onlardan farklı bir kavramdır.

Devlet

Üretim fazlası, özel mülkiyet, ticaret, para, sınıflaşma, yazı, bilim, sanat, ordu, bürokrasi, devlet: Bu toplumsal ilişki ve kurumların hepsi, toplumsal gelişmenin belli bir aşamasında, uygarlık paketi diyebileceğimiz bir ilişkiler bütününün, birbirlerini geliştiren parçaları olarak ortaya çıktılar.

Devlet, toplumun sınıflara bölünmesinin ürünü olarak uzun bir tarihsel aşama içinde oluştu. Sınıflara bölünme, hâkim sınıfın halktan ayrı bir kamu gücü oluşturduğu, halkı tamamen silahsızlandırdığı, düzenli bir bürokrasi yarattığı zaman, gerçek anlamıyla devletle karşılaşıyoruz. Ancak toplumların böyle bir aşamaya sıçraması, bir anda olmamakta, yüzyıllar boyunca devam eden bir süreç içinde gerçekleşmektedir. Bu sebeple Karahanlılar ve Selçuklular'dan önceki örgütlenmeler, devletin filizlenmesi niteliğindedir. Tomurcuklanan devlet, büyür, gelişir ve olgunlaşır.

Bu çalışmamızda incelemediğimiz, MS 740 yılında doruğa ulaşan Hazar İmparatorluğu da, devlet olarak görülebilir. Hazarlar, Göktürkler'den hemen sonra, Uygurlar ve Sir-i Derya Oğuzları'yla aynı dönemde egemenlik kurdular. Ancak Orta Asya'nın epeyi batısında, Kafkaslar'la Volga arasında oluşturdukları siyasal örgütlenme, Uygur ve Oğuz konfederasyonundan daha gelişmişti ve devlet özelliği taşıyordu. Arap yazarı İbn Havkel, Hazar kağanının emrinde 12 bin asker bulunduğunu, içlerinden biri ölünce yerine yenisinin atandığını belirtmektedir. Buradan anlaşılmaktadır ki, Hazarlar'ın halktan ayrı profesyonel bir ordusu vardı.[108]

108 Arthur Koestler, *Onüçüncü Kabile,* s.57.

Bu çalışmada açıklandığı gibi, sınıflı topluma, devlet kuruculuğuna, başka deyişle uygarlığa doğru Türk dalgaları, MÖ 1000'lerden MS 1200'lere kadar birbirini izleyerek geldi. Türk devletlerini kuran Hazar, Karahanlı ve Oğuz aristokrasileri, bu 2 bin yıllık zikzaklı özel mülkiyet sürecinde, feodal beylere dönüştüler ve özerk iktidar odakları oluşturdular. Türklerde devlet, aynı zamanda, özel mülkiyetin ortaya çıkardığı iktidar odakları arasındaki uzun tarihsel kavgaların bir çözümü olarak ortaya çıktı. Bu kabile kökenli iktidar odakları, konfederasyonların başına geçerek devlet kuruculuğu yönünde ataklar yaptılar, ancak meta ekonomisi yeterince gelişmediği için, bu iktidarlar istikrar kazanmadı ve tam anlamıyla devlete dönüşmedi. Ne var ki, sınıflara bölünme sürecinin belli bir olgunluğa ulaşmasıyladır ki, Hazar, Karahanlı, Selçuklu ve Osmanlı devletleri doğdu.

Türklerin, devlet kuruculuğunda Moğollar'dan daha ileri bir aşamada oldukları kesindir. Moğollar'ın başında bulunduğu kabile konfederasyonları, yayıldıkları yerlerde geçici hâkimiyetler kurup geri çekilirken veya erirken, Türkler ayaklarını bastıkları Anadolu'da, toplumsal-ekonomik anlamda da kök salmışlar, bu coğrafyada daha önce yeşermiş uygarlıklardan beslenebilmişler ve devletler kurarak o coğrafyanın malı haline gelmişlerdir. Selçuklu ve Osmanlı öncesindeki konfederasyonlar ve Moğollar, bir sel baskını gibi akın ettikleri alanları yıkıp geçmişlerdi. Ancak Orta Asya'da göreli gelişmiş bir aristokrasi oluştuktan sonra, bu hâkim sınıf, göç ettikleri topraklarda sınıf hâkimiyeti sistemini ve sömürüyü bir hukuka bağlayıp örgütlenmek suretiyle 200 yıllık ve 600 yıllık ömürleri olan devletler oluşturdular. Birbirini izleyen Selçuklu ve Osmanlı devletlerinin toplam 800 yılı aşan ömrü, Oğuzlar'ın 11. yüzyılda, dağılıp-kurulan kabile konfederasyonları dönemini arkada bıraktıklarını gösterir. Selçuklu ve Osmanlı döneminde, dıştan gelen istila dalgaları, krizlere yol açsa da, devleti ortadan kaldıramamıştır. Sınıflar arasındaki bölünmenin derinliği devleti zorunlu kıldığı için, Selçuklular döneminde Moğol ve Osmanlı döneminde Timur istilası yüzünden yaşanan devlet krizi, aşılabilmiştir. Ancak devletle düzenlenebilecek bir aşamaya gelmiş olan Türkler, geldikleri topraklarda karşılaştıkları İran, Bizans ve Arap uygarlık mirasını yıkmadıkları gibi, bu uygarlık mirasını daha sonra gelen Moğol istila dalgalarına karşı korumuşlardır. Dahası yükseliş çağındaki Türk feodalizmi, Bizans'ın köylü üzerindeki ağır baskısına ve köhnemiş kurumlarına son vererek, Anadolu'ya bir gençlik aşısı da yapmıştır.

Devlet Kuruculuğunun Tarihselliği ve Evrenselliği

Her halkın tarihinde bir barbarlık aşaması, bunun yukarı dönemlerinde yaşanan bir “kahramanlık çağı”, daha sonra köleci veya feodal biçimlerde uygarlığa geçilen ve devlet kurulan çağ ve kapitalizme geçiş aşamaları bulunmaktadır. Bazı milletler ise çağımızda sosyalizmi kurma döneminde yaşıyorlar.

Toplumların eşit olmayan gelişmeleri nedeniyle bu aşamalar farklı zamanlarda yaşanmıştır. *Oğuz Kağan Destanı* veya *Dede Korkut Kitabı*’nda okuduğumuz Orta Asya’nın kahramanlık çağı, bütün dünya halklarının tarihinde vardır. Örneğin, *Homeros destanları* ve İranlıların *Şehname*’si bu çağları anlatmaktadır. Nitekim *İlyada ve Odisse*’deki, *Aşil, Hektor* ve *Paris* gibi kahramanların kültür, değer ve davranışları ile *Dede Korkut Hikâyeleri*’ndeki *Bamsı Beyrek, Boğaç Bey, Salur Kazan*’ınkiler aynı özellikler taşır. Farklı kavimlerin destanlarını okuduğumuz zaman, sanki kahramanlar birbirlerini görmüş, düşünce, inanç, ahlak ve değerlerini birbirlerine aktarmış gibi bir izlenim alırız. Kahramanlık çağındaki aristokrasinin gururu, kandaşı olan eski kabile eşitlerine yukardan bakışı, kendilerine hayranlıkları, kahramanlık tutkuları, mülkiyete itibarları, kıskançlıkları, hep birbirlerine benzer.[109]

109 Bkz. Doğu Perinçek, *Aydın ve Kültür,* s.55 vd.

Devletin Rolü

Devlet, bütün dünyada özel mülkiyetin gelişmesiyle derinleşen sınıflaşmanın ürünüdür. Öte yandan, devlet, meta ekonomisinin gelişmesi için gerekli barış ve düzeni yaratarak, dayandığı özel mülkiyeti geliştirmiştir. Bu nedenle özel mülkiyet mi devletin ürünüdür, yoksa devlet mi özel mülkiyetin sorusu tartışılmıştır. Bu sorunun her iki ayağına da evet yanıtı verilebilir.

Ancak farklı toplumlarda, evetlerin ağırlık payları değişiktir. Örneğin Orta Asya ve Türk toplumunun tarihinde devletin özel mülkiyeti geliştiren rolü daha öne çıkıyor. İslamda da öyle. Türklerde ve İslamda devlet, özel mülkiyetin daha erken bir aşamasında doğarken, Batı'da devlet özel mülkiyetin görece daha gelişmiş aşamalarında ortaya çıktı. Her iki örnekte de devlet, özel mülkiyetin içinde gelişebileceği siyasal çerçeveyi ve ortamı oluşturdu. En önemlisi, devlet, meta üretimini geliştiren hukuk düzenini getirdi ve silahlı yaptırım gücünü kurumlaştırdı.

Devlet-özel mülkiyet ilişkisine bağlı olarak, devlet mi toplumu yarattı, yoksa toplum mu devleti sorusu ortaya atılmıştır. Buradaki toplum, özel mülkiyetin belirlediği sınıflara bölünmüş toplumdur. Buna uygar toplum (sivil toplum) da deniyor. Devletin yaratıcılığı tezleri, özellikle Doğu toplumları için geçerli sayılmıştır. Bu görüş, önce Rusya'da Rus devleti için öne sürülmüş ve Batı üzerinden Türkiye'ye de ithal edilmiştir.[110]

110 Devletin toplum yaratıcılığı konusunda Rusya'da 19. yüzyılda başlayan tartışma için bkz. Doğu Perinçek, *Osmanlı'dan Bugüne Toplum ve Devlet,* s.14 vd.

Kuşkusuz her devleti, toplum kurmuştur; daha doğrusu sınıflara bölünen toplumun mülk sahipleri kurmuştur. Öte yandan her devlet de, toplumu, daha doğrusu uygar toplumu kurmuştur; başka deyişle, ticareti ve özel mülkiyeti geliştirerek, sınıflara bölünmeyi derinleştirmiş ve devletin olmadığı kabile dönemine geri dönüşün köprülerini berhava etmiştir.[111]

111 Batı dillerindeki "sivil toplum", Türkçede farklı bir anlam kazanarak "askerî olmayan" anlamında kullanılır oldu. Aslında "sivil toplum"un karşılığı, uygar toplumdur; özel mülkiyetin damgasını vurduğu toplumdur. Bu kavram, aynı zamanda politik toplumun, yani devletin dışında kalan toplumsal-ekonomik ilişkileri ifade etmek için kullanılmaktadır.

Her devlet, gençlik çağında, özel mülkiyeti geliştirir, uygarlığı inşa eder. Bu nedenle her devlet, ilerici bir rol üstlenerek dünyaya gelir ve bir dönem bu rolünü sürdürür.

Özetleyecek olursak: Önce özel mülkiyetin belli bir olgunluk düzeyine gelen, uygarlaşma atağının eşiğindeki toplumun mülk sahipleri, devleti kurar. Devlet, o toplumun uygarlaşma atağını aynı zamanda zor kullanarak gerçekleştirir. Bir bakıma devlet, uygarlaşmanın ihtiyacı olan zor tekelini kurar, örgütler ve uygular. Devlet, uygarlaşmanın zor kuvveti olarak doğmuştur.

Aristokrasinin uygarlaşmaya önderlik rolü, kabile konfederasyonları döneminde başlamıştır. Orta Asya kavimlerinin MÖ 1000'den MS 1200'e uzanan devletleşme sürecinde, kabilenin ortak mülkiyeti ile özel mülkiyet,

kabile örgütlenmesi ile devlet, din öncesi inançlar ile din, uygarlığa direnen güçler ile uygarlık arasındaki çelişmeler, hep üst üste biner. Kabile örgütlenmesine karşı konfederasyonlar ve konfederasyonlara karşı devlet girişimleri, bu uygarlaşma sürecinin başını çekerler.

Özel mülkiyetin daha gelişmiş temsilcilerinin konfederasyonlara ve devlete doğru atılımları, kabile toplumunun temsilcileri tarafından çelmelenir. Cengiz Han ile Camoka örneğinde görüldüğü gibi, bozkır kavgalarının temelinde bu çelişme vardır. Devlet kurucuları, özel mülkiyetin ve ticaretin gelişeceği bir düzen kurmaya çalışırken, bozkır güçleri yağmacı savaş şefliğini sürdürmeye çalışırlar.

Merkez ve Merkezkaç İlişkisi

Devlet, kabile halkını silahsızlandırarak zoru tekeline alır ve eski kabile toplumunu tasfiye eder. Yeni özel mülkiyetin bireyselliği, devletten ayrı tek tek özel mülk sahiplerinin çıkarlarından ve inisiyatiflerinden kaynaklanan uygar toplumun temelini oluşturur. Devlet, o özel mülk sahiplerinin ortak örgütüdür ve bireysel özel mülkiyeti geliştirir. Mülk sahibi sınıfın ortak çıkarını temsil eden merkezi devlet ile tek tek mülk sahipleri arasındaki çelişme, merkeziyetçilik ile merkezkaç arasındaki ilişki sorununu yaratır.

Kabile konfederasyonlarının veya devletin aşağı basamaklarındaki ilkel biçimlerinin kurulması yönündeki her merkezci gelişme, kabileler arasında barışa, özel mülkiyetin gelişmesine ve meta ekonomisinin filizlenmesine de denk düşer. Merkezkaçın güçlenmesi ise, kabileler arasında boğazlaşmalar ve yağma anlamına gelir.

Orta Asya bozkırında kabile konfederasyonlarının kurulduğu dönemlerde, güçlü bir merkeziyetçi gelenek bulanlar, önemli bir yanılgı içindeler. Çin’de merkeziyetçi gelenek kuşkusuz güçlüydü. Çünkü Çin gelişmiş meta üretimine dayanan köklü devlet geleneğiyle bir bakıma Asya’nın Roma’sıdır. Eskiçağda, merkeziyetçiliğin iki önemli örneği, bu iki imparatorluktur. Roma, çok gelişmiş, insanı bile alınır satılır hale getirmiş (köle) bir meta ekonomisi

sürecinde merkeziyetçiliği geliştirdi. Çin ise, Mısır gibi, büyük ulaşım ve sulama projelerini gerçekleştirmek için merkeziyetçi bir devlet yarattı ve meta ekonomisini geliştirdi. Bu merkeziyetçi devlet, gerçi Asya despotizmi teorisyenleri tarafından "durağanlığın" nedeni olarak görüldüyse de, 11. yüzyıl Çin'inde, Avrupa'nın 18. yüzyılda ürettiği kadar demir üretiliyordu ve nüfusu bir milyonu geçen beş kent bulunuyordu.[112] Ve Çin, Batılı bilim adamlarının da teslim ettiği gibi, feodalizmin kalıntılarından kurtulmada Avrupalılara göre daha ileri adımlar atmıştı ve bazı bakımlardan "özgür vatandaşlık düzenine" Batı Avrupa toplumundan daha çok yakınlaşmıştı.[113]

112 Samir Amin, *Avrupamerkezcilik,* s.158.

113 Oppenheimer, *Devlet,* s.108. Türkçe çevirisinde "birçok bakımdan" deniyor. Oysa "bazı bakımlardan" diye çevrilmesi gerekirdi. Almancası: "in mancher Beziehung".

Ancak Orta Asya kavimlerinin durumu farklıydı. Konfederasyonların kurulup dağılması, para ekonomisinin gelişme düzeyinin, onları bir arada tutacak gelişmişlikte olmadığını gösteriyor. Büyük ticaret uygarlıklarının kenarında yaşayan göçebe halkların yağmacı savaş şefleri tarafından örgütlenen Hunlar ve Göktürkler gibi kabile konfederasyonlarında, merkeziyetçi bir devlete temel olacak olgunlukta bir meta ekonomisi yoktu. Bu nedenle bu konfederasyonlar, arasına harç konmadan örülmüş büyük binalar gibiydi. Nüfus patlamalarını arkasına alarak uygarlıkların üzerine dalan muazzam bir askerî güç, geniş bir coğrafyanın üzerinden kasırga gibi esip geçiyordu. Ancak bu geniş alanları birbirine bağlayacak kirişler, güçlü ticari bağlar, meta ekonomisinin harcı olmadığı için, ekonomik açıdan derme çatma kurulan bina kısa zamanda yıkılıyor; konfederasyon dağılıyor; arkasından bir başka kabileler birliğinin hâkimiyetinde yeniden kuruluyordu.

Orta Asya kağanlıklarının Doğu-Batı diye ikili bir iktidar yapısı üretmelerinin nedeni de buradadır. Kaldı ki, bu ikili iktidar, henüz bütünüyle çözülmemiş kabile örgütlenmesi nedeniyle daha alt iktidar odaklarına bölünür. Merkezkaç eğilimlerinin çok kuvvetli baskısı altında bulunan bu yapı, her an yeniden bozkır anarşisine dönüşebilir. Kabile konfederasyonları, bozkıra hükmedecek büyük bir askerî güç yaratarak, bozkır anarşisine son verir ve kabileler arasında barış ve düzeni sağlar. Hem bu iç barış ortamında, hem de toplanan askerî güçle komşu uygarlıkların yağmalanması sayesinde, belli bir zenginlik birikimi oluşturulur; özel mülkiyet ve meta ekonomisi gelişir. Böylece merkezileşme yönünde bir atılım gerçekleştirilir. Ancak bu merkezileşme görelidir. Kabile konfederasyonları, kabileler arasındaki anarşi dönemlerine göre daha merkeziyetçidir. Ancak gelişmiş meta ekonomileriyle

karşılaştırdığınız zaman, merkezkaç eğilimleri son derece güçlü olan bir toplumsal temel üzerinde kurulmuşlardır.[114]

114 Bkz. Doğu Perinçek, *Osmanlı'dan Bugüne Toplum ve Devlet,* s.34 vd., s.81 vd., s.98 vd.

Bilge Kağan'ın *Orhun Yazıtları'*nda bölünmeden yakınmasının nedeni buradaydı. Milliyetçi tarihçiler, Orta Asya "devletlerinin" sık sık parçalanmasını, eften püften nedenlere, "ihanetlere" veya "milli birlikteki zayıflıklara" vb. bağlarlar. Oysa bu siyasal örgütlenmeleri bir arada tutacak meta ekonomisinin gelişme düzeyiyle hiç ilgilenmezler.

Orta Asya kavimleri, bozkır anarşisi ile konfederasyonların getirdiği göreli düzen arasındaki çelişmeyi iki bin yıl kadar süren bir dönemde aştılar. Sınıflı topluma, devlete ve uygarlığa sıçramayı temsil eden Hazar, Karahanlı, Selçuklu ve Osmanlı devletlerinin kuruluşunda, merkez, özel mülkiyetin daha ileri biçimlerine ilerlemenin, dolayısıyla toplumsal gelişmenin başını çeker. Selçuklu devleti, daha gelişmenin doruğuna varmadan ve toplumu ilerletme yönündeki olanaklarını büsbütün tüketmeden, Moğol akınıyla yıkılır. Moğollar'ın ve Timur'un görece daha kabilesel dünyadan uygarlık dünyasına doğru istila dalgaları, merkezkaç ile birlikte kabile toplumunun kalıntılarını, yani reaksiyonu canlandırır.

Feodalizmin daha aşağı basamaklarındaki Selçuklular'da, merkezkaçtaki beyler, Osmanlı toplumuna göre, daha güçlüydü. Kendilerine ikta olarak geniş vilayetler verilen emirler, bin askerin üzerinde silahlı güce hükmeden küçük birer hükümdar gibiydiler. Osmanlı devleti, merkezkaçtaki feodallerin gücünü zayıflatarak, merkezin onlar üzerindeki otoritesini güçlendirdi ve özerk iktidar odaklarının oluşmasına set çekti.

Osmanlı devletinde 15. yüzyılın ortalarına kadar, özel mülkiyetin gelişmesinin önder gücünü merkez oluşturdu. Daha sonraki süreçte, merkezci devlet, yeniden üretim olanaklarını yıkıma uğratan ağır bir yük haline geldi. Bu dönemde merkezcilik, yalnız üretici köylü yığınları üzerinde ağır bir baskı ve sömürü sistemi kurmakla kalmamış, feodal hâkim sınıf içindeki özerklik eğilimlerini ve tüccarların inisiyatifini de bastırmış ve köreltmiştir.

Merkeziyetçilik, Kemalist Devrim döneminde bir kez daha ilerici bir rolle tarih sahnesine çıktı.

Her devrim, gericilikle hesaplaşmadır. Sınıf mücadelesinin en keskinleştiği aşamalarda, devrimin ve karşıdevrimin güçleri kaçınılmaz olarak merkeziyetçiliğe yönelirler. Devrimci kriz, iradeyi zorlar, alabildiğine harekete geçirir. Böyle dönemlerde, devrimin merkezi azamî ölçülerde güçlenir.

Merkeziyetçi olmayan bir devrim, başarı kazanamaz ve yaşayamaz. Diğer devrimler gibi, Kemalist Devrim de, bu yasayı doğrulamıştır.

Avrupamerkezli görüşler, Avrupa feodalitesinin merkezkaç karakterine bakarak, merkezkaçı ileriliğin bir işareti sayarlar. Oysa, Eski Mısır'da merkeziyetçilik, ulaşım teknolojisinin gelişmesine hizmet etti. Roma'nın merkeziyetçiliği, meta ekonomisini geliştirdi. Avrupa'da feodalizmin ileri aşamasında, para ekonomisinin gelişmesiyle merkezileşme süreci güçlendi ve yerel feodaller zayıfladı.[115]

115 Merkeziyetçilik ile üretici güçlerin gelişmesi arasındaki ilişki için bkz. Doğu Perinçek, *Osmanlı'dan Bugüne Toplum ve Devlet,* s.34 vd.; Oppenheimer, Devlet, s.135, 151 vd., 178, 181 vd.; Samir Amin, *Avrupamerkezcilik,* s.166 vd.; Halil Berktay, *Kabileden Feodalizme,* s.171'deki dipnot ve s.184.

Toplam olarak baktığımız zaman, para sisteminin yerel güçlerin iktidarını zayıflattığını ve merkezi güçlendirdiğini görürüz. Samir Amin, üretici güçler geliştikçe, siyasal merkezkaççılığın yerini merkezciliğin aldığını saptar. Bu nedenle Avrupa, ancak mutlak monarşi döneminde, feodalizmin aşağı basamaklarından kurtulduktan sonra, Doğu'nun "haraçlı üretim tarzının" düzeyini yakalayabilmiştir.[116] Modern merkeziyetçi devlet, feodal parçalanmanın tasfiyesi ve para üretiminin gelişmesinde önemli bir rol oynadı.

116 Samir Amin, *Avrupamerkezcilik,* s.167.

Bazı tarihçiler, devletin, doğuşundaki ve devrim dönemindeki rolüne göndermede bulunarak, "Kerim devlet" teorileri ürettiler. Bu teorilerin yanlışlığı, sınıfsal karakterine ve rolüne bakmaksızın, devleti her zaman ilerlemenin öncü gücü ilan etmesindedir. Bu görüşte olanlar, Türk tarihinin tahlilinde, merkez ve merkezkaç kavramlarını, sınıfları ve sınıfsal rolleri devredışı bırakan ideolojik araçlar haline getirmişlerdir.

Buna karşılık devlete ve merkeze daima gericilik, devlet dışına ve çevreye de daima ilericilik yükleyenler de vardır. Bunlar, gerici devlet ile devrimci devleti aynı sepete koyarlar. Devleti kirli ilan ettikleri için, devlet iktidarının ele geçirilmesini, yani devrimi reddederler. Böylece halk güçlerinin hep muhalefette kalmasına ve ezilmesine hizmet ederler.

Devletin ve merkezin, bütün tarih dönemleri boyunca değişmez bir rolü yoktur. Devletin ve merkezin rolünü, hâkim sınıfın rolü belirler. Toplumsal-ekonomik gelişme ile merkeziyetçilik, kimi zaman el ele yürümekte, kimi zaman karşı karşıya gelmektedir. Bu nedenle tarih, devletin sınıfsal karakterinden, sınıfların gençlik ve yaşlılık dönemlerinden, sınıfların tarihi

rollerinden soyutlanarak, “merkez-kenar” gibi, toplumda maddileştirilmeyen soyut kavramlarla açıklanamıyor.

3. GÖKTANRI'DAN ALLAH'A

Efendinin Tanrılaşması

Orta Asya tarihinde de, bütün dünyada olduğu gibi, önce bir mülk sahipleri, efendiler sınıfı doğmuş, daha sonra bu efendi gökyüzüne taşınmıştır. Hüseyin Kâzım Bey'in *Türk Lügâtı*'nda, *iye, ike, ite* sözcüklerinin çeşitli Türk lehçelerinde, hem mülk sahibi, hem de Allah anlamlarına geldiği açıklanır.[117] Bu açıklama, Orta Asya Türk toplumlarında da, Allah kavramının kökeninde mülk sahibi, efendi olgusu bulunduğunu gösterir. Bilindiği gibi, Ortadoğu dillerinde *Ba'l, Rab, Mevla* gibi Allah'ı ifade eden sözcükler, köken olarak mülk sahibi, efendi anlamlarını taşıyorlardı.

117 Hüseyin Kâzım Bey, *Türk Lügâtı,* s.513 ve 514'ten aktaran *Türk Tarihinin Ana Hatları,* Kaynak Yayınları, 2. basım, İstanbul, Mayıs 1996, s.220 ve 356.

Sınıflaşan toplumların yaşadığı bu süreci, Yunan felsefesindeki Kyrene okulu filozoflarından Euhemeros, çok özlü olarak anlatır:

> "Tanrılara tapmak, kralları ve bu gibi büyük insanları saymaktan doğup gelişmiştir, dolayısıyla bu saygının daha bir büyütülmüş, ileri götürülmüş şeklinden başka bir şey değildir. Tanrılar, ölümlerinden sonra tanrı mertebesine çıkarılmış kahramanlar, krallar, müstesna insanlardır."[118]

118 Macit Gökberk, *Felsefe Tarihi,* s.71 ve Alfred Weber, *Felsefe Tarihi,* s.43.

Tanrı Kağanlar

Orta Asya kabile konfederasyonlarının başındaki hanlar, kağanlar da, başlangıçta Tanrı veya Tanrı'nın oğlu sayılıyordu. Bunlar, insanüstü, *Tanrısal*, *kutlu* varlıklardı.

Hun imparatorunun unvanı *Tanrı Kut*'tur; Batı Hunları'nın ünlü imparatoru, Atilla, Tanrı'dır. Hazar kağanı, tanrısaldır. Bulgar hanı da, tahta, Tanrı tarafından oturtulmuştur.

Orhun Yazıtları'nda Bilge Kağan, "Tanrı gibi tanrıda olmuş" diye kutsanır. Daha çarpıcı olan, Bilge Kağan'ın küçük oğlunun adı, Tengri Kağan'dır. Tanrı ve kağan kavramlarının kökenindeki birlik, bu isimde bütün yalınlığıyla gözükür.

Cengiz Han mektuplarında imza olarak, "Gökte Tanrı, yerde Tanrı'nın kudreti" unvanını kullanır.

Hakanların ve beylerin "Tanrı" sayılması, Türklerde 10. yüzyıla kadar gelmiştir. Selçuklu beylerinden Afşin'e "Ey Allahlar Allahı" diye hitap edilmektedir.[119]

119 Hasan Reşit Tankut, *Zazalar Üzerine Sosyolojik Tetkikler*, s.73.

Orhun Yazıtları'nda geçen *kut* sözcüğü de, mülk sahipliği, devlet ve tanrısallık arasındaki ilişkiyi ortaya koyar. *Kut*, kağanlara ve aristokrasiye ait bir özelliktir; hâkimiyet ve kudret anlamını taşır. Kut'un kaynağı Tanrı'dır. O, buyurduğu için kağanların kut'u olur. Yukarda "Kabile Konfederasyonu'ndan Devlete" başlığı altında açıklandığı gibi, Uygurca *Oğuz Kağan Destanı*'nda da, aynı *Orhun Yazıtları*'nda olduğu gibi, kut kavramı, tanrısallık, mülk sahipliği ve hâkimiyet anlamlarını içermektedir.

Divan-ı Lügat-it Türk'te kut sözcüğü şöyle açıklanır: "Kutluluk, devlet. Bu sözden alınarak kutluğ denir." Devamla şu iki dizeye yer verilir:

Kut kuwığ berse idhim kulınğa
Kûnde ışı yükseben yokar agar[120]

120 *Divan-ı Lügat-it Türk,* c.I, s.320.

Anlamı şöyle: İdhim, yani efendim, Tanrım, kuluna kutluluk ve ululuk verirse, her gün onun işi yükselir.

Burada artık Tanrı ile onun kutsadığı mülk sahibi özdeş değildir, Tanrı mülk sahibinden ayrı bir kavram haline gelmiştir ve kutluluk soyut Tanrı'ya bağlanmıştır. Tanrı, mülk sahibine kut vererek, onu kudretli kılar.

Öte yandan kut sözcüğü, yalnız mülk sahipliği ile Allah arasındaki köken birliğini değil, devlet ile din arasındaki köken birliğini de içerir. Kut, aynı zamanda kudrettir; hâkimiyettir.

Böylece Orta Asya Türk kavimlerinin yaşadığı süreç de, mülk sahipliğinin, devletin ve Allah'ın doğuşu arasındaki bağları kanıtlıyor.[121]

121 Sencer Divitçioğlu, kut kavramı konusunda geniş bilgiler vermekle birlikte, bu kavramın, mülkiyet, siyasal kudret ve Tanrısallık arasındaki ilişkiyi açıklayan özelliğine değinmiyor. Böylece ayrıntı arasında kavramın özü kaybolmaktadır. Bkz. *Köktürkler*, Ada Yayınları, İstanbul, 1987, s.59 vd. Aynı bulanıklık, Ümit Hassan'da da var. Orta Asya incelemelerine hayli emek veren araştırmacı, kut kavramını tartışırken, sözcüklerin tarih içinde yeni içerikler kazandığına dikkat çekmekle birlikte, berrak bir kavrayışa sahip gözükmüyor. (Bkz. *Türkiye Tarihi*, Cem Yayınları, c.I, s.309-317.)

Ortadoğu'nun Gelişmiş Allah Modeli

Orta Asya kavimlerinin inançları konusunda, tarihyazımına cehalet hâkimdir. Bunun nedeni, teori yoksunluğudur. Büyücülük gibi eski din öncesi inançlar ile sınıflı toplumda ortaya çıkan din birbirine karıştırılmaktadır. Örneğin Göktürkler, hatta Hunlar, din öncesi bir inanç olan Şamanizme mi inanıyorlardı, yoksa Göktanrı'ya mı?[122]

122 Şamanizm konusunda bkz. Abdülkadir İnan, *Tarihte ve Bugün Şamanizm,* Türk Tarih Kurumu Yayınları, 3. basım, Ankara, 1986.

Orta Asya'da, toplumsal kuruluş ve örgütlenme ile inanç ilişkisi konusunda ayrıntılı bilgi için bkz. Ümit Hassan, *Eski Türk Toplumu Üzerine İncelemeler,* Kaynak Yayınları, İstanbul, Mart 1985.

Orta Asya Türk kavimleri, aslında soyut Tanrı kavramına kendi sınıflaşma ve devlet kurma süreçlerinde varmışlardı. Hunlar'ın "Gökte ve yerde doğmuş, güneş ve ayda olmuş" evren tanrıları vardı. Gumiliev, bu tanrıları Yunanlıların kozmik tanrılarına benzetir. Yine Gumiliev, Hunlar'ın Budizmle de ilgilendiklerini saptar ve bu olguyu kültür gelişiminin düzeyini gösteren "geniş bir ufuk" olarak görür. Hunlar'ın kültürlü bir Çinliyi cezbeden bir idarî mekanizmaya sahip olmaları, kuşkusuz Tanrı kavramına ulaşmış olmalarıyla da bağlantılıdır.[123]

123 Gumiliev, *Hunlar*, Rusçadan çev. D. Ahsen Batur Selenge Yayınları, İstanbul 2002, s.114 vd.

Gumiliev, *Eski Türkler* adlı eserinde de, Türklerin eski inançlarının ilkel inançlar olmadığını belirtir. Türklerin inançları, 5. ve 6. yüzyıllarda o zamanın dini sistemleri gibi bir hayli gelişmiştir.[124]

124 Gumiliev, *Eski Türkler*, s.103 vd.

Göktürkler'deki Göktanrı, *Orhun Yazıtları*'nda şöyle anlatılmaktadır: "Uze kök tengri, asra yağız yer kılıntukda ekin ara kişi oğlu kılınmış." Bugünkü Türkçeyle: "Üstte mavi gök, altta yağız yer yaratıldığında, ikisinin arasında insanoğulları yaratılmış."[125]

125 Talat Tekin, *Orhun Yazıtları*, s.62-63.

Buradaki yaratılış varsayımı, Tevrat, İncil ve Kur'an'daki yaratılış tasvirleriyle aynı inanç düzlemini yansıtmaktadır. Sınıflara bölünmekte olan Türklerde de Tanrı, evrenin yaratıcısıdır. Ahret fikri, Türklerin inançlarında da vardı.

Göktürkler'in Göktanrı'sı, Ortadoğu'nun soyut Allah'ının biraz daha ilkelidir. Bu kitabın daha önceki basımlarında yaptığımız bu saptamanın, aynen Seyfeddin Aziz'in romanında da yer aldığını görüyoruz. Karahanlılar'ın Müslüman olan ilk hükümdarı Satuk Buğra Han'ın "Allah kimdir" sorusuna, Samaniler'den gelen İslam tebliğcisi Ebu Nesir, şu cevabı verir: "Allah adam değil, sizin dilinizle söylersek Göktanrı demektir." Seyfeddin Aziz, tarihsel bir gerçekliği, roman kahramanlarını konuşturarak anlatmaktadır.[126]

126 Seyfeddin Aziz, *Türklerin Müslümanlığa Geçişi*, Kaynak Yayınları, İstanbul, Şubat 2000, s.54.

Birçok tarihçi, Türklerdeki Göktanrı dininin, Hz. İbrahim'in tebliğ ettiği Hanifilik inancına çok benzediğini ifade etmektedir.[127]

127 Aktaran Prof. Dr. Şaban Kuzgun, "Atalarımız Şamanist Değildi", *Yeni Ses* dergisi, Nisan 2002, s.29 vd.

Orhun Yazıtları'na baktığımız zaman, büyücü kamları (Şamanları) değil, Göktanrı'yı görürüz. Ne var ki, birtakım Avrupamerkezci yüzeysel bilim adamları, ciddiyetsiz tezler ileri sürerek, Göktanrı'yı görmezden gelmişlerdir. Hatta böyleleri Türk Tarih Kongreleri'nde bile boy göstermişlerdir.[128]

128 Örneğin Spuler. Bkz. *VII. Türk Tarih Kongresi*, c.II, s.659 vd.

Uygurca *Oğuz Kağan Destanı*'nda da, Kağan tektanrıya inanmakta ve Tanrıya yalvarmaktadır.[129] Şamanizm, din değildir; büyücülüktür. Şaman, kendi dışında doğaüstü bir kudretin varlığını kabul etmez, yaptığı büyülerle doğaya hükmedebileceğine inanır. Büyücülükte yalvarmak yoktur.

129 *Oğuz Kağan Destanı*, s.3 ve 19.

Sınıflaşma sürecinde olan Orta Asya Türk kavimlerinde, göçebeler arasında Şaman inançlarına ve uygulamalarına kuşkusuz rastlanıyor. Kentlerde ise, artık başköşeye Ortadoğu ilahlarına benzeyen Tanrılar oturmuştur. Bu nedenle yöneticiler ile halk ayrı ayrı ibadet etmektedir.[130]

130 Gumiliev, *Eski Türkler*, s.103 vd.

Türklerin çeşitli sınıflarının İslamla karşılaştıkları sırada, farklı din ve inançlara sahip olduklarını *Neşri Tarihi* de saptar:

> "Türkler, birçok sınıflara ayrılır: Bazıları şehirler ve kaleler sahibidirler; bazıları çadır ehlidirler; yani derlenen-toplanan-evleri ile dağ başlarında ve sahralarda otururlar. Bunların da kimisi güneşe, kimisi puta, kimisi sığıra, kimisi ağaca kimisi taşa tapar; bazıları da vardır ki, hiç din nedir bilmezler; bazıları Yahudiliği taklit ederler. Hükümdarlarına hakan derler; ipek giyip, başlarına altın tac koyarlar."[131]

131 *Neşrî Tarihi*, hazırlayan Prof. Dr. Mehmet Altay Köymen, c.I, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, Mart 1983, s.12.

Orta Asya halklarının uygarlığa sıçrama döneminde, Hunlar, Göktürkler, Uygurlar, Hazarlar, Oğuzlar; sınıflaşmayla birlikte din öncesi inançları arkada bıraktıkları için, komşu uygarlıklardan gelen dinlerin etki alanına da girmişlerdi. Örneğin Bilge Kağan, kale duvarları inşa edip içinde Budist tapınakları kurmak ister. Vezir Tonyukuk ise, iyiliği ve hoşgörüyü salık veren Budizme ve Taoizme karşı çıkar. Bu öğretilerin savaşma ve iktidar kazanma yeteneklerini yıkıma uğratacağını söyler.[132] Uygarlaşma ile yağmacı savaş şefliği arasındaki bu çelişmenin yaşandığı dönemde, Orta Asya aristokrasisinin Budizm, Maniheizm, Mazdeizm, Hıristiyanlık, Musevilik ve İslamiyet gibi dinleri kabul ettikleri görülür. Karluklar'ın, Müslüman olmadan önce duvarlarında daha önce yaşamış hakanların resimlerinin çizildiği tapınakları vardı.[133]

132 Liu Mau-Tsai, *Die chinesischen Nachrichten zur Geschichte der Ost-Türken (T'küe),* Otto Harossowitz, Wisbaden, c.I, s.173'ten aktaran Sencer Divitçioğlu, *Köktürkler,* s.201.

133 Grigoryev'ten aktaran Gumiliev, *Eski Türkler,* s.111.

Türkler, kendi toplumsal gelişmeleri içinde, "batıl" denen inançları bırakarak, uygarlığın ideolojisi olan dinleri keşfettiler. Büyücülerin, kamların (şamanların) devri arkada kalıyordu. Orta Asya aristokrasisi ve kentliler, kendi efendiliklerini Tanrılaştırarak göğe taşıdıkları için, Ortadoğu Allah'ına inanacak bir yere gelmişlerdi. Hatta Allah'ın kökenindeki semavi ilahların, güneş ve ay Tanrısının, Asya'dan Ortadoğu'ya götürüldüğü tezleri de ileri sürülmüştür.[134]

134 *Türk Tarihinin Ana Hatları,* Kaynak Yayınları, 2. basım, 1996, s.353.

Bu tezin doğruluğunu tartışmıyoruz. Önemli olan, Ortadoğu'nun gelişmiş soyut Allah'ına giden sürecin, kabilenin çözülmesi ve toplumun sınıflara ayrılmasıyla birlikte, dünyanın her yerinde yaşanmış olmasıdır.

İslamiyet, bu sürecin üzerine oturdu. Üretim fazlası yaratma, sınıflara ayrılma ve devletleşme sürecini Sumer'den başlayarak, Orta Asya kavimlerinden daha önce ve daha derin yaşayan Ortadoğu kavimleri, daha gelişmiş ve daha soyut bir Allah kavramı yaratmışlardı. Bu kavramın, yalnız Orta Asya'ya değil, Avrupa'ya ve bütün dünyaya ihracının temelinde, bu tarihsel öncelik yatar. Fırat ve Dicle üzerinde inşa edilmiş bentlerle sulanan verimli topraklarda, ilk Sumer Tanrıları bitmiş ve bu Tanrılar, daha sonra Musevilik, Hıristiyanlık ve İslamiyet markalarıyla sınıflaşan toplumlara aktarılmıştır.[135]

135 Muazzez İlmiye Çığ'ın *Kur'an İncil ve Tevrat'ın Sumer'deki Kökeni* başlıklı kitabı konuyu aydınlatıyor. Kaynak Yayınları, İstanbul, Kasım 1995.

Yalnız Orta Asya kavimlerinin değil, daha önce çok gelişmiş bir meta ekonomisi ve köleci uygarlık yaratan Roma İmparatorluğu'nun bile, en sonunda Ortadoğu kökenli Allah'ı kabul etmesinin nedeni de budur. Ortadoğu'nun Allah'ı, Roma Tanrılarından da, Göktürkler'in Göktanrı'sından da daha ileri bir soyutlama düzeyini ifade eder. Bu nedenle sınıflaşmanın derinleşmesi ve güvence altına alınması açısından daha köklü bir deneyimin ve daha büyük bir birikimin ürünüdür. Ortadoğu dinlerinin kabulü, bir bakıma bu tarihsel deneyimin alınmasıdır.

Yükselen Türk feodalizmi, Arapların dünya uygarlığının doruğunda oldukları dönemin İslamıyla temasa geldi. Dahası, bir süre sonra Doğu uygarlığında önder konumlarda bulundu. Orta Asya'da bilimin çok önemli bir gelişme gösterdiği bu dönemde, İslamın bağnaz yorumları değil, dünya işlerine ve bilime daha geniş bir özgürlük alanı açan anlayışlar hâkim oldu.

Karahanlı devletinin ideolojisini ve siyaset teorisini ortaya koyan Yusuf Has Hacip, *Kutadgu Bilig* adlı dev eserinde, “Dinin dünya işiyle birleştirilmesinin güç” olduğunu belirtir.[136] Yükselen feodalizm, burjuva demokratik devrimlerin getireceği laiklik kavramını yakalayan anlayışlara ulaşmıştır.

136 *Kutadgu Bilig*’den aktaran Ahmet Taner Kışlalı, “Siyasetimizin üç gülü”, *Cumhuriyet*, 5 Mart 1999.

Fatihleri Fetheden Uygarlık İdeolojisi

İslamiyetin Türkler içinde yayılmasında, Arap fetihlerinin rolüne vurgu yapılır. Ünlü tarihçi Gibb, Türkçeye de çevrilen *Orta Asyada Arap Fütühatı* adlı eserinde, Arap fetihçileri ile Orta Asya halkları arasındaki ilişkileri ve savaşları inceler.[137]

137 Gibb, *Orta Asyada Arap Fütühatı,* çev. M. Hakkı, Evkaf Matbaası, İstanbul, 1930.

Kemalist tarihçilerden bazıları, milliyetçi bakış açıları nedeniyle Türklerin kılıç zoruyla İslam oldukları tezine sarılmışlardır. Örneğin Besim Atalay, “Arap fırtınası” diye nitelediği bu olayı, şöyle anlatır:

> “Bu, kasırga gibi ezici ve öldürücü oldu. İslam tarihçilerinin de anlattıklarına göre, ‘Türklerin tapıncakları yıkıldı. Bilginleri öldürüldü. Kitapları yakıldı.’ İslamlığa pek büyük hizmetler yapmış olan Ofşin, Türkçe bir kitap okuduğu için ölüm cezasına çarpıldı. Böylelikle Türk kültürüne ve Türk diline korkunç bir yumruk indirilmiş oldu. Herkes Arap gibi konuşmaya, Arap gibi düşünmeye zorlanıyordu.”[138]

138 *Divan-ı Lügat-it Türk*’e yazdığı sunuş, c.I, s.XXXIV. Kemalist yönetimin resmi tarih görüşünü içeren *Türk Tarihinin Ana Hatları* da, Arap yayılmacılığı sırasındaki zulüm ve yağmaya vurgu yapar, ancak Türkler arasında İslam dininin yayılmasında, kendi ırklarından olan Samanîler’in rolüne dikkat çeker (s.369).

Kuşkusuz aktarılan birçok olay, gerçektir. Ancak unutmamak gerekir ki, dönem Ortaçağ'dır; kılıç dönemidir. Bununla birlikte kılıç, ülkelerin fethini sağlasa bile, ideolojik fetih için her zaman yeterli bir araç değildir. Buna rağmen, İslamın yayılmasını Arapların kılıcına ve talan amacına bağlayan görüşler, son zamanlarda yeniden revaç buldu. Bir örnek: Erdoğan Aydın'ın *Nasıl Müslüman Olduk?* başlıklı kitabıdır.[139]

139 Erdoğan Aydın, *Nasıl Müslüman Olduk?,* Başak Yayınları, l. basım, İstanbul, Mart 1994.

İslamiyetin Türklere yayılmasında kılıcı belirleyici görenler, Türklerin toplumsal-ekonomik gelişme aşamalarını ve bu sürecin ideolojik-kültürel alanla ilişkisini göz ardı ediyorlar. Esas etken, fetih değil, fakat Türklerin eşiğine geldikleri gelişme düzeyidir. Yükselen Türk aristokrasisi, çağın gelişmiş feodal uygarlığını temsil eden Emevî ve Abbasî devletlerinin İslamcı ideolojisini önünde bir model olarak buldu. İslamiyet, efendi-kul sisteminin geçerli olduğu bir toplum hayatı için gerekli olan bütün değerleri, feodalleşen Türk aristokrasisine sunuyordu.

Bu olay, Çin Halk Cumhuriyeti'nin eski önderlerinden Seyfeddin Aziz'in *Satuk Buğra Han* adlı romanında tarihsel gerçekliğe uygun olarak anlatılır. Kitap, *Türklerin Müslümanlığa Geçişi/ Satuk Buğra Han* adıyla Türkçe olarak da yayımlanmıştır. Satuk Buğra Han, Karahanlı hakanıdır ve İslâmiyeti kılıç zoruyla değil, Karahanlı aristokrasisinin ideolojik ihtiyaçlarının, uygarlaşma atılımının gereği olarak kabul etmiştir.[140]

140 Seyfeddin Aziz, *Türklerin Müslümanlığa Geçişi/ Satuk Buğra Han,* çev. Prof. Dr. Rukiye Hacı, Kaynak Yayınları, Şubat 2000.

Fatihlerin her zaman kendi dinlerini kuvvet zoruyla dayatabildiklerini düşünmek, çok yanıltıcıdır. Örneğin Romalılar, fethettikleri Ortadoğu'ya kendi dinlerini kabul ettiremediler, en sonunda kendileri Hıristiyanlaştılar. Ortadoğu dini, Roma'yı bile yutmuştur. Roma'yı yıkan Cermenler gibi barbar kavimleri, Hıristiyanlaşan Roma üzerinden Ortadoğu Allah'ına boyun eğdiler. Aynı olay, Slavların yaşadığı stepleri ele geçiren Vikingler'in başına da geldi. Bunlar yendikleri Slavların dinine teslim oldular, Hıristiyanlaştılar. Diğer bir örnek de Cengiz Han'ın imparatorluğudur. Moğollar, fethettikleri uçsuz bucaksız coğrafyada hiçbir halka kendi inançlarını kılıç zoruyla dayatamadılar. Slavlar ve Ortadoğu kavimleri, Moğol hâkimiyeti altında yüzyıllar boyu yaşadıkları halde, Hıristiyanlığı ve Müslümanlığı sürdürdüler. Buna karşılık Moğollar'ın kendileri, taş üzerinde

taş bırakmadıkları Ortadoğu'nun dinine teslim oldular. Bütün bu örnekler, askerî fatihlerin her zaman ideolojik fatihler olamadıklarını gösterir.

İslamiyet, Emevî ve Abbasî fetihçiliğinden çok, feodalleşen Türk aristokrasisinin ve tüccarların ihtiyaçlarına denk düştüğü için Orta Asya'da yayıldı. Türklerin İslamiyeti kabulü, Barthold'un da saptadığı gibi, çağın üstün uygarlığına sıçrama olayının ideolojik alandaki ifadesidir.[141] İslam kılıcı, bu tarihsel süreçte etkili olmuştur.

141 V.V. Barthold, şu isabetli tahlili yapıyor: "O zaman Orta-Asya'da yaşayan Türk kavimleri medenî ilerleme yönünden pek farklı seviyelerde idiler. Bunlar arasında demir silahları olmayıp kemikten yapılmış silahlar kullanan Türkler'den de bahsolunur. Bulgarların İslamiyeti kabul etmesi, genellikle İslam dininin bilhassa az çok medeniyet olan Türkler arasında yayılabildiğini gösteriyor. ...İslamiyetin Buda, Mani ve Hıristiyanlık dinlerine üstünlüğü, herhalde İslam âleminin maddî medeniyette olduğu gibi manevî medeniyet hususunda da o zamanki insanlığın medenî ülkelerinden üstün olmasından ibaret idi. ...Müslümanların malları ile ve aynı zamanda müslümanların medenî hayatları ile de yavaş yavaş tanışıklık peyda eden göçebeler, İslamiyetin yalnız dinî tesirinde değil, belki büsbütün müslüman medeniyeti tesirine kapılıyorlardı." (*Orta Asya Türk Tarihi Hakkında Dersler,* yayına hazırlayanlar Dr. Kâzım Yaşar Kopraman, Dr. Afşar İsmail Aka, Kültür Bakanlığı Kültür Yayınları, Ankara, 1975, s.93-95.)

Ticaret ve İslamiyet

İslamiyet, Orta Asya'ya, meta ekonomisinin gelişmesi ve yayılması zemininde yerleşti. Tarihçi Faruk Sümer, Araplar ile Türkler arasındaki yoğun ticaretin İslamiyete geçişte en önemli etken olduğunu belirtir.[142] Bu saptama, kuşkusuz önemlidir. Fakat Araplar ile Türkler arasında ticaretin gelişmesinden daha önemli olan, ticaretin Türk toplumlarının içinde gelişmiş olmasıdır. Eğer Türkler meta ekonomisini geliştirmemiş olsalardı, bu ekonomiye denk düşen ideolojiyi (İslamiyet) almayacaklardı.

142 Faruk Sümer, "Türkler İslamiyete Nasıl Girdiler", *And,* sayı 7, 3 Aralık 1983, s.5.

"Tüccarların dini" olan İslam, oluşma sürecindeki feodal hâkim sınıfların ve tüccarların ihtiyaçlarına cevap vermiş ve onların ideolojisi olmuştur.

Müslüman ve Kâfir Türkler

Yukardaki nedenlerle İslamiyet, ilkönce şehirlerin ve ticaretin daha çok geliştiği, sınıf farklılaşmasının daha ileri bir düzeyde olduğu Batı Türkleri arasında yayıldı. Hatta bunlar, kendilerinden daha geri bir aşamada olan Doğu Türklerini "kâfir" olarak ilan etmiş ve onların üzerine gaza etmişlerdir. *Dede Korkut Kitabı*'nda "kâfir" olarak adlandırılan kavimlerin Türk kavimlerinden olduğu bugün biliniyor. *Dede Korkut Kitabı*'nın 15. yüzyılda yazılan nüshalarında Hıristiyanlık yakıştırılan bu "kâfirlerin" beyleri ve savaşçıları, kitapta hâlâ Türkçe isimler taşımaktadır. Çünkü bunlar, 11. yüzyılda Oğuzlar'a komşu olarak yaşayan ve İslamiyeti kabul etmemiş olan Kıpçaklar'dı.

Kaşgarlı Mahmut da, *Dede Korkut Kitabı*'nda yazıldığı gibi, Uygur halkından "en katı kâfirler" diye söz eder.[143]

143 *Divan-ı Lügat-it Türk,* c.I, s.113.

Doğaldır, çünkü o tarihte İslamiyeti kabul eden Türkler ile eski dinlerini terk etmeyen Türklerin inandığı Tanrılar farklı idi. Kaşgarlı Mahmut, Allah'a değil de, Tanrı'ya inanan Türkleri şöyle anlatır:

> "Yere batası kâfirler göğe 'Tenğri' derler. Yine bu adamlar büyük bir dağ, büyük bir ağaç gibi gözlerine ulu görünen her şeye "Tenğri" derler. Bu yüzden bu gibi şeylere yükünürler (secde ederler). Yine bunlar bilgin kimseye 'Tenğrigen' derler. Bunların sapıklıklarından Tanrıya sığınırız."[144]

144 *Divan-ı Lügat-it Türk Tercümesi,* c.III, s.377.

Geniş göçebe kitleleri, aristokrasinin ve tüccarların çıkarına yaradığını gördükleri için, İslamiyete direndiler.

Müslümanlaşma süreci, Türk kavimleri arasında da çatışmalara neden oldu. Müslümanlığı ilk kabul eden kavimler ile onların "kâfir" ve hatta "gâvur" diye nitelendikleri arasındaki savaşlar, edebiyata da yansıdı. *Divan-ı Lügat-it Türk*, Müslümanlığı kabul eden Türklerin Uygurlar'a yaptıkları akınları anlatan şu dörtlüğe yer verir:

> "Seller gibi aktık

Şehirler üzerine çıktık
Put evini yıktık
Putlar üzerine sıçtık”

Kaşgarlı Mahmut, bu dörtlüğü aktardıktan sonra şöyle der:

“Müslümanların türeleri budur; bir gâvur ülkesine girdikleri zaman, putları üzerine yestehlerler.”[145]

145 *Divan-ı Lügat-it Türk Tercümesi,* c.I, s.344’ten bugünkü Türkçesiyle aktardığımız dörtlük şöyle:

Kelengizleyü aktımız
Kendler üze çıktımız
Furxan ewin yıktımız
Burxan üze sıçtımız

Ortaçağda farklı inançlardan güçlerin, birbirlerinin kutsal bildikleri simgeleri horlamak için bu tür eylemlere girmeleri yaygın bir uygulama. Bahreyn zencileri de, 9. yüzyılda giriştikleri isyanda, Müslümanların kutsal bildiği Kara Taş’ı Basra’ya götürdüler. Nizamülmülk’ün anlattığına göre, liderleri Ebu Tahir, “Hacer-ül Esved’i iki parça ederek, oturacağı zaman bir ayağını bir parçasına, diğer ayağını ikinci parçasına konulacak şekilde ayak yoluna yerleştirdi.” (Bkz. Nizamülmülk, *Siyasetname,* s.313.)

Türklerin İslamiyeti kabul etmesinde cihat ülküsünün belirleyici olduğunu savunanlar da bulunuyor. Bu görüşte olanlar, İslamiyetin savaşçılara gazilik ve şehitlere cennet vaat etmesinin, savaşçı Orta Asya kavimlerini etkilediğini öne sürüyorlar. Oysa, yalnız İslamiyet değil, çağın bütün dinleri cennet vaadini ve cehennem cezasını içeriyordu. Bu bakımdan aralarında bir fark yoktu. Daha önemlisi, Türk kavimlerinin en savaşçı olanları başlangıçta İslamiyete direnirken, ticarete geçmiş ve uygarlaşma yolunda mesafe almış olanları, daha önce Müslüman oldular.

Göçebe Kitlelerin Dini: Batınîlik

Türkler arasındaki inanç ayrılıkları, büyük çoğunluk İslamiyeti kabul ettikten sonra mezhep ayrılıkları şeklinde devam etti. Oğuz aristokrasisinin

Sünnî mezhebine karşı, göçebe Oğuz kitleleri, daha çok Batınî mezheplerini benimsediler. *Dede Korkut Kitabı*’ndaki Alevî inancı da bunu göstermektedir. Kazan Oğlu Uruz, ağaçla şöyle söyleşir:

“Ağaç ağaç der isem sana üzülme ağaç
…
Erlerin şahı Ali’nin Düldül’ünün eyeri ağaç
Zülfikarın kını ile kabzası ağaç
Şah Hasan ile Hüseyin’in beşiği ağaç[146]

146 Muharrem Ergin, *Dede Korkut Kitabı*, s.44.

İslam dünyasındaki ezilen kitlelerin giriştiği Karmatî hareketinin etkileri Türkistan’a kadar ulaşmıştı. Anadolu’daki Batınî cereyanların dönüp dolaşıp Horasan’a ve Ahmet Yesevi’ye bağlanması dikkat çekicidir. Hatta Anadolu’daki Aleviler kendilerini yüzyıllar boyu “Horasan erleri” diye anmışlardır.

Selçuklu ve Osmanlı aristokrasileri, Sünnî İslam ideolojisini benimserken, Anadolu’daki halk kitleleri özellikle Kızılbaş-Alevî bayrağı altında toplandılar. Kızılbaşlığı hor görenler, feodal hâkim sınıflardı. Halk kitlesi ise, sultanlara ve beylere karşı kendi sınıf çıkarlarını savunmak için, Batınî mezhep ve tarikatları içinde örgütlendiler. Tarihçiler, 15. yüzyıl Anadolu‘sunda halk kitlesinin ezici çoğunluğunun Kızılbaş olduğunu belirtiyorlar. Osmanlı sultanlığının ağır zulmü nedeniyle bu durum zamanla değişti. “Kızılbaş düşmanlığı”, aslında Osmanlı sultanlarından miras kalan bir halk düşmanlığından başka bir şey değildir. Türk halk kitleleri, Alevilik içinde İslamiyetten önceki birçok inanç ve âdetlerini devam ettirdiler. Alevilik, eski eşitlikçi toplumun birçok değer yargısını, dayanışmasını günümüze kadar taşıdı. Feodal Osmanlı kültürünün baskı ve bağnazlığına karşı Türk halk kültürünü devam ettirenler, Alevilik ve diğer Batınî mezhepleri çevresinde toplanan emekçi kitleler oldu. Bunun için, Yunus Emre’nin, Karacaoğlan’ın, Pir Sultan Abdal’ın ve diğer halk ozanlarının eserlerine bakmak yeter.

4. BODUNDAN TEBAAYA TEBAADAN MİLLETE

Bodun Millet Değil

Türk kavimlerinin binlerce yıllık bir geçmişten geldiği, tartışılmaz bir gerçektir. Ancak kavim kavramıyla millet kavramını birbirine karıştırmamak gerekir. Kavim, aynı dili konuşan, ortak bir etnik kökeni olan halk topluluğudur. Bu topluluğun ortak bir ekonomik temeli yoktur; ülke çapında piyasa üzerinde birleşmiş değildir. Bu nedenle millî bilinç de yoktur. Millî bilinci, burjuva demokratik devrimler yaratacaktır.

Millet, Orta Asya'nın göçebe toplulukları için meçhuldü. Kabile döneminde, insan topluluklarını birleştiren etken, kan bağıydı; belli bir klanın ve kabilenin üyesi olmaktı. Özel mülkiyetin gelişmesiyle kabileler içinde toplumsal farklılaşma ortaya çıkınca, insan topluluklarını oluşturan harç, artık belli bir aristokrata bağımlılıktı. Böylece kabile toplulukları, etnik gruplar olmaktan çıktılar, siyasal topluluklara dönüştüler.

O çağların "siyasal" örgütlenmesi olan kağanlıkların insan unsuru, millet değildi. Konfederasyonun başına bazen Cücenler (Avarlar), bazen Göktürkler, arkasından Uygurlar, sonra Oğuzlar, derken Moğollar geçiyordu. Konfederasyonun başındaki kağana tabi kılınan, "diz çöktürülen" kabile ve kavimler ise değişik dilleri konuşuyorlardı. Aralarında bırakalım millet bağını, dil birliği bile yoktu.

Bozkır kabileleri, çeşitli ittifak ve düzenlemelerle baştaki kabileyi (aslında o kabilenin aristokrasisini) alt edip konfederasyonun başına geçmek, böylece zenginlikleri ele geçirmek, diğer kabile ve kavimleri basıp yağmalamak, hayvan sürülerini ve kadınlarını çevirip getirmek tutkusu içinde yaşıyorlardı. Bu savaşlarda, hanların kendi kavmine veya akraba kavimlere karşı, çevredeki uygar imparatorluklarla ve farklı kavimlerle işbirliği yapmaları, doğaldı.

Milliyetçi ideologlar, birbirlerinin boğazına sarılan Türk soylularının ve kavimlerinin, Çin İmparatorluğu ile işbirliği yapmalarına yazıklanırlar. Ancak bu uygulama, yaygın ve olağandı; zamanın aristokratik değer yargıları açısından “ayıp” değildi. O çağda, bir aristokrasinin veya kabilenin diğerine hâkim duruma geçmesi, esas meseleydi. Değer yargıları ve bilinç de, buna göre oluşmuştu. Türk kağanlıklarının birbirlerine karşı başkalarıyla işbirliği yapmalarına vurulan “hıyanet” damgası, o güne değil, bugüne aittir. “Millî birlik ve beraberlik” bilincinin oluşması için, kapitalizmin şafağını beklemek gerekiyordu. Milletin maddî temeli olan kapitalist piyasaya daha yüzyıllar vardı.

Türk milletinin binlerce yıl önce oluştuğu iddiasını çürüten en basit kanıt, Türkçede 19. yüzyıl sonlarına kadar bugünkü anlamıyla “millet” sözcüğünün bulunmayışıdır. Aslında 19. ve 20. yüzyıldaki içeriğiyle millet kavramı, daha önce hiçbir dünya dilinde yoktu. Çünkü millet olgusu, ancak birkaç yüzyıllık bir geçmişe sahiptir.

Örneğin *Göktürk Yazıtları*’ndaki *bodun*, “millet” diye çevrilmiştir. Oysa *bodun*, millet değildir, bir bağımlılık ilişkisini belirtir. *Bodun*, belli bir aristokrasiye “işini gücünü veren”, onlara mal ve hizmet sunan kabileler ittifakıdır. Türkçe konuşmayan bazı kabile toplulukları da, Göktürk hakanına bağımlı hale gelmiş ve Bilge Kağan’ın *bodunu* olmuşlardır.

Oğuz sözcüğü de yukarda “Oğuzlar” bölümünde anlatıldığı gibi, bodun sözcüğü gibi, boylar anlamını taşıyordu ve tabiiyet ilişkisini ifade ediyordu. Belli sayıda boylardan oluşan topluluklara, boy sayısına göre, Sekiz Oğuz, Dokuz Oğuz, Üç Oğuz, On Oğuz vb. deniyordu. Oğuz sözcüğü daha sonra Sir-i Derya Oğuzları döneminde bir kavmin adına dönüştü.

Eski Moğollar’da ise, *bodun*’a denk düşen kavram, *ulus*’tu. *Haan, noyan, tayşı, baatur* gibi kabile aristokratlarına tabi olan soy, oymak, kabile birliklerine *ulus* deniyordu. Burada *ulus*, “mülk-halk”, “tebaa” demekti.[147]

147 Vladimirtsov, *Moğolların İçtimaî Teşkilatı*, çev. Abdülkadir İnan, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1944.

Türk Adının Siyasal ve Devrimsel Kökeni

Orhun Yazıtları'ndaki *Türk* kavramı da, başlangıçta bir milletin adı değildir. Yazıtlar, "Türk Bilge Kağan"dan söz eder. *Türk* kavramı, *Türgişler, Dokuz Oğuzlar, On Uygurlar, Karluklar* gibi çeşitli boy topluluklarına "diz çöktüren" hâkim kabile grubunu, hatta Bilge Kağan'ın soyunu (klanını) ifade ediyordu. Nasıl "Selçuklu" ve "Osmanlı", önceleri bir sülalenin adı iken, zamanla o sülalenin egemenliği altındaki bütün halkı kapsamışsa, Türk adı da başlangıçta öyleydi.

Yine *Orhun Yazıtları*'nda Bilge Kağan, "Türküm bodunum idi" der. Buradan da anlıyoruz ki, Türk bodunu, Bilge Kağan'a bağımlı olan bir boylar topluluğunu da ifade ediyordu ve Göktürk konfederasyonu hiyerarşisinin en tepesinde oturuyordu.

Yine *Dede Korkut Kitabı*'nı okuduğumuz zaman, orada insanları birleştiren bağın, bir millete üyelik değil, Salur Kazan'a veya başka bir beye bağımlılık olduğunu görürüz.

Bu gerçekler ışığında, Türk adını, *bir kavmin adı olarak*, binlerce yıl öncelere götürmek, bilimsel bir tutum olarak gözükmüyor. MS 1. yüzyılda Azak denizinin kuzeyindeki bölgeye Tucae denmesi veya aynı bölgedeki halkların listesi verilirken Tyrcae'den söz edilmesi, bu açıdan tartışmalı gözüküyor.[148]

148 Bkz. Denis Sinor, "[Köktürk] İmparatorluğunun Kuruluş ve Yıkılışı", çev. Prof. Dr. Talat Tekin, aynı yazarın derlediği *Erken İç Asya Tarihi* içinde, s.385.

Bugün Türkçe diye andığımız dili konuşan halkların geçmişinin binlerce yıl öncesine uzandığı kesin bir gerçekliktir. Örneğin bir kısım Hun boylarının Türkçe konuştuğu bilinmektedir. Türkçe konuşan boylar elbette daha önceleri de yaşadılar. Ancak o çağlarda o halklardan hiçbiri Türk diye anılmıyordu. Türkçe konuşan o halkları ifade etmek için, Ön-Türk (Proto-Türk) kavramını kullanma ihtiyacı buradan çıkmış bulunuyor.

Türkçe konuşan Orta Asya'daki kavimlerin hepsine birden "Türk" adını veren, İranlılar ve Araplar olmuştur. Örneğin Oğuzlar, İslamiyetten önce hiçbir zaman kendilerinden Türk diye söz etmediler. *Orhun Yazıtları*'ndaki Oğuzlar veya Tokuz Oğuz'lar, bizim bildiğimiz Oğuzlar değil, Uygurlar'dı.

Anadolu'ya göç eden Sir-i Derya Oğuzları, tarihte Türk adıyla ilk kez ortaya çıkan Göktürkler'le akraba olmakla birlikte, farklı bir boylar ittifakı idi. Büyük olasılıkla *Orhun Yazıtları*'nda *On Oklar* diye anılan boylar ittifakı daha sonra batıya göç ederek Oğuzlar diye anıldılar. Ancak Müslüman olduktan sonra, kendilerini diğer Oğuzlar'dan ayırarak Türkmen adını kullanmaya başladılar. Türkmen adının benimsenmesinin, Arapların etkisiyle olduğu anlaşılmaktadır. Görüldüğü gibi, tarihte Türk adı altında anılan tek bir kavim değil, birden fazla akraba kavim vardır. Ve bu kavimler, kendilerini başka başka adlarla isimlendirmişlerdi.

Orta Asya kavimlerine Güney'den veya Batı'dan bakanlar, Türk adını, Göktürk konfederasyonu içindeki bütün kavimleri içeren bir anlamda kullandılar. Çinlilerin *Tucyu*, Arapların *Türk* adlandırmaları, Türk Kağanı'nın hâkimiyeti altındaki bütün kavimleri kapsar. Bu kavimlerden bazıları farklı diller konuşuyor, fakat *Türk* kavramı içinde anılıyorlardı. O kadar ki, bazı Arap yazarları, Rusları ve Slavları bile Türk olarak anmaktadır.[149] Yine *Moğol*, *Tatar* gibi genel adlar, belli bir konfederasyona bağlı farklı dillerden, farklı kavimlerden halkların toplamını ifade ediyordu.

149 İbn Fazlan, *Seyahatnâme*, Yayımlayan Prof. Dr. Ramazan Şeşen, Bedir Yayınları, 2. basım, İstanbul 1995.

Görülüyor ki, Türk adı, siyasal bir zemine oturmuştur. Başlangıçta bir hanedanın ve boy topluluğunun adı iken, o topluluğun hâkimiyeti altındaki bütün kavimleri içerdi. Göktürk konfederasyonuna bağlılığı ifade eden siyasal bağ, Türk kavramını belirlemiş oldu.

Ziya Gökalp, Türk sözcüğünün sözcük kökenini *töre* sözcüğüne bağlayarak, aslında Türk kavramının kazandığı siyasal içeriği doğrulamaktadır.[150]

150 Ziya Gökalp, *Türk Töresi*, İstanbul 1339, s.4'ten aktaran Hikmet Kıvılcımlı, "Dinin Türk Toplumuna Etkileri", *Aydınlık Sosyalist Dergi*, sayı 17, Mart 1970, s.10.

Thomsen, *Orhun Yazıtları*'ndaki töre sözcüğünü, kanun ve kurum diye çevirir. Yazıtlar'da "Türk budun ilinin, törünin kim artty" (Türk bodununun siyasal teşkilatlanmasını ve kurumlarını kim yıkardı) diye sorulmaktadır.[151]

151 Thomsen, *Çözülmüş Orhun Yazıtları,* çev. Vedat Köken, AKDTYK Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1993, s.104-105. Törü kavramı için bkz. Ümit Hassan, *Osmanlı/ Örgüt-İnanç-Davranış'tan Hukuk-İdeoloji'ye,* İletişim Yayınları, İstanbul 2001, s.25 vd., 71 vd.

Yine *Orhun Yazıtları'*nda töre kavramı ile iktidar, yönetme, hukuk arasındaki ilişkiyi gösteren çeşitli açıklamalar bulunmaktadır. Örneğin: “Olurupan, türk bodunıng ilin, törüsin tuta birmiş, iti birmiş.”

Bugünün Türkçesiyle: “Tahta oturarak Türk bodunun töresini yönetivermiş, düzenleyivermiş.”[152]

152 Bkz. Talat Tekin, *Orhun Yazıtları*, s.62-63.

Kaşgarlı Mahmut, törü sözcüğünün görenek, âdet anlamına geldiğini belirttikten sonra şu atasözüne yer verir: “İl kalır törü kalmaz”, yani “İl bırakılır, törü bırakılmaz.”[153]

153 Kaşgarlı Mahmud, *Divan-ı Lügat-it Türk*, III, s.221.

Töre sözcüğü, kabile toplumundaki görenek anlamından devlet yaptırımıyla, yani zor gücüyle uygulanan hukuka dönüşürken, Türk sözcüğü de tarih sahnesinde beliriyor.

Hukuk, devletin koyduğu ve silahlı güçle uygulanan kurallar bütünüdür. Bu nedenle töre, hukuk anlamını kazanırken, ordu teşkilatlanması da belirmiştir.

Bodun kavramı, tarihsel olarak, o dönemin askerî teşkilatı olan *orda* kavramıyla da bağlantılıydı. Beylere bağlı olan bodunun askerî teşkilatı orda idi. Boylardan oluşan orda, zamanla orduya ve devlete dönüşmüştü.[154]

154 Gumiliev, *Eski Türkler*, s.83 vd.

Türk sözcüğünün Törük'ten kaynaklandığını ve töreli anlamına geldiğini öne süren tarihçi ve sosyalbilimciler, kökenbilimsel açıdan doğru veya yanlış, fakat tarihsel açıdan doğru bir tez ileri sürmüşlerdir. Bu tez, eğri olsa bile, doğrusuna denk düşmüştür.

Türk kavramı, Orta Asya kavimlerinin devletleşme sürecinde, dolayısıyla hukuka ve siyasal kurumlara kavuştukları aşamada ortaya çıkmıştır. Türk, gerçekten de törelidir; devlet halinde örgütlenmekte olan bir kavmin adı olmuştur. Bir sülale veya boylar topluluğunun adıyken, hukuku olan bir feodal toplumun, siyasal bir topluluğun, devlet kurmuş bir kavmin adı olmuştur.

Türk sözcüğünün ortaya çıkışı, bir devrimle birlikte gerçekleşti; Orta Asya kavimlerinin büyük tarihsel sıçramalarını yaptıkları, devlete ve uygarlığa sıçradıkları süreçle örtüşmektedir. Sözcüğün dilbilimsel kökeninden daha önemli olan bu tarihsel gerçekliktir.

Türk adının 1 500 yıl öncesinden gelen siyasal ve devrimsel bir anlam taşıması, bugün için çok önemli bir mirastır. Çünkü milleti oluşturan etken, ırk değil, siyasal bağdır. Ve Türk adı bir devrim sürecinde tarih sahnesine çıkmıştır.

Tebaa veya Ümmet Dönemi

Daha sonra Selçuklular ve Osmanlılar zamanında da, bugünkü içeriğiyle millet kavramı yoktu. Millet sözcüğü, o çağların Türkçesinde, bir dine bağlı topluluk anlamına geliyordu. Yunus Emre'nin, 13. yüzyılda, "Yetmiş iki millete hak dedik, suçum budur" dizesindeki "millet", dinsel topluluğu ifade ediyordu. Bütün tarihsel metinlerde de böyledir.

O nedenle, "kimsiniz" sorusunun cevabı, o çağlarda "Türküz" değildi. Türk milliyetçileri, herhangi bir tarihsel kişinin kendisini Türk milletinden kabul ettiğini gösteren bir tarihsel belge bulamazlar. Ne Mao-Tun, ne Atilla, ne Bilge Kağan, ne Selçuk Bey, ne de Osman Gazi veya Fatih Sultan Mehmet, kendilerini "Türk milletinden" sayıyorlardı. Kanuni Sultan Süleyman, Fransa Kralı François'ya yazdığı ünlü mektubunda, Allah'a ve peygambere duadan sonra, uzun uzun kendi kimliğini açıklar. Ancak o ihtişamlı takdimin içinde, Türklük veya Türk padişahı olmak yoktur.[155] Olamazdı da. Çünkü o çağda Türk kavmi vardı, fakat Türk milleti yoktu. Daha önemlisi, o çağın imparatorları ve beyleri, kimliklerini, içinden çıktıkları kavme gönderme yaparak değil, mensup oldukları hanedanı vurgulayarak açıklıyorlardı. Ortaçağ'da aristokrasinin kimliğini belirleyen, hakan veya bey olmaktı; halk kitlesi ise, "padişahın" veya "beyin kulu" idi, tebaası idi.

155 Bkz. *Mufassal Osmanlı Tarihi*, II, İstanbul 1958, s.820 vd.

Bu tarihsel gerçeğe rağmen, Ortaçağ'ın padişahlarını veya beylerini Türklük adına konuşturanlar, milliyetçi çağın romancıları, tiyatrocuları, sinemacıları olmuştur.

19. yüzyılın ilk yarısında bile, Yusuf Akçura'nın da belirttiği gibi, Tanzimatçılar *millet* kavramını kullanmaktan bilinçli olarak kaçınmışlardı.[156] Çünkü bu kavram, Osmanlı toplum yapısının bozulmasına hizmet edecekti. Henüz ümmet vardı, padişahın tebaası vardı, fakat millet yoktu.

156 Yusuf Akçura, *Türkçülüğün Tarihi*, Yeni Türkçe harflere çeviren ve yayına hazırlayan Sadık Perinçek, Kaynak Yayınları, Kasım 1998, s.26 vd.

Milleti Burjuva-Demokratik Devrimler Yarattı

Millet, tarihsel bir kategoridir; dünyanın her yerinde feodalizmin çözüldüğü dönemde, kapitalizmin şafağıyla birlikte ortaya çıktı ve sınıfların sönüp gitmesiyle ortadan kalkacaktır.

Milleti, birbiriyle bağlantılı iki süreç yaratmıştır: Biri, feodal pazarların parçalanarak ülke çapında piyasanın oluşmasıdır. İkincisi, beye ve toprağa bağlı köylünün bu bağımlılıklardan kurtularak özgür işçiye dönüşmesidir.

Bu gelişmenin ideolojik düzlemdeki ifadeleri, vatan, millet ve özgürlük kavramlarıdır.

Burjuva-demokratik devrimler, feodal pazarları ekonomik düzlemde millî piyasayla, ideolojik düzlemde vatan kavramıyla dağıttılar ve bütünleştirdiler. Millî piyasada kapitaliste işgücünü satacak olan emekçi, feodal prangalarından kurtulmalıydı. İnsan, ağanın kulu olamazdı. Jean Jacques Rousseau'nun ünlü "İnsanlar hür doğar, hür yaşar" sloganını bayrak edinen demokratik devrimler, köylüyü özgürleştirdi. Böylece beye bağımlılıktan kurtulan emekçi, artık işgücünü, *vatan* denen piyasada sermaye sahibine "özgürce" satabilirdi.

Burjuva-demokratik devrimler, *özgürlük, eşitlik, kardeşlik* diyorlardı. Millî piyasada işgücünü satan ve işgücünü satın alan karşıt sınıflardan insanlar, "eşit ve kardeş" ilan edildiler. Yeni sistemin efendisi olan burjuvazi, onlar arasındaki sınıf çelişmelerini, *millet* kavramıyla örterek,

çıkar birliği içindeymişler gibi gösterdi; “ortak ruhsal biçimlenmeyi” bu ideolojik çarpıtmalara dayandırdı. Milletin “eşit” ve “özgür” bireyleri sayılan burjuva ile işçi, kardeş haline geliyor, ortak çıkarlara, ortak geleceğe ve ruhsal biçimlenmeye sahip oluyordu. Oysa burjuvazi, ancak işçinin yarattığı değerin bir kısmının karşılığını ödemeyerek, alınterinin bir kısmına el koyarak, kâr sağlayabilirdi. Bu ilişkide bir çıkar ortaklığı değil, karşıtlık vardı. Millet kavramı, bu karşıtlığı, ideolojik düzleme, içindeki karşıtlıkları yok göstererek yansıttı. Feodal dönemde sınıfların teorisini yapan ve krallara, beylere karşı sınıf mücadelesine önderlik eden burjuvazi, kapitalist toplumdaki sınıfsal karşıtlıkların üzerini örtüyor ve sınıfları barıştırmak istiyordu. İşgücünü satanlar ve satın alanlar, hep birlikte milleti oluşturuyordu.

Burjuvazi, yeni ürettiği millet kavramı için yeni bir sözcük icat etmedi. Latincede kavim anlamına gelen “nation”, 19. yüzyılda “millet” anlamını yüklenerek, yeni bir içerik kazandı.

Milliyetçilik, kapitalist toplumun hâkim ideolojisini oluşturmakla kalmadı; kendinden önceki tarihi de yeniden yazdı, yarattığı milleti zaman tüneline sokarak tarihin derinliklerine kadar taşıdı.

Görüldüğü gibi, millet, 18 ve 19. yüzyıla ait bir ideolojik tasavvurdur (imge), bir ideolojik kurgudur. İdeolojik düzlemdeki bu kurgu, kuşkusuz çağın olguları üzerinde oluşturuldu. Milletin üzerinde yaşadığı toprak parçası, milleti oluşturan insan unsuru ve milletin ekonomik temelindeki piyasa, hepsi birer gerçekliktir; ancak bu unsurlara “millî kültür” ruhu eklenerek yaratılan millet ve milliyetçilik, başlangıçta bir sınıfın tasavvurundan başka bir şey değildi.

Milletin üzerinde yaşadığı toprak parçası, dünyanın bugünkü jeolojik yapısının oluşmasından beri vardır. Ancak bu toprak parçasının vatan haline gelmesi, burjuva-demokratik devrimlerle oldu.

Milletin insan unsuru, dünya üzerindeki büyük göçlerle ve çeşitli kavimlerin karışmasıyla meydana gelen tarihsel bir mirastır.

Ülke ölçeğindeki piyasa ise, gelişen burjuvazinin feodal parçalanmayı adım adım ortadan kaldırmasıyla kapitalizmle birlikte oluşmaktadır.

Ancak bu gerçeklikler, “ruhsal şekillenme” veya “millî kültür” denen manevî unsur yoksa, milleti oluşturmaya yetmez.

Millet tasavvuru, burjuvazinin piyasaya ve dünyaya hükmetme tasavvurunun parçasıydı. Ne var ki, bu tasavvur, iktidara yürüyen ve

iktidara gelen bir sınıfa ait olduğu için, birkaç yüzyıldır yüz milyonlarca insanı ayağa kaldırarak, insan pratiklerine önderlik etmiş ve bir anlamda toplumların maddesini biçimlendirmiş, insanlığın kaderini etkilemiştir. Ancak burada asıl güç, millet tasavvurunda ve milliyetçi ideolojide değil, bu ideolojinin belli sınıfların çıkarlarına denk düşmesindedir.

Millet, toplumların ilerlemesinde feodalizmin tasfiyeye uğradığı bir gelişmenin ürünüdür. Bu yönüyle, ileriye doğru bir adımdır. Nitekim eşitlik, özgürlük, kardeşlik, vatan ve millet, demokratik devrimlerin ürünü olarak hep birlikte dünyaya geldiler. Fransızları millet yapan, feodalizmi yıkan Büyük Fransız İhtilali'ydi. Almanlar ve İtalyanlar, feodalizme karşı verilen mücadele içinde bir millet haline geldiler.

Kısacası millet, dünyanın her yerinde burjuva demokratik devrimlerin ürünüdür. Burjuvazinin milleti yaratmakta kullandığı örgüt, devlettir; ideoloji ise, milliyetçilik.

Hobsbawm, bu olayı şöyle özetler: "Milliyetçilik, milletlerden önce gelir. Milletler, devletleri ve milliyetçilikleri yaratmaz, doğru olan bunun tam tersidir."[157]

157 E.J. Hobsbawm, *1780'den Günümüze Milletler ve Milliyetçilik*, çev. Osman Akınhay, Ayrıntı Yayınevi, İstanbul, Temmuz 1993, s.24.

Milletin olması için, önce burjuvazinin ve burjuva kültürünün filizlenmesi gerekir. Burjuvazi, yarattığı kültürle ve elbette aydınları aracılığıyla, daha iktidarı ele geçirmeden milleti de yaratmaya başlar. Ancak milletin asıl yaratıldığı dönem, burjuvazinin devrimlerle kralları devirdikten sonra, devlete sahip olduğu dönemdir.

Çünkü ideolojik hegemonya, toplumun büyük çoğunluğunu belli bir kültürle yoğurmanın koşuludur. Önce burjuvazinin aydınları, "millî kültürü" yaratır; sonra da burjuvazinin millî devleti, milleti yaratır.

Burjuva devleti, hem millî piyasayı yayarak ve derinleştirerek milleti yaratır, hem de "millî kültürü" bu piyasanın hücrelerine kadar şırınga ederek. Bu süreçte millî dil bile devlet tarafından yaygınlaştırılmıştır. Piyasanın ihtiyacı, millî dildir. Millî dilin çeşitli dilleri ve ağızları özümlemesinde, devlet belirleyici rol oynar. Okuyucuya, milletin tarihselliği, burjuvazi tarafından ve devlet aracılığıyla yaratılması, millî kültürün işlevi, millet kurgusunun temelindeki gerçek ve yanılsama konularında, *Aydın ve Kültür* adlı çalışmayı incelemelerini öneririm.[158]

158 Bkz. Doğu Perinçek, *Aydın ve Kültür*, s.63 vd.

Buraya kadarki açıklama, feodalizmin çözülmesi ve kapitalizmin gelişmesi ile milletin doğuşu ve gelişmesi süreçleri arasındaki bağlantıyı ortaya koymuştur.

Milletleşmekte geciken toplumlar, kapitalizm öncesinde kalan veya devlet kuramayan toplumlardır. Bu yüzyılın başında, Asya, Afrika ve Latin Amerika kıtalarının neredeyse tamamı, her iki eksiği birden taşıyorlar ve dünya nüfusunun büyük çoğunluğunu oluşturuyorlardı. O zaman Ezilen Dünya'da yalnız Türkiye, Çin ve İran'da devlet vardı. Diğerleri, sömürge durumundaydı; devletsizdi. Ezilen Dünya dediğimiz bu toplumların çoğu, Ekim Devrimi, Türk Devrimi ve Çin Devrimi'nden sonraki dünya dengelerinde, kurtuluş savaşları verdiler, devlet kurabildiler ve milletleşme sürecinde önemli bir atak yaptılar.[159]

159 Devlet kurma ile milletleşme arasındaki ilişki için bkz. Hikmet Gökalp, *Devlet-Ulus*, Kaynak Yayınları, Nisan 1998. Gerçek bilim adamı Gökalp'in bu değerli eserini incelemelerini okuyucularımıza öneririz.

20. yüzyıl tarihi göstermiştir ki, çağımızda milletin karşısındaki başlıca engel, artık feodalite değil, fakat emperyalizmdir. Ortaçağ güçleri, Ezilen Dünya'da gelişmiş kapitalist ülkelerden aldıkları destekle ve dünya kapitalist sistemine uyum göstererek varlıklarını sürdürebiliyorlar. Bu nedenle millet sürecini dünya ölçeğinde baltalayan en önemli kuvvet, emperyalizmdir. Bağımsız devlet de, millî piyasa da, ancak emperyalizme karşı mücadeleyle kurulabilir ve geliştirilebilir.

Bunun en çarpıcı örneklerinden biri, Türkiye'dir. Kurtuluş Savaşı, Türklerin milletleşme sürecindeki en güçlü ve belirleyici sıçramadır. Padişahlığı yıkan ve Ortaçağ ilişkilerini tırpanlayarak millî gelişmenin önünü açan Cumhuriyet Devrimi, Kurtuluş Savaşı'nı izlemiştir. Böylece Türkler, Ekim Devrimi'yle açılan proleter devrimleri ve millî kurtuluş savaşları çağında, Ezilen Dünya ülkelerinin milletleşme modelini pratiğe geçirdiler.

Avrupa'dan Gelen Millet Düşüncesi

Bugünkü anlamıyla millet kavramını Türkçeye, burjuvazinin devrimci akımı olan Genç Osmanlılar/GençTürkler getirdiler. Avrupa'nın demokratik devrimlerinde bugünkü içeriğini kazanan millet (nation) kavramı, Türkiye'nin millî demokratik devrimi içinde yerlileşti.

Bu gerçeği, Türk milliyetçiliğinin ilk düşünürleri de saptamışlardı. Onlar, milletlerin 19. yüzyılda Avrupa'da oluştuğunu kabul ediyorlardı. Türk milliyetçiliğinin ve Kemalizmin birikimli teorisyenlerinden Yusuf Akçura, *Türkçülüğün Tarihi* adlı kitabında, Türk kavimlerinin millet fikrini Avrupa'dan öğrendiklerini anlatır. Akçura, Türk milliyetçiliğinin gelişimini inceleyen belki de en önemli çalışma olan bu eserinde, şöyle der:

> "Kabile ve kavmiyet duygusunun, milliyet fikri derecesine yükselmesi, Doğu'da değil, Batı'da meydana gelmiştir. Avrupa kavimleri, birçok sebeplerin etkisi altında, özellikle XV. yüzyıldan itibaren milliyet konusunu işleyerek, nihayet XIX. yüzyılın ortalarına doğru, bugün anladığımız mânâda milliyet fikrini tayin ettiler. (...) Fikir Avrupa'dan gelmiş olduğuna göre, Avrupa ile en çok temas ve münasebetleri olan, Avrupa medeniyetinden az çok feyz almaya başlayan Türk kavimlerinin, diğerlerinden evvel bu fikirle tanışmış olmaları gerekir. Bu şartlara haiz Türk kavimleri, eskiden Osmanlı Türkleri denen Batı Türkleri ile Kırım Türkleri ve Kuzey Türklerinin İdil havzasında yaşayan kısımları ile Kafkasya'da oturan Azerî Türkleridir. Gerçekten, XIX. yüzyılın sonlarına doğru, Türklerin bu dört kümesinin dördünde de milliyet fikrinin ortaya çıkarak yayılmakta olduğunu görüyoruz."[160]

160 Yusuf Akçura, *Türkçülüğün Tarihi*, Kaynak Yayınları, s.17 vd.

Yine Ağaoğlu Ahmet de, Fransız İhtilali'yle başlayan milliyet cereyanının 150 yıl sonra Türkiye'ye geldiğini belirtir. Bir başka yazısında, "Biz şu kavmiyet cereyanını garpten aldık" der.[161] Kemalizmin "Kadrocuları" da, milleti tarihsel gelişmenin bir ürünü olarak görürler[162]

161 Ağaoğlu Ahmet, "Tarihî Devirler Arasında Milliyet", *Türk Yurdu*, Mart 1926, s.534-537'de yayımlanan konferansın tam metni için bkz. *Atatürk Devri Fikir Hayatı*, c.I, s.154 vd). "Türk Âlemi"

başlıklı yazısı için bkz. *Türk Yurdu,* sayı 5, 25 Ocak 1912 (Tutibay Yayınları'nın Yeni Türkçe yazıyla yayımladığı *Türk Yurdu* külliyatı, c.I, s.180).

162 Şevket Süreyya, *İnkılâp ve Kadro,* Ankara 1932, s.94.

Yusuf Akçura'nın da işaret ettiği gibi, önce Yeni Osmanlılar'da, Şinasi, Ziya Paşa, Ahmet Vefik Paşa gibi edebiyatçılar arasında, dil alanında ortaya çıkan Türkçülük, Mustafa Celalettin Paşa ile birlikte ilk tutarlı teorisyenine kavuşur. İdeolojik düzlemde ilk Türk milliyetçisi sayabileceğimiz Mustafa Celalettin Paşa, Constantin Bojenski adlı eski bir Leh asilzadesidir ve Leh milliyetçisidir. Henüz 22 yaşındayken Lehistan'ın bağımsızlığı için 1848 İhtilali'ne katılmış, ancak başarısızlık üzerine 1849 yılında Osmanlı devletine sığınmıştı. Osmanlı ordusuna giren Bojenski, daha sonra İslamiyeti kabul etmiş ve 1869 yılında *Les Turcs ancients et modernes (Eski ve Yeni Türkler)* adlı ünlü Fransızca eserini yayımlamıştır. İlk Türk milliyetçisinin bir Avrupa devrimcisi olması ve Türk milliyetçiliğinin ilk önemli eserinin de Fransızca yazılması, milliyetçiliğin bütün dünyadaki tarihsel ve ideolojik kaynağını göstermesi bakımından dikkate değer.[163]

163 Bkz. Yusuf Akçura, *Türkçülüğün Tarihi,* Kaynak Yayınları, s.26-41.

1908 Hürriyet Devrimi'nden sonra millî cereyanın "Türk milletini yaratma" düşünce ve pratiği iyice belirginleşir. Bu konuda Mehmet Ali Tevfik Bey'in 5 Kânunusani 1327 (18 Ocak 1912) günü Selanik'te İttihat ve Terakki Rıhtım Kulübü'nde verdiği konferansta belirttiği şu görüşler, zamanın milliyetçi akımının tutumunu bütün açıklığıyla yansıtmaktadır:

> "Heyhat! Avrupa'da vatan ve millet mefhumları bundan asırlarca zaman evvel teessüs etti. Şimdi bunların imhası için meydana atılan vatan aleyhtarlığı bile hayli ilerledi. Biz zavallı Türkler bir vatan yapmaya şimdi başlayacağız. (…) Bir Türk milleti, bir Türk vatanı yapacağız!
>
> "Yapacağız, zira biliriz ki muhterem Ahmet Bey Agayef'in dediği gibi milliyet teşkil edemeyen bir kavim, kabile ve aşiret suretinde bir müddet yaşar ve sonra milliyetleri teşekkül etmiş kavimlerle karşı karşıya gelince ya tamamiyle mahv olup gider. Veyahut o kavimler içinde eriyip kaybolur.
>
> "Türk milleti, Türk vatanı yapılmalı diyorum."[164]

Cumhuriyet Devrimi'yle Açılan "Millî Devir"

164 *Genç Kalemler Dergisi,* hazırlayanlar: Prof. Dr. İsmail Parlatır, Yard. Doç. Dr. Nurullah Çetin, AKDTYK Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1999, s.443.

Türklerin milletleşme sürecinde, asıl büyük atılım, Kurtuluş Savaşı'ndan sonra millî bir Türk devletinin kuruluşuyla gerçekleşti.

Milletin oluşumu konusunda, Kemalistlerin görüşlerinde özellikle başlangıçta tutarsızlıklar olduğu söylenebilir. Çoğu zaman milletin binlerce yıl öncesinde doğduğunu düşündüler. Bir kabilenin diğerlerini hâkimiyet altına alarak bir konfederasyon kurmasını, milletin oluşması olarak gördüler.[165]

165 *Türk Tarihinin Ana Hatları Methal Kısmı*, Devlet Matbaası, İstanbul 1931, s.48.

Bir yandan da, önderlik ettikleri devrimi, *ümmetten millete geçiş* olarak tanımladılar. Mustafa Kemal, 1923 yılında, İzmir İktisat Kongresi'nde yaptığı konuşmada, üç ayrı yerde, Türklerin o zamana kadar "gerçek, bilimsel, olumlu anlamıyla millî bir devir yaşamadıklarını" ve "millî bir tarihe malik olmadıklarını" kesin ifadeler kullanarak belirtir.[166]

166 *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, c.I, Türk İnkilâp Tarihi Enstitüsü Yayınları, ikinci baskı, Ankara 1961, s.100, 101, 105, 106. Mahmut Esat Bozkurt da, İzmir İktisat Kongresi'nde yaptığı konuşmada Türklerin "tarihte millî bir devir yaşamadıklarını" belirtir (Afetinan, *İzmir İktisat Kongresi*, TTK Yayınları, Ankara 1982, s.78).

Ağaoğlu Ahmet ise, bu gerçeği günlük dile döker: "Babalarımız Türklüklerini idrak etmeden evvel ölüp gittiler. Bunlardan kim oldukları sorulduklari zaman 'Elhamdülillah İslamım' demekten başka cevap alınamazdı."[167]

167 Ağaoğlu Ahmet, *agy,* s.158.

Kemalizmin fikir adamlarından Tekin Alp de, insanlığın binlerce yıl krallar ve prenslerin hâkimiyeti altında yaşadıktan sonra, demokratik devrimler sayesinde son iki yüzyıl içinde milliyetçilik bilincine ulaştığını belirtir.[168]

168 Tekinalp, *Kemalizm*, İstanbul 1936'da basılan özgün metinden çevrimyazı: Çetin Yetkin, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, Mayıs 1998, s.259.

"Millî devir", Kemalist Devrim'le başlamıştır. Atatürk, önderlik ettiği devrimin bu işlevini, 1925 yılında Ankara Hukuk Fakültesi'ni açarken belirtir:

Türk devrimi, "din ve mezhep bağı yerine, Türk milliyeti bağıyla" millet fertlerini toplamıştır.[169]

169 *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, c.II, s.237.

Yine Atatürk, *Medenî Bilgiler* kitabında “Türkiye Cumhuriyeti’ni kuran Türkiye halkı” diye tanımladığı Türk milletinin oluşumunu, Cumhuriyet’in kuruluşuna bağlamıştır.[170] Atatürk’ün kendi eliyle yazdığı bu tanım, Yurttaşlık Bilgisi derslerinde okutulduğu için, resmî görüşü yansıtmaktadır.

170 Afetinan, *Medenî Bilgiler ve M. Kemal Atatürk’ün El Yazıları*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2. baskı, Ankara 1988, s.351 ve s.18. Ne yazık ki, Atatürk’ün bu millet tanımı, bugün bazı resmî yayınlarda değiştirilerek aktarılmaktadır. Örneğin TC Kültür Bakanlığı’nın Ekim 1999’da yayımladığı “Kurtuluş Kuruluş Cumhuriyet” adlı kitabında, “Türkiye halkı” kavramı, “Türk halkı” diye değiştirilmiştir.

Atatürk’ün Devrimle Oluşan Millet Tanımı

Mustafa Kemal Atatürk’ün millet tanımında, üç unsur göze çarpmaktadır: Türkiye (vatan), Türkiye halkı ve Cumhuriyet Devrimi.

Birinci unsur, Türkiye’dir; bağımsız bir cumhuriyet kurularak yaratılan vatandır. Millet, bu vatanın üzerinde yaşamaktadır.

İkinci unsur, Türkiye halkıdır. Milletin maddesi, yani hamuru halktır. Atatürk’ün, 1930 yılında, milleti oluşturan insan unsurunu “Türk halkı” olarak değil, *Türkiye halkı* olarak, yani belli bir coğrafya üzerinde yaşayan bütün halk olarak tanımlaması anlamlıdır. Burada millet, etnik kökene göre değil, ortak vatana, ortak kültüre ve ortak devrime göre tanımlanmaktadır.

Bizim milletimiz de, bütün büyük milletler gibi farklı ırkların ve kavimlerin karışmasından ve özümlenmesinden oluşmuştur.

Bugün Kürtlerimiz, Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olmak yanında, farklı bir etnik kökenden geldiklerini de biliyorlar. Bu farklı köken, zorla değiştirilemeyecek, ancak doğal kaynaşma sürecinde gittikçe önemini kaybedecektir. Kökleri ne olursa olsun, Türkler ve Kürtler, yüzyıllar, hatta bin yıllar boyunca birbirlerine karışmışlardır. Bu kaynaşma, ortak vatanları ve birlikte kurdukları Cumhuriyet temelinde devam etmektedir.[171]

171 Konuyla ilgili açıklamalar için bkz.Doğu Perinçek'in *Kemalist Devrim-4/ Kurtuluş Savaşı'nda Kürt Politikası,* s.251 vd, s.253 vd.

Üçüncü unsur, o halkı millet haline getiren devrimdir.

Bu üçüncü unsur, milletin oluşumunda belirleyicidir. Çünkü ülke unsuru ve o topraklar üzerinde yaşayan halk, zaten vardı. Türkiye halkı, Cumhuriyet'i kurmakla kendisini de millet haline getirmiştir. Halkın Cumhuriyet'i kurma pratiği, milletin ortak yaşama bilincinin temelini oluşturmaktadır.

"Türkiye Cumhuriyeti'ni kurma" eylemi bir devrimdir. İşte bu Cumhuriyet kuruculuğu, milletin *siyasal* unsurudur.

Atatürk, devrimle yaratılan millet tanımıyla, milletin oluşmasında siyasal bağın belirleyici olduğunu vurgulamıştır. 1926 yılında "Millet ve Milliyetler Prensibi" üzerine yazdığı notlarda, "millet" kelimesi ile "kavim" kelimesinin karıştırıldığını saptadıktan sonra şöyle der:

> "Millet kelimesiyle siyasî kuruluş anlaşılır. Kavim 'peuple' kelimesi ise her şeyden önce kök bağını ve ırkı hatırlatır."[172]

172 Sadi Borak, *Atatürk'ün Resmî Yayınlara Girmemiş Söylev Demeç Yazışma ve Söyleşileri,* Kaynak Yayınları, Şubat 1997, s.377.

Atatürk, bu notlarının devamında, milleti devletin yarattığını, milletin tarihsel bir kategori olduğunu, milliyetler prensibinin Fransız Devrimi'yle ortaya çıktığını, milletlerin farklı kavimleri özümleyerek oluştuğunu da belirler.

Milleti siyasal bağla tanımlayan anlayış, CHP 1931 yılı Programının 2. maddesine de konmuştur:

> "Millet, dil, kültür ve mefkûre (ülkü) birliği ile birbirine bağlı vatandaşların teşkil ettiği bir siyasî ve toplumsal heyettir."[173]

173 Doğu Perinçek, *Kemalist Devrim-3/ Altı Ok*, Kaynak Yayınları, İstanbul, Haziran 1999, s.31.

Türk milletini yaratan Cumhuriyet Devrimi, aynı zamanda Ortaçağ'dan kopuştur; siyasal düzlemde padişahlıktan, ideolojik düzlemde şeriattan, toplumsal düzlemde ağadan ve şeyhten kurtulmaktır. Artık devletin tebaası, "şeyhlerden, dervişlerden çelebilerden, müritlerden, mensuplardan oluşan" ümmet değil, fakat millettir.

Nitekim Atatürk, *Medenî Bilgiler* kitabının "Millet" başlıklı bölümünü kendi eliyle yazarken, kendi devrimci millet tanımını açar. "Türk milletinin

oluşumundaki etkenler" başlığı altında, Türk milleti tablosunu iki maddede anlatır:

"1. Türk milleti, halk idaresi olan cumhuriyetle idare olunur bir devlettir.

"2. Türk Devleti laiktir. Her reşit, dinini seçmekte serbesttir."[174]

174 Afetinan, *Medenî Bilgiler ve M. Kemal Atatürk'ün El Yazıları*, s.18.

Burada Atatürk, aslında bir milletleşme programı olan Altı Ok ile millet arasındaki bağı açıklamaktadır. Türk Devrimi'nin programını özetleyen Altı Ok, devrim pratikleri içinde geliştirilmiş ve Cumhuriyet'in tecrübeleri sonucu en olgun ifadesine kavuşturulmuştur. Kemalizmin Milliyetçiliği, Cumhuriyetçilik, Halkçılık, Laiklik, Devletçilik ve Devrimcilik ilkeleriyle birlikte Türkiye Devrimi'nin Altı Ok'unu oluşturur. Bu *Altı Ok*, birbiriyle bağlantılıdır ve 20. yüzyılın Ezilen Dünya ülkelerindeki demokratik devrimlerin programını özetler.[175]

175 Altı Ok konusunda bkz. Doğu Perinçek, *Kemalist Devrim-3/ Altı Ok*, Kaynak Yayınları, 1. basım, İstanbul, Haziran 1999.

Kemalist Devrim'in 19. yüzyılın gelişmiş kapitalist ülkelerindeki demokratik devrimlerden fazlası, devletçilik ve halkçılıktadır. Çünkü Türkiye'nin devrim önderleri, Fransız devrimcilerinin göremedikleri devrimci pratikleri yaşamış, eylemlerini 1917 Ekim Devrimi'nden sonra gerçekleştirmişlerdi. Bir bakıma diğer beş ok, milliyetçiliğin tanımını da etkilemiştir. Bununla bağlantılı olarak ve daha önemlisi, Kemalist Devrim'in antiemperyalist pratiği, milliyetçiliğin ağır basan yönünü de çizmiştir: Emperyalizmle işbirliği yapan gerici bir milliyetçilik değil, devrimci bir milliyetçiliktir bu.

Türk Adının İki Devrim Dalgasındaki Ortak İçeriği

Türk tarihi, iki büyük devrim dalgasını içerir.

Birinci devrim dalgası, kabile toplumundan devlete ve uygarlığa geçiştir. Türk adı, MÖ 1000 yıllarından MS 1000'lere kadar dalgalar halinde yaşanan bu devrim sürecinde, siyasal bağı vurgulayan bir içerikle ortaya çıkmıştır.

İkinci büyük devrim, 19. yüzyılın ortalarında başlayan ve hâlâ devam eden millî demokratik devrimdir. Feodal toplumdan millî ve demokratik bir topluma geçişi ifade eden bu sürecin en önemli atılımı, Kemalist Devrim'dir. Türk adı, Kemalist Devrim'de bir kavmin adı olmaktan bir milletin adı olmaya dönüşürken, bir kez daha siyasal bağı vurgulayan bir içerik kazanmıştır.

Türk adı, tarihin gündemine devrimlerle gelmiştir.

Türk adı, tarih sahnesine birinci çıkışında, uygarlaşma, devletleşme, kurumlaşma ve hukuk yaratma süreciyle örtüşmektedir.

Türk adının tarih sahnesine ikinci çıkışı ise, millî demokratik devrimin dayatmasıyla olmuştur.

Türk adı, toplam olarak baktığımız zaman, tarih içinde devlet, siyaset ve hukukla bağlantılı bir içerik kazanmıştır.

5. EFSANELER VE GERÇEKLER

Irk Efsanesi ve Siyasal Bağ Gerçeği

Görüldüğü gibi, Göktürkler döneminde olsun, Cumhuriyet Devrimi'nde olsun, Türk adı, birbirine kan bağıyla bağlı insanları değil, belli bir devlete bağlı insanları ifade etti.

Türk, Göktürkler'de Bilge Kağan'ın bağımlılarıydı.

Türk, Cumhuriyet döneminde, devlete yurttaşlık bağıyla bağlı olanlardır.

Türk'ü oluşturan bağ, her ikisinde de siyasal bağdır.

Türk kavramı, bu nedenle tarihsel olarak bir ırkı değil, ortak siyasal bağa sahip olan bir tebaayı veya milleti ifade eder.

Bu tarihsel gerçek, Türk adı verilen insanların ırksal bir harman oluşturmalarıyla da örtüşür. Saf bir Türk ırkı, Orta Asya'nın bilinen geçmişinin ilk zamanlarında bile yoktu. Çeşitli kavimleri bir araya getiren konfederasyonlar, farklı kavimlerin arasındaki ilişkiler, göçler, savaşlar vb. sebebiyle, Orta Asya'da yaşayan kavimler, çeşitli ırkların bir karışımını oluşturmuşlardır. Hatta denebilir ki, Orta Asya dünyada ırksal karışımın en yoğun yaşandığı coğrafyalardan biridir. Ve ciddi tarihçilerin saptadığı gibi Türkler, bu ırksal karışımları örgütlemedeki yetenekleriyle kendilerini göstermiş ve uygarlaşmışlardır.

Örneğin Hunlar'ı alalım. Bugün Hun mezarlarından çıkan insan iskeletlerinin incelenmesi, Hun adı verilen konfederasyonun yöneticisi durumundaki Hun aristokratlarının çoğunun Moğol soyundan geldiklerini ortaya koymaktadır. Bununla birlikte, daha sonra Türk adıyla tarih sahnesinde görülecek kavimlerin ataları da Hun konfederasyonu içinde bulunuyorlardı ve her iki kavim sürekli olarak birbirine karışıyordu.

Türkçe konuşan kavimler, yalnız Moğollar'la değil, Arî ırktan sarışın, mavi gözlü kavimlerle, gene Arî ırktan İranlı kavimlerle, Slavlarla, Ural-Altay kavimlerinden Samoyedler ve Tunguzlar'la ve diğer çeşitli kavimlerle sürekli olarak karışmış ve kültür alışverişinde bulunmuştur. Örneğin Türk kavimlerinden olan Kırgızlar, Arî ırktan gelen daha çok sarışın ve mavi gözlü kavimlerle karışmıştır. Bunların Türk dilini sonradan konuşmaya başladıkları bilinmektedir. Örneğin Özbekler, batıya göç eden Moğollar'ın bir kısmının Batı Türkleri ile karışması ve Türk dilini benimsemeleriyle ortaya çıktılar.

Türklük içinde özümlenen halklar olduğu gibi, başka kavimler içinde eriyen eski Türk kavimleri de bulunmaktadır. Örneğin Bulgarlar, yerli Slavlarla kaynaşmış ve dilini bile kaybederek, Bulgarca diye anılan Slav dilini konuşmaya başlamıştır. Musevi dinini benimseyen Hazarlar'ın da zamanla eridiği görülüyor. Bugünkü Doğu Avrupa Yahudilerinin, geniş ölçüde Hazar kökenli olduğu iddiaları bile vardır.[176]

176 Arthur Koestler'in bu tezini dayandırdığı en önemli kanıt: Batı Avrupa'dan Doğu Avrupa'ya bir Yahudi göçünün izlerine tarihte rastlanmıyor. Buna karşılık Hazarlar'ın Rusya ve Doğu

Avrupa'ya yayıldıkları saptanabiliyor. Bkz. *Onüçüncü Kabile*, Ada Yayınları, İstanbul 1977.

Uzatmayalım, Türkçe konuşan halkların daha Orta Asya'da iken, başka dilleri konuşan çeşitli halklarla karıştıkları konusunda, tarihçiler arasında görüş birliği vardır. Türklerde boy, belli bir toplumsal gelişme düzeyinden sonra, artık kan bağına dayanmaz, beyin hâkimiyetinde ifadesini bulan siyasal bağa dayanır. Akrabalık ilişkilerini çözen sınıflaşma sürecinde, çeşitli kavimlerden gelen insanlar, aynı boyda bir araya gelirler. Boy, bu andan itibaren artık bir beye bağlılık temelinde var olur. Böylece kan bağına dayanan boy, bir kabuk haline gelir. İçeriği, beylere olan tabiiyet bağı belirler. Bu gelişme nedeniyle boy ittifaklarına akraba olmayan yeni boyların eklendiği veya akraba olan boyların ittifaktan ayrılarak başka topluluklara katıldığı görülür. Bütün Orta Asya tarihçileri gibi Gumiliev de, Türklerin çeşitli kavimlere mensup boylardan oluştuğunu saptar.[177] Türkler, Gumiliev'e göre, farklı kavimleri bir konfederasyon halinde birleştirme yetenekleri yanında savaş düzenleri sayesinde, diğer Orta Asya kavimlerine önderlik edebildiler ve 6. yüzyılın en gelişmiş sosyo-politik sistemini kurdular.[178] Yine Gumiliev, Türklerin yaşadığı coğrafyayı, "Etnik kaynaşma bölgesi" diye adlandırmış ve *Hazar Çevresinde Bin Yıl* adlı eserinin dördüncü bölümüne bu başlığı vermiştir.[179]

177 Gumiliev, *Eski Türkler*, s.105. Aynı şekilde Dennis Sinor, *Erken İç Asya Tarihi*, s.388 vd.

178 Gumiliev, *aynı eser,* s.87.

179 Gumiliev, *Hazar Çevresinde Bin Yıl*, s. 132-189.

Bütün bunlar, Türklerin akrabalık bağlarını aşan, dolayısıyla ırka dayanan birleşmelerin ötesine geçen toplumsal sitem kurmada gösterdikleri yeteneğe ilişkin gerçeklerdir. Bu tarihsel olgulara dayanan Gumiliev, ırkçılığın "kadim Türklerin kültürüne yabancı" olduğunu saptamıştır. Doğrudur ve çok önemlidir.[180]

180 Gumiliev, *Eski Türkler*, s.209.

Hal böyleyken kan bağlarına sarılma gayretleri, Türk tarihinin Orta Asya'da gelişme süreçlerinden beri, her zaman gerici bir rol oynamıştır. Orta Asya'nın uygarlaşma tarihi, özel mülkiyetin gelişmesi ve zenginleşme temelinde kan bağından kurtulma, siyaset bağına dayanan örgütlenmelere yönelme tarihidir.

Türklerin Asya'da başlayan kavimler harmanlanması, doğal olarak Anadolu'da devam eder. Daha Asya'da iken siyasal bağ temelinde feodal toplum kuran Türk aristokrasisinin hele Anadolu'ya geldikten sonra kan bağını esas alan bir topluma dönmesi, hatta bu bağların çözülmesini yavaşlatması mümkün değildi. Feodal bir toplumu, başka deyişle uygarlığa sıçrayan bir toplumu, kan bağı esasına dayanan kabileler içinde örgütleyemezsiniz. Bu nedenle Selçuklu ve Osmanlılar'ın, daha Orta Asya'da bile kan bağına dayanmayan kabile örgütlenmesini dağıttıklarını ve Anadolu'da ve fethettikleri diğer coğrafyalarda yaşayan halkları kendi sistemleri içine alan siyasal örgütlenmelerini daha da geliştirdiklerini görüyoruz. Kan bağına dayanan kabile örgütlenmesini geride bırakarak devlet kuran Türk aristokrasisi, farklı kavimleri kendi feodal sistemlerinin içine alarak uygarlaşabilirdi ve öyle yaptı. Bu nedenle bütün kavimler için olduğu gibi, Türkler için de uygarlaşma süreci veya başka deyişle kabile toplumundan feodal topluma ilerleme olayı, aynı zamanda çeşitli kavimlerle kaynaşma süreciydi.

Anadolu'daki Kavimler Harmanlanması

Bugün Türkiye'de yaşayan halkın kavimsel kökenlerini tartışmak, bu açıdan önemlidir. Daha öncekiler bir kenara bırakılırsa, Anadolu ve Trakya'ya 11 ve 13. yüzyılda olmak üzere iki önemli Türk göçü saptanıyor.

Mükrimin Halil Yinanç, 11 ve 12. yüzyıldaki Türk göçünü 1 milyon olarak tahmin ediyor.[181] İbrahim Kafesoğlu'na göre, bu sayı 550-600 bin kadardır.[182] Eremev, 11. yüzyılda 500-700 bin olarak hesapladığı Türkmen nüfusun 12. yüzyılda 1 milyona yükseldiğini tahmin eder.[183] Claude Cahen'de 11 yüzyılın Türk nüfusu, 200-300 bine düşüyor.[184] 13. yüzyılda Moğol akınının önüne kattığı Türkmen göçü, bu sayılara dahil değildir. Mehmet Altay Köymen, 13. yüzyıl ortalarında Anadolu'da 3 milyon 300

bin Türkmen-Oğuz yaşadığı hesabını yapıyor. 14. yüzyılda Anadolu'da 24 Oğuz boyunun adını alan 890 köy bulunmaktadır.[185]

181 Mükrimin Halil Yinanç, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri I, Anadolu'nun Fethi*, İstanbul 1957, s.49.

182 İbrahim Kafesoğlu, *Türkler ve Medeniyet*, İstanbul 1957, s.69. Kafesoğlu, 1984 yılında yayınlanan bir gazete yazısında, Anadolu'ya Türk göçünün 1085 yılına kadar 550 bin, daha sonraki göçlerle birlikte 2 milyon tahmin edildiğini belirtiyor. Bkz. "Anadolu'daki Anıt ve 16 Türk Devleti Meselesi", *Tercüman*, 11 Haziran 1984.

183 D.E. Eremev, *Ztnogenez*, s.91'den aktaran Werner, *Büyük Bir Devletin Doğuşu*, I, s.47.

184 Claude Cahen, *Pre-Ottoman Turkey*, New York 1968, s.10. Bu kitabın Türkçe çevirisinde aynı sayıyı bulamadık. Bkz. *Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler*, E yayınları, İstanbul 1984.

Cahen'in Anadolu'ya 11. yüzyıldaki Türk akınını inceleyen önemli çalışması için bkz. *Türklerin Anadolu'ya İlk Girişi*, çev. Yaşar Yücel-Bahaeddin Yediyıldız, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1988, özellikle s.53 vd.

185 Mehmet Altay Köymen'in 31 Ocak 1986 günü Ankara DTCF'de "Anadolu'nun Türkleşmesi" konusunda verdiği konferansta yaptığı hesap için bkz. A. Seryüce, "Anadolu'nun Türklüğü", *Forum*, 1 Haziran 1986, s.37 vd.

Anadolu'nun Türk göçü öncesindeki nüfusu için ileri sürülen tahminler çok değişiktir. Rubruk'lu William'a göre, Müslüman olmayan nüfusun oranı, Müslüman nüfusun on katıdır.[186] Vyronis, rastladığı tahminlerin 9-13 milyon arasında değiştiğini belirtmektedir. Cahen, sayı vermemekle birlikte, Türklerden önce Anadolu nüfusunun az olduğunu, ancak yerli halkın yine de yeni gelen Türklerden çok olduğunu söyler.[187] İbrahim Kafesoğlu ise, Arap akınları yüzünden seyrekleşmiş olan Anadolu nüfusunun Türkmen göç dalgası öncesinde 1,5 milyon olduğu görüşündedir.[188]

186 Aktaran: Cahen, *Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler*, s.203.

187 Aynı eser, s.149.

188 İbrahim Kafesoğlu, "Anadolu'daki Anıt ve 16 Türk Devleti Meselesi", *Tercüman*, 11 Haziran 1984.

Bilindiği gibi, Türkler geldiği sırada Anadolu halkına *Rum* deniyordu. *Rum* kavramı da tıpkı Türk gibi bir etnik adlandırma değildir; Roma İmparatorluğu'na bağlı olan ahaliyi ifade etmektedir. Roma'ya feodal ilişkilerle bağlı olan bu halk, çok çeşitli kavimlerin karışmasından oluşuyordu.

Anadolu'nun Türkler öncesindeki nüfusunu Burçay Anger şöyle özetliyor: MÖ 5 binden beri pek az kalan *yerli halk*, *Persler'le karışmış* Doğu Akdeniz kıyılarından göçen *denizci kavimler*, *Mikenai ve Giritliler* gibi genelde Helen alfabesi kullanmakla birlikte etnik olarak apaçık Grek olmayan halklar; MÖ 2500'lerde ilk büyük Anadolu istilasından kalan kimliğini yitirmiş Kelt asıllı *Galyalılar; Kürtler* ve *Lazlar; Abazalar, Çerkesler* [Adigeler kastedilse gerek], *Gürcüler* ve daha kitlesel olarak *Ermeniler* gibi çeşitli Kafkas halkları; Kommaneges, Urartu, Geç Hitit, Hurri ve Mittani uygarlıklarını yaratmış olan *Türk, Kürt, Arap ve Med karışımı İranî kavimler*; Kızılırmak kavisi içinde *Hititler*'in, Sakarya boylarında *Frigler'*in, Kuzeydoğu Anadolu yaylalarında *İskitler*'in kalıntıları; Orta Karadeniz dağlarının iç tarafından ortaya doğru MÖ 3 binlerde hatırı sayılır izler bırakan *Eski Tunç Devrini yaşayanlardan* ve Doğu Toroslar'ın içlerinde MÖ 1. binde *Demir Devrini yaşamış insanlardan geriye kalanlar*; önceleri sofu Musevî olup, sonra ilk Hıristiyan olan, içlerinde Galliler'den, Avrupa Haçlılarından kavimsel izler taşıyan kimliksiz kavimciklerin oluşturduğu Suriye'den gelme *Süryaniler*; Toroslar'ın doğu ucunun güneyini tutan Finikeliler'in torunları *Dürziler*; Güneybatı Anadolu ve parça parça Ege adalarından sızan *Giritliler*; Akdeniz kıyılarına yapışıp kalmış *Kıbrıs'lı korsanlar*; Trakya'ya iyice yerleşmiş, Kuzey Karadeniz'den gelen yağmacı *Ruslar ve Türk asıllı Gagavuzlar*; *Tatarlar'la karışmış Slav kökleri de bulunan Balkanlılar* ve başkaları.[189]

189 Burçay Anger, "Anadolu'nun bize bıraktığı", *Bilim ve Ütopya*, sayı 7, Ocak 1995, s.14.

Dahası, *Rum* denen yerli halkın içinde Malazgirt öncesi gelen Türk ve Moğol göçlerinin kalıntıları da bulunuyordu. Bizanslıların, 1048'de Peçenekler'i, 577 ve 620'de Avarlar'ı, 530 ve 755'te bir kısım Bulgar Türklerini, Anadolu'ya geçirerek yerleştirdikleri bilinmektedir.[190]

[190] İbrahim Kafesoğlu, “Anadolu’daki Anıt ve 16 Türk Devleti Meselesi”, *Tercüman*, 11 Haziran 1984. Prof. Dr. Meliha Aytok Kaşgarlı, *Siyah Beyaz* gazetesi, 19 Ağustos 1995; Ayrıca bkz. Doğan Avcıoğlu, *Türklerin Tarihi*, I, s.142.

Bir de, daha eski tarihlere ilişkin tartışmalı tezler var. Ünlü antropolog Pittard’dan Mükrimin Halil Yinanç’a kadar birçok tarihçi, Sumerler’in ve Hititler’in de Asyalı ve Ön-Türk kökenli olduğunu ileri sürerler. Sumerler’in Türkçeye benzeyen eklemli bir dil konuşması ve diğer bilgiler, Asya kökenli olduklarını kanıtlar niteliktedir.[191] Antropolojinin kurucusu Lewis Henry Morgan’ın Eski Yunan kabileleri içinde Turan kandaşlık biçimi saptaması da burada hatıra gelmektedir.[192]

[191] Pittard’ın ünlü bildirisi için bkz. “Neolitik Devirde Küçük Asya ve Avrupa Arasında Antropolojik Münasebetler”, *İkinci Türk Tarih Kongresi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, İstanbul 1943, s.70 vd.

[192] Lewis Henri Morgan, *Eski Toplum*, II, çev. Ünsal Oskay, Payel Yayınevi, İstanbul, Haziran 1987, s.6, 108 vd., 280 vd., 287, 295 vd.

Oranları ne olursa olsun, Anadolu’nun yerli halkları ile 11 ve 13. yüzyılda gelen Türklerin 900 yıldır aynı topraklarda yaşadıkları bir gerçektir. Kaldı ki, Anadolu’ya Türkmenlerden sonra gelenler de oldu. 13. yüzyıldaki Moğol istilasının önüne kattığı kavimler arasında, Oğuzlar’dan başka yine Türkçe konuşan Kıpçak, Peçenek, Harezmli boyları yanında Moğol kitlesi de vardı. 15. yüzyıl başındaki Timur istilasının da Anadolu’da bazı kalıntılar bıraktığı bir gerçektir. 19. yüzyıldaki büyük Kafkas göçüyle gelen ve Çerkez diye adlandırılan farklı milliyetlerden Müslümanların 1,5 milyondan az olmadığı tahmin edilmektedir. Balkanlar’daki yenilgiden sonra Türklerle birlikte, yüz binlerce Müslüman Pomak ve Boşnak da Anadolu’yu yurt edindi. Bu göçler, Cumhuriyet döneminde de devam etti. Mübadele sırasında Batı Trakya’dan önemli bir Türk ve Müslüman nüfus geldi. 1950 sonrasında Bulgaristan, Yunanistan ve Yugoslavya’dan Türkler yanında Balkanlar’da yaşayan başka kavimlerden Müslümanlar da Türkiye’ye muhacir olarak yerleştiler. Özellikle batı illerimizde göçmenlerin oturduğu mahalleler oluştu.

Anadolu’da Türkleşme ve İslamlaşma Tartışması

Bütün bu kavimler, Anadolu’da ne oranda karıştılar? Milliyetçi tarihçiler, Anadolu’nun Rum denen eski halkıyla Türklerin din ayrılığı nedeniyle pek karışmadığı görüşündeler; Hıristiyanların büyük gruplar halinde Müslüman olduklarına dair tarihî kayıtlar bulunmadığını söylüyorlar. Onlara göre, Kurtuluş Savaşı’ndan sonra yapılan mübadele de Türklerin saflıklarını 20. yüzyıla kadar koruduklarını göstermektedir. Gobineau ise, 400 yıl içinde 500 bin kadar Hıristiyan aile şefinin Müslümanlığa geçtiğini öne sürüyor.[193] Mihaloğulları, Evranosoğulları gibi Rum aristokrasisine mensup ailelerin Osmanlı beylerine dönüştüğü biliniyor. Yine Doğan Avcıoğlu, Anadolu’da hızlı bir İslamlaşma görüldüğünü belirtir. Şehirlerdeki Hıristiyan yüksek tabaka, Ahîlik ve Mevlevîlik yoluyla İslamlaşır.[194] Osmanlı devletinin merkezi ordusu olan Yeniçeri Ocağı ile kalem ve ilim erbabını yetiştiren Enderun’a Türk kökenliler alınmıyordu. Balkan kökenli bir nüfusun bu kurumlar aracılığıyla da Türkleştirildiği ve İslamlaştırıldığı ortadadır.

193 Gobineau, *Essai sur l’Inegalite des Races Humaines*, Paris 1853-1855, s.221’den aktaran

Taner Timur, “Batı İdeolojisi Irkçılık ve Ulusal Kimlik Sorunumuz”, *Yapıt*, sayı 5, Haziran-Temmuz 1984, s.15.

194 Doğan Avcıoğlu, *Türklerin Tarihi*, I, s.43.

Tarihî belgelerde, Anadolu’ya gelen Türklerin yerli Rum halk kitlelerini yok ettiği yönünde herhangi bir kayda rastlanmıyor. Batılı tarihçilerin de kabul ettikleri üzere, Bizans’ın ağır baskısından yılan yerli halk, Türkleri “kurtarıcı” olarak karşılamıştır. Gerçi Kafesoğlu, 1071’den sonra Rum nüfusun bir kesiminin Bizans İmparatoru Mihael tarafından Balkanlar’a aktarıldığını ileri sürmektedir,[195] ancak tarihler Batı’ya önemli bir Rum göçü olmadığını kaydediyor. Dahası, Rum denen halk askerlik yapmadığı için, savaşlarda kırılmadı. Buna karşılık Orta Asya’dan gelen Türkmen nüfus, büyük kırımlara uğramıştır. Selçuklu Sultanı Sancar, yüz bin kadar

Türkmeni kesiyor. Yavuz Sultan Selim'in kılıcı altında can veren Türk-Alevilerin sayısı ise 60 bin dolaylarındadır.

195 İbrahim Kafesoğlu, "Anadolu'daki Anıt ve 16 Türk Devleti Meselesi", *Tercüman*, 11 Haziran 1984

Rum, bir kavmin, etnik grubun değil, fakat bir coğrafyanın ve o coğrafya üzerinde yaşayan halkın adıydı. Bu nedenle Müslüman yazarlar, Selçuklular'ın Anadolu'da kurduğu devletten "Rumî" diye söz ederler. Mevlana Celâleddin'in adı "Rumî"dir, yani Rumlu'dur. Osmanlı padişahları, kendilerini "Türk padişahı" diye değil, "Sultan-ı İklim-i Rum" diye tanımlarlar. Rum coğrafyasının hükümdarlarıdır onlar. Ancak, Türklerin yerleşmesi ve hâkim olmasından sonra, Anadolu'ya Batı'dan bakan yazarlar, bu ülkeden "Turchia" (Türkiye) diye söz etmeye başlarlar.[196]

196 Aynı fikir için bkz. Cahen, *Anadolu'da Türkler*, s. 150.

Türkler, Anadolu'yu *Türkiye* yapmışlardır. Yüzyılları kapsayan bu büyük olayı, belli bir coğrafyadaki ırksal değişim olarak açıklamak, önemli bir yanılgıdır. Anadolu'ya Türk göçü, kuşkusuz çok önemlidir. Nüfusun kavimsel karakterinde büyük değişmeler olmuştur. Ancak en az onun kadar önemli olanı, Selçuklu ve Osmanlı hâkimiyetinin etkisidir. Türk hanedanları tarafından yönetilen feodal devletler, Anadolu'nun Türkleşmesinin esas nedenidir.

900 yıl birlikte yaşayan halk kitlelerinin karışmadığı iddiası, kanıtlara dayanmadığı gibi, mantıklı da değildir. Bu karışma, Kürt, Çerkez, Gürcü, Arap, Laz, Boşnak ve Pomak gibi Müslüman halklar açısından çok daha geçerlidir. Anadolu, tarih boyunca "Kavimler Kapısı" veya "Kavimler Köprüsü" diye adlandırıldı. Bilinen en eski sakinlerinden bu yana Anadolu'da çeşitli kavimlerin karışımından bileşimler oluştuğu ortadadır. Nitekim Atatürk de, Türklerin "başka başka cinslerle binlerce sene yaşamış, kaynaşmış" olduğunu belirtir.[197] Kemalizmin resmî tarih görüşünü ortaya koyan *Türk Tarihinin Ana Hatları*, Türklerin çeşitli kavimlerle karıştığını kabul eder:

197 Bkz. Afetinan, *Medenî Bilgiler ve M. Kemal Atatürk'ün El Yazıları*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2. baskı, Ankara 1988, s.351 ve s.18.

> "Tarihten evvel ve tarihî devirlerde, bu ırk da işgal ettiği mıntıkalardaki ve yurtlarının sınırlarındaki komşu ırklarla karışmıştır. Bu karışımların

> çoğunda Türk ırkının açık ve uzvî dimağ eseri olan kültürel nitelikleri hâkim kaldığından, bu karışımlar Türk ırkına kendi özelliğini kaybettirmemiştir. Ancak uzun devirlerde ve büyük çoğunluklar içinde karışımlara maruz kalanları, asimile olup isimlerini ve dillerini koruyamamışlardır.[198]

198 *Türk Tarihinin Ana Hatları*, s.50.

Bu, alelade bir karışım değildir. 1071'den sonra hâkim unsur olan Türkler, yeni bileşime damgalarını vurmuşlardır. Türklerin, yerli halkı kısmen özümleyerek, kendisine yeni bir yurt yarattığı, tarihsel bir gerçektir. Aslında dünyanın hemen hemen bütün halkları, göçmenler ile yerlilerin defalarca karışmasından oluşur. Bu olgu, Türkiye halkı için çok daha geçerlidir. Bugün Anadolu ve Trakya'da yaşayan Türk milleti, o kadar çeşitli kavimlerin özümlenmesiyle meydana gelmiştir ki, "saf Türk ırkı"ndan söz etmek, gerçek payı taşımıyor.

Anadolu'nun Kavimler Kapısı olması nedeniyle, tarihin her döneminde Asya kökenli kavimlerin göçlerine uğraması doğaldır. Prof. Dr. Vecihe Hatiboğlu, çeşitli tarihsel belge ve kanıtlara dayanarak, MÖ 13. yüzyılda Kuzey Anadolu'da yaşayan ve Kastamonu'yu merkez edinen Gaslar'ın da Türk asıllı oldukları konusunda dikkate değer tezler açıkladı.[199] Aynı kanıyı paylaşan araştırmacı Halûk Tarcan, Gaslar'dan önce, MÖ 3000 ile 2000 arasında Anadolu'ya gelen Gutiler'in de Oğuz olduğu görüşünü, Batı kaynaklarına dayanarak öne sürmektedir.[200] Ancak Oğuz/Guz sözcüğünden hareketle bu görüşü ileri sürenler, Oğuz sözcüğünün başlangıçta bir kavim adı olmadığını, ancak boylar anlamına gelen bir sözcük olduğunu dikkate almıyorlar.

199 Vecihe Hatiboğlu, "Türk Tarihinin Başlangıcı", *Türkoloji* dergisi, 1979, VIII. Cilt, sayı 1. Ayrıca bkz. "Anadolu'nun Kuzeyindeki Gas'lar", *Cumhuriyet,* 10 Mart 1984.

200 Halûk Tarcan, "Tarihte İlk Oğuz Göçü", *Cumhuriyet*, 21 Şubat 1984. Yine Halûk Tarcan'ın Etrüsk yazılarını çözdüğünü belirttiği Kâzım Mirşan'a dayanarak yazdığı *Ön-Türk Tarihi* başlıklı çalışma, Etrüsklerin de "Ön-Türk"lerden olduğunu ileri sürmektedir. Bkz. *Ön-Türk Tarihi*, Kaynak Yayınları, İstanbul, Şubat 1998.

Burada en doğrusu, eski Anadolu halklarının ille de Asya kökenli veya Türk veya Ön-Türk kökenli olduklarını ispatlamaya yönelik zorlamalardan kaçınmak ve bilimsel bir tavır almaktır. Kuşkusuz Anadolu'ya eskiden beri

Asyalılar akmıştır. Ancak herkesi Ön-Türk kavramı içine doldurmaya çalışmak yerine, bu gerçeği olduğu kadarıyla belirlemek gerekir.

Türkiye Cumhuriyeti'ni kuran Türkiye halkını Türk milleti olarak tanımladığımız zaman, bu zorlamalara da ihtiyaç kalmaz. Öte yandan Avrupamerkezci tarihçilerin Asya ve Afrika düşmanlığı üzerine kurduğu tarih tezlerinin silkelenmesi de gerekiyor. Esas bizim için tehlikeli olan ırkçılık budur.

Büyük Kültürleri Yaratan Kavimler Harmanı

Boğazköy kazılarını da yönetmiş olan ünlü Alman arkeologu Hugo Winckler'in de belirttiği gibi, kültür yaratmış milletler, ırk bakımından asla saf değillerdir, aksine kültür her çağda hep çeşitli ırkların şu veya bu ölçüde karışmalarının ürünü olmuştur.[201] (Kuşkusuz burada "kültür yaratma"yı, köklü ve zengin kültür olarak anlıyoruz. Çünkü kültürü olmayan bir toplum yoktur.) Dolayısıyla Türk ırkçılığı, Türklerin zengin ve etkili kültür yaratan bir millet olmadığı iddiasını da kendiliğinden içermektedir. Bu tezin Batı merkezli olduğunu biliyoruz. Avrupa kendi ırkçılığını, aslında ırkçılığa Asya gerçekleri nedeniyle yabancı olan Türklere de dayatmıştır. Oysa tarihsel gerçekler öyle değildir.

201 Aktaran A. Ahmet Uhri, "Bir Kitap Adının Anatomisi: Kara Atena", *Bilim ve Ütopya*, sayı 99, Aralık 1999, s.83.

Milleti Millet Yapan Tarihsel-Kültürel Miras

Anadolu’nun bu kavimler harmanı karşısında, Kemalizmin çözümü çok dikkat çekicidir. Atatürk, millet tanımından da anlaşılacağı üzere, milletimizin kaynağını yalnız Orta Asya’da görmemiş, aynı zamanda Anadolu uygarlık mirasına dayandırmıştır. O kadar ki, kurulan bankalara bile, Etibank, Sümerbank gibi adlar vererek, millî tarihin beslenme kaynaklarını eski Anadolu ve Mezopotamya’daki köklerine kadar uzatmıştır. Bu doğrudur ve gerçeğe uygundur. Çünkü bugün Ön Asya’da yaşayan Türk milleti, Orta Asya’dan gelen göç dalgaları ile bölgemiz halklarının bir karışımından oluşmaktadır. Milletimizi oluşturan kavimler, Orta Asya ve Anadolu dışında Mezopotamya, Balkan ve Kafkas kökenlidir. Hatta şunu söylemek de gerçeğe uygundur: Hititler’e, Urartular’a, Sumerler’e vb. uzanan binlerce yıllık ortak tarih dikkate alınırsa, Bugün Anadolu’da yaşayan Kürtler, Anadolu Türklerine Orta Asya Türklerinden hem kültür hem de akrabalık açısından daha yakındır. Bu yakınlık, yüz ve vücut özelliklerinde de kendini göstermektedir.

Mustafa Kemal, Türk milletini yaşadığı toprakların kültür mirasına bağlamak için, daha 1923 yılında yaptığı konuşmalardan başlayarak, Anadolu halkının “kadim asırlardan beri an’asıl Türk ve Turanî” olduğunu söyler.[202] Daha sonra bu görüş, bir tarih tezi haline getirilir. Kemalizmin ideologları, 1071 tarihini “İslam olan Türklerin Anadolu kardeşlerine kavuşmaları” olarak tanımlarlar.[203]

202 16 Mart 1923 tarihli bu konuşma için bkz. *Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri*, II, s.126.

203 Afetinan, “Osmanlı Tarihine Umumi Bir Bakış ve Türk İnkilâbı”, *Ülkü,* sayı 55, 1937.

Kemalist tarihçilerin bu tezleri destekleyen kanıtlar aramaları, aslında bilimsel yönden birçok tartışmalara yol açsa bile, yaşanan toprağın tarihsel mirasıyla birleşme çabaları olarak anlaşılmalıdır.

Kemalist Devrim’in çözümü, Türk tanımını ırkçı bir esasa oturttuğunuz zaman, elbette gerçekçi değildir. Ama Türkiye Cumhuriyeti halkını hangi etnik kökenden gelirse gelsin, siyasal bağı nedeniyle Türk olarak kabul ettiğiniz zaman, Atatürk’ün çözümünü anlama olanağı doğar.

Bugün Anadolu’da yaşayan Türkler, ta Hititler’den bu yana Anadolu’da yaşayan halklar ile Orta Asya’dan gelenlerin bir karışımı olduğuna göre, Anadolu’nun eski halklarının da bizim atalarımız içinde görülmesi, tarihsel gerçeklere aykırı değildir. Hititler, ırksal olarak “Oğuz” değillerdi, ama bizlerin biraz Hitit olduğumuzu söylemek yanlış olmaz. Hititler ve diğer Anadolu kavimleriyle hiçbir kan bağımız olmadığını varsaysak bile, bu

böyledir. Çünkü Anadolu kültürünün, tarımın, zanaatların, mimarinin, yiyecek kültürünün, mutfağın, su kemerlerinin, mabetlerin, hamamların, ılıcaların, eğlence ve sanatın, insan emeğiyle yapılan her şeyin mirasçısıyız. Milletimizin harcını oluşturan kültür mirası işte bu tarih içinde oluşmuştur. Ve insan toplumunu yaratan ırk değil, kültürdür. Kültürü ve dolayısıyla kültür mirası olmayan, bir toplum düşünülemez. Irkçı anlayışlar yüzünden kendi oturduğu coğrafyanın kültürel mirasını reddeden bir toplum da düşünülemez. Irkçılık, bu açıdan toplum olmaktan vazgeçmektir.

Devrimci Milliyetçilik ve Oryantalistlerin Yönlendirdiği Irkçılık

Cephesini emperyalizme ve padişahlara dönen Türkçülük, 19. yüzyılda ülkemizin demokratik devrimcilerinin ideolojisiydi. Yusuf Akçura'nın *Türkçülüğün Tarihi* adlı kitabı, bu devrimci akımı anlatır.[204]

204 Yusuf Akçura, *Türkçülüğün Tarihi*, Kaynak Yayınları.

19. yüzyılın ilk Türkçü aydınları, devrimci, bağımsızlıkçı, ilerici, halkçı, laik, hürriyetçi bir çizgide mücadele ettiler. Türkçü akımı kuvvetle etkileyen Ahundzade, emperyalizme ve geriiciliğe karşı köklü çözümler üretti. İlk Türkçülerin en ünlülerinden Hüseyinzade Ali Bey, Yusuf Akçura, Gaspıralı İsmail Bey, Ağaoğlu Ahmet Bey ve diğerleri, sol, hatta bazıları sosyalist görüşler savundular, Bolşevik akımla dost konumlarda bulundular. Dönemin sosyalist akımından etkilendiler. Enternasyonal toplantılarına katıldılar.[205] 1905 Devrimi'nden sonra Rusya'dan kaçan ünlü sosyalistlerden Parvus Efendi, Türkçülerin *Türk Yurdu* dergisinin önde gelen teorisyenlerindendi ve özellikle ekonomi konusundaki yazılarını kaleme alıyordu.

205 Türkçü akımın devrimci karakteri konusunda bkz. Arif Acaloğlu, "Sağcı Değil Solcuydular", *Aydınlık*, sayı 768, 7 Nisan 2002; yine aynı sayıda yer alan Ali Bey Hüseyinzade'nin "Sola, Sola, Sol

Tarafa" başlıklı yazısı ve *Aydınlık*'ın 14 Nisan 2002 tarihli 769. sayısında yayımlanan II. Enternasyonal'deki konuşması.

Osmanlı sarayı, 19. yüzyılın ikinci yarısında milliyetçi akımı kendisi için en büyük tehlike olarak gördü. O dönemde demokratik devrimciliğin ideolojisi olan milliyetçilik, kısmen Osmanlıcı görüntülerle 1876 Meşrutiyeti'ne ve 1908 Hürriyet Devrimi'ne önderlik etti. Elbette bu mücadele, Halife Padişahın ağır baskılarına göğüs gererek gelişti. 1876 Haziran'ında Anayasayı tartışmak için toplanan kurulda, Fetva Emini şöyle diyordu: "Anadolu'nun ve Rumeli'nin birtakım cahil Türklerini toplayıp da onlardan rey ve tedbir mi soracaksınız?"[206]

206 Niyazi Berkes, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, Doğu-Batı Yayınları, İstanbul 1978, s.305. Bu konuda ayrıca bkz. Mehmet Bedri Gültekin, *Laikliğin Neresindeyiz,* Kaynak Yayınları, İstanbul, Şubat 1995, "Ümmet İdeolojisi, Milliyetçilik ve Mustafa Kemal" başlıklı bölüm, s.97 vd.

Türk milliyetçiliğine uygulanan baskı, Abdülhamit'in saltanat yıllarında, II. Meşrutiyet öncesinde ağırlaşarak devam etti. Türkçü akımın düşünürlerinden Süleyman Paşa'nın *Tarih-i Alem,* Necip Asım'ın *Türk Tarihi*, *Evliyâ Çelebi Seyahatnamesi g*ibi eserleri, II. Abdülhamit döneminin yasak kitapları arasındaydı. Bu dönemde sade Türkçeyle yazılmış kitaplar bile yasaklandı. Veled Çelebi Efendi şu saptamada bulunur: "'Lisan bahisleri yasaktır' diye bir padişah emri çıktı."[207]

207 Yusuf Akçura, *Türkçülüğün Tarihi,* Kaynak Yayınları, s.48 vd. ve özellikle s.92 vd.

Ahmet Mithat Efendi, "Milliyet fikrinin unsurlarından birinin halkçılık (demokratlık)" olduğunu vurgulayarak, milliyetçilik ve halkçılığın birlikte doğduğunu ve geliştiğini belirler.[208]

208 *Aynı eser,* s.54.

Yusuf Akçura, milliyetçiliğin bu tarihsel karakterini Şair Mehmet Emin Bey'in (Yurdakul) kişiliğinde şöyle özetler: "Milliyetçilik, halkçıdır. Her yerde milletin büyük çoğunluğunu halk tabakaları oluşturur. Milliyet fikri, kökünü halk tabakaları arasında yapar; ve onlardan esinlenerek gelişir ve olgunlaşır. Mehmet Emin Bey, içgüdü veya bilinciyle bu gerçeği tamamen kavramıştır: Türkçe şiirler, halkçı şiirlerdir."[209] "Emin Bey, Osmanlı sosyal kuruluşunun zirvesini meydana getiren Padişaha, onu kuşatan türedi yaratıklara, İstanbul'u dolduran saray ve hükümet adamlarına, onlara çatıp keyf ve sefasına bakan sahte aydınlara ve genellikle zulüm ve tahakküme kaynak veya alet olanlara karşı derin ve ısrarlı bir kin ve düşmanlıkla

doludur… Emin Bey, yalnız demokrat değildir; köylülere muhtarın, mahalli beylerin, İstanbul efendilerinin reva gördüğü zulümleri tasvir eden şiirlerine bir ihtilalci ruhu ile üfleyebilmiştir.”[210]

209 *Aynı eser,* s.54.

210 *Aynı eser,* s.119.

Akçura, bu satırlarla o dönemde milliyetçilik, halkçılık ve devrimcilik arasındaki bağları açıklamıştır. Nitekim Mehmet Emin Bey, Kurtuluş Savaşı’nda Ankara’ya geçenlerdendir ve Cumhuriyet Devrimi’nin de şairidir.

Her devrimci akım gibi, milliyetçilik de hâkim güçlerin müdahalesiyle karşılaşmıştır. Emperyalizm de, kendi “milliyetçiliğini” imal etmiştir. İngiliz emperyalizminin Orta Asya’ya ilgisiyle birlikte, Türk ırkçılığının, daha 19. yüzyılın ikinci yarısında, emperyalizmin ilgi alanı haline geldiğini de saptıyoruz. Birinci Dünya Savaşı yıllarında ise, Turancılık, Alman emperyalizminin Asya siyasetiyle birleşti. Almanların Bakû petrollerini ele geçirmesi uğruna, yalnız Sarıkamış Harekâtı’nda 80 bin Anadolu emekçisi kırdırıldı. Enver Paşa’nın “Turan” ve “Kızıl Elma” hülyaları, samimi olsa da, Alman çıkarlarının üzerine örtülen bir tül işlevi gördü.

Görülmektedir ki, demokratik devrimin ideolojisi olan devrimci milliyetçilik ile emperyalizmin karşıdevrimine hizmet eden ırkçı milliyetçilik daha 19. yüzyılda ayrışmaya başlamıştır.

Devrimci Milliyetçilik ile Irkçı Milliyetçiliğin Ayrışması

Kemalist milliyetçilik, Osmanlı döneminin milliyetçi akımından farklı olarak, kendisini Panislamizmden ve Panturanizmden kesin çizgilerle ayırmış, bu akımları mahkûm etmiştir. Kemalizmin milliyetçiliği, Turancılardan ve ırkçılardan farklı olarak, Türkiyecidir. O kadar ki, Kemalistler, Türkiye’deki Türk milletini, etnik açıdan Anadolu’nun 1071 öncesi halklarına da bağlamaya çalıştılar. Anadolu’nun eski halklarının

Asya'dan geldiği tezleri, Türkiye coğrafyasına kök salan bir milliyetçilik yaratma çabasının eseridir.

Türk milliyetçiliğini, Türkiyeli olmaya dayandıran tavır, özellikle Kurtuluş Savaşı yıllarında çok belirgindir. Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk anayasal belgelerinden sayılabilecek Amasya Tutanağı'nda Türkiye, "Türk ve Kürtlerin oturduğu arazi" olarak tanımlanır. Erzurum ve Sivas Kongresi Nizamname ve Beyannamelerinde, Atatürk'ün konuşmalarında, Türkiye "kardeş milletlerin vatanı"dır.[211]

211 Bkz. Doğu Perinçek, *Kemalist Devrim-4/ Kurtuluş Savaşı'nda Kürt Politikası,* s.202 vd.

Kurtuluş Savaşı yıllarında, milleti belirlemede, "Türkiyeli" kavramı yaygın olarak kullanılır. Atatürk, "Biz Türkiyeliler Asyaî bir milletiz" der.[212]

212 adi Borak, *Atatürk'ün Resmî Yayınlara Girmemiş Söylev Demeç Yazışma ve Söyleşileri,* 2. basım, Şubat 1997, s.140.

Kurtuluş Savaşı zaferi kazanıldıkan sonra, 1923 yılı başında Atatürk, Cumhuriyet projesinin temellerini açıklayan konuşmalar yapar. 16-17 Ocak 1923 günü İzmit Basın Toplantısı'nda, millî sınırlar içinde "Türk ve Kürt unsurların" varlığı yinelenir.[213] 2 Şubat 1923 günlü İzmir konuşmasında, Türkiye halkının farklı ırklardan oluştuğunu bir kez daha vurgular.[214] Cumhuriyet'in ilanına bir ay kala TBMM'nin gizli oturumunda, Türk kavramından ne anlaşılması gerektiği tartışılır ve Türkiyeli kavramı savunulur.[4][215]Devrimci milliyetçiliğin teorisyenlerinden Yusuf Akçura da, 1925 yılında bu anlayışı sürdürür.[216]

213 Bkz. Doğu Perinçek, *Kemalist Devrim-4/ Kurtuluş Savaşı'nda Kürt Politikası,* s.235 vd.

214 Sadi Borak, *Atatürk'ün Resmî Yayınlara Girmemiş Söylev Demeç Yazışma ve Söyleşileri,* s.211.

215 *TBMM Gizli Celse Zabıtları,* c.IV, s.270, 309.

216 Yusuf Akçura, "Asri Türk Devleti ve Münevverlere Düşen Vazife", *Saçak,* sayı 5, s.18.

Kemalizmin devrimci milliyetçiliği ile Turancılığın ayrışması, Turancılığın gerici kaderini ve rolünü de belirlemiştir. Turancılığa ve ırkçılığa, devrimci milliyetçiliğe karşıt bir rol kalmıştır. O da emperyalizme ve Ortaçağ'ın şeriatçı güçlerine alet olmaktır. Devrimci milliyetçiliğe karşı tavır alanlar, ancak gerici milliyetçi olabilirler.

Nitekim 19. yüzyılda İngiliz güdümünde ortaya çıkan oryantalizmden kuvvet alan Turancılık, 1930'larda Nazi emperyalistlerinin hizmetine girdi.

İkinci Dünya Savaşı'nda bu akımı besleyenler, Hitler yönetimi yanında, Türkiye burjuvazisinin Nazi taraftarı, vurguncu kesimi oldu. O tarihlerde Alman Dışişleri Bakanlığı, Türkiye'deki Büyükelçiliğine yolladığı şifreli mektupta aynen şöyle yazmaktaydı:

> "Mali durumlarının yetersizliği dolayısıyla, Türkiye'deki dostlarımızı destekleyebilmemiz için size 5 milyon altın Reichsmark gönderilmesini emrettim."[217]

217 *Gizli Belgeler*, May Yayınları, s.113.

Cumhuriyet yönetimi, İkinci Dünya Savaşı yıllarında, ırkçılık ile kendi arasındaki çizgiyi belirgin tutmaya devam etti. İsmet İnönü'nün 19 Mayıs 1944 günü yaptığı tarihî konuşma anlamlıdır:

> "Türk milliyetçisiyiz, fakat memleketimizde ırkçılık prensibinin düşmanıyız. ...Köy enstitülerinde, her çeşit okullarımızda, ordumuzda ortak vatanın ülkülerini, Türk çocuklarına, eşit adalet ve şefkat hisleriyle vermeye çalışıyoruz. Onları büyük cumhuriyet potasında kaynatıp meydana Türk vatanseverleri çıkarmaya uğraşıyoruz."[218]

218 smet İnönü'nün bu konuşması, Millî Güvenlik Kurulu'nun 28 Şubat 1997 günlü tarihî toplantısından sonra Türk Silahlı Kuvvetleri'nin yaptığı brifinglerde dağıtıldı. Konuşma metni için bkz. Nejdet Sançar, *İnönü ile Hesaplaşma*, Ankara 1973, s.37 vd. Konuşmanın özeti için bkz. *Aydınlık*, sayı 540, 23 Kasım 1997, s.6.

Görüldüğü gibi, Kemalistler, ırkçılıkla mücadele içinde "vatanseverlik" kavramına da ulaşmışlar, Türk milliyetçiliğini, bir kez daha, ortak vatan ve cumhuriyet gibi sağlam bir temel üzerinde tanımlamaya devam etmişlerdir.

Irkçı milliyetçilik ise, kendi yatağındaki macerasını sürdürmüştür. Başında Turancıların bulunduğu Bozkurt Alayları'na, İkinci Dünya Savaşı sırasında Nazi komutanları kumanda ediyordu. Böylece ırkçılık, en gerici emperyalist devletlerin askerî komutası altına da girdi. Bu Nazi alaylarında, Nazilerin sembolü olan gamalı haç yerine bozkurt kullanılmaktaydı.

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ise, Hitler'in çizmelerini giyen ABD emperyalistleri, bütün dünyadaki faşist ve gerici akımların iplerini de ellerine aldılar. Bu gelişmeye paralel olarak bizim ırkçılarımız da, ABD emperyalizminin hizmetine girdiler.

Türkeş'in Bozkurtları, 1960'lardan itibaren, ABD ve NATO reçetelerine göre kurulan Özel Savaş örgütünün yan kuruluşu olarak çalıştılar. 1960'lı yıllarda Komünizmle Mücadele Dernekleri'nden başlayarak, Türk İntikam

Tugayı (TİT), Esir Türkler Kurtuluş Ordusu (ETKO), İslamî Hareket, İslamî Yumruk, Hizbullah (İlim grubu), İslamî Büyük Doğu Akıncılar Cephesi (İBDA/C) gibi örgütler, halk güçlerini terörle bastırmak ve sindirmek için kullanıldılar. 1 Mayıs 1977 sonrasında CIA'nın Türkiye'yi istikrarsızlaştırma operasyonunda rol alarak, Kahramanmaraş, Çorum, Sivas, Erzincan katliamlarını düzenleyen, Türkiye'nin seçkin aydınlarını katleden yeraltı örgütlerinin bütün marifetleri artık açığa çıkmış bulunmaktadır. Ülkücü elebaşıların CIA tarafından eğitildikleri, CIA'nın 12 Eylül operasyonunda rol aldıkları, CIA'nın denetimi altında uyuşturucu işi yaptıkları, artık sıradan insanın bildiği gerçeklerdir.[219]

219 Bu konuda bkz. Doğu Perinçek, *Çiller Özel Örgütü*, Kaynak Yayınları, Aralık 1996, s.12.

"Ülkücülük" örtüsü altında, cinayet, uyuşturucu kaçakçılığı, haraç, gasp, tehdit, çek-senet tahsili gibi adi suçlar işlemeyi bir meslek faaliyeti haline getiren örgütler ve çeteler oluşmuştur. Irkçı milliyetçilik, en sonunda, ABD güdümünde, CIA bağlantılı, bir mafya hareketine dönüşmüştür. "Ülkücü-mafya", artık günlük konuşma diline yerleşmiş bir terimdir ve ülkücüler tarafından da yaygın olarak kullanılmaktadır.

Bu süreç içinde, Kemalist milliyetçilik ile ülkücü milliyetçilik arasındaki zıtlık, bugün daha da berraklaşmıştır. Türkeş kökenli partiler ve örgütler, günümüzde Cumhuriyet Devrimi'yle hesaplaşan Amerikancı-şeriatçı cepheyle birliktedir. Bu mevzilenme, ülkücü milliyetçiliği, Türk Silahlı Kuvvetleri'ne saldıran bir çizgiye de oturtmuştur. Ordu'nun 28 Şubat 1997 günlü Milli Güvenlik Kurulu Kararı'na ve 29 Nisan 1997 günü ilan ettiği Milli Askerî Strateji Kavramı'na yansıyan Cumhuriyet Devrimi'ni savunma kararlılığı ve uygulamasına, MHP yönetimine bağlı güçler düşmanlıkla karşılık verdiler. Bu düşmanlık, somut bir saflaşmadan ileri geliyordu ve boşuna değildi. Türk Silahlı Kuvvetleri, irticanın yanında, "ırkçılığa dönüştürülmek istenen milliyetçiliği" ve "ülkücü mafya"yı da tehdit kapsamı içine almıştı. Ordu'nun bu stratejik kararı, 31 Ekim 1997 günü yapılan Millî Güvenlik Kurulu toplantısında kabul edilen Millî Güvenlik Siyaset Belgesi'yle devlet politikası haline geldi.[220]

220 Bkz. *Hürriyet*, 4 Kasım 1997. Ayrıntılı bilgi ve tahlil için bkz. Hikmet Çiçek, "Irkçı Türk Milliyetçiliği Hedef Tahtasında", *Aydınlık*, sayı 538, 9 Kasım 1997, s.4 vd; Hikmet Çiçek, *İrticaya Karşı Genelkurmay Belgeleri*, Kaynak Yayınları, Kasım 1997, s.19 vd.

Türkiye Cumhuriyeti, ırkçı milliyetçiliği, İkinci Dünya Savaşı sonrasında ilk kez stratejik düşman kapsamı içine almaktadır. Çünkü ırkçı milliyetçilik, Türkiye için bedeli uluslararası maceralarda kanla ödenecek bir tehdit haline gelmiştir. ABD'nin 1990'lı yıllarda Türkiye'nin önüne ısrarla getirdiği "Kriz bölgelerinde müdahale gücü" dayatmasını göğüslemek ve uluslararası tertipleri önlemek için, içerde ırkçı milliyetçiliğin etkisiz hale getirilmesi zorunluluğu çoktan beri vardı. ABD dayatması, Kuzey Irak'ta fiilen bir kukla Kürdistan kurma noktasına gelince, bu gerçeği görmek istemeyenlerin de gözü açıldı. Türkiye'nin toprak bütünlüğünü korumak için, hem ABD'nin planlarını boşa çıkarmak, hem de ABD tertiplerine alet olan ırkçılığı düşman saptaması içine almak zorunlu olmuştur.

Devlet içinde ırkçı milliyetçiliği hedef alan yeni tavra önderlik eden Türk Silahlı Kuvvetleri'nin, 1997 baharındaki irtica brifinglerinde, İsmet İnönü'nün yukarda belirttiğimiz konuşmasını dağıtmaya başlaması, anlamlıydı. Öyle gözüküyor ki, Ordu, daha o zaman ırkçı milliyetçiliği hedef tahtasına oturttu. Ancak bu politikanın Milli Güvenlik Kurulu tarafından kabul edilmesi için, 31 Ekim 1997 gününü beklemek gerekti.

İsmet İnönü'nün 19 Mayıs 1944 günü yaptığı konuşma, içerik olarak da bugünün koşullarını çağrıştırmaktadır:

> "Turancılar, Türk milletini bütün komşularıyla onulmaz bir surette derhal düşman yapmak için birebir tılsımı bulmuşlardır. Bu kadar bilinçsiz ve vicdansız fesatçıların yalan dolanlarına Türk milletinin geleceğini kaptırmamak için elbette cumhuriyetin bütün önlemlerini kullanacağız. Fesatçılar, genç çocukları ve saf vatandaşları aldatan fikirlerini millet karşısında açıktan açığa tartışamayacağımızı sanmışlardır. Aldanmışlardır ve daha çok aldanacaklardır.
>
> "Irkçılar ve Turancılar, gizli önlemler ve oluşumlara başvurmuşlardır. Niçin? Kandaşları arasında gizli fesat tertipleriyle fikirleri memlekette yürür mü? Hele doğudan, batıdan ülkeler gizli Turan cemiyetleriyle zaptolunur mu? ... Bunlar o şeylerdir ki, ancak devletin kanunları ve esas teşkilatı ayak altına alındıktan sonra başlanabilir.
>
> "Dünya olaylarının bugünkü durumunda, Türkiye'nin ırkçı ve Turancı olması lazım geldiğini iddia edenler, hangi millete faydalı, kimlerin maksadına faydalıdırlar? Türk milletine yalnız bela ve felaket getirecek olan bu fikirleri yürütmek isteyenlerin Türk milletine hiçbir hizmetleri

olamayacağı muhakkaktır. Bu hareketlerden yalnız yabancılar faydalanabilirler.”[221]

221 Nejdet Sançar, *İnönü ile Hesaplaşma*, Ankara 1973, s.37 vd.

Bugün ırkçı milliyetçilikten bir kez daha “yabancılar”, hem de dünyanın bir numaralı emperyalist devleti yararlanmaktadır.

Türk Irkçılığının Bölücü Rolü

ABD güdümlü Türk ırkçılığı, Türk hâkim sınıflarının emperyalizme en bağımlı, en gerici, en şoven, vurguncu kesimlerinin ideolojisidir.

Bu akım, her zaman Kürt halk kitleleri üzerindeki milli baskıyı haklı göstermiştir. O kadar ki, Kürtleri binlerce yıldır yaşadığı topraklardan sürmek türünden utanç verici fikirleri bile savunabilmişlerdir. Türkiye’nin hemen her yerinde iç içe yaşayan Türk ve Kürt yurttaşlarımız arasında milli düşmanlık körüklemişler, Türkiye halkının emperyalizme ve gericiliğe karşı birliğini baltalamışlardır. Türk ırkçılığı, bu özellikleriyle emperyalizmin “böl ve yönet” politikasının aleti olmuştur.

Millî ayrımcılık ve baskı, daima hâkim sınıfların düşüncesi ve uygulamasıdır. Diğer milletleri ezmek sevdasında olanlar, kendi halklarını da baskı ve sömürü altında tutarlar. Bu nedenle milliyetçilik ve ırkçılık, emekçinin kendi gerçeğine yabancıdır; dışardan dayatmadır.

Türkiye emekçilerinin, elbette gurur duyacakları bir tarihleri vardır. Asyalı tarihsel kökleri ve üzerinde yaşadıkları coğrafya, onlara yüzyılların derinliklerinden eşsiz bir uygarlık mirası taşımaktadır. Zulme ve sömürüye boyun eğmeyen bir geleneğe sahiptirler ve bu yüzyılın başında başardıkları Kurtuluş Savaşı ve Cumhuriyet Devrimi’yle dünyanın bütün ezilen halklarına esin kaynağı olmuşlardır.

“Cihan Türklüğü” Tek Bir Millet mi?

Bugün dünyada Türkçe konuşan nüfus, 150 milyonun üzerindedir. Türk halkları, Orta Asya’dan Balkanlar’a kadar çok geniş bir coğrafyaya yayılmışlardır. Bu halklar için, Türk’ten ayrı bir de “Türkî” kavramının kullanılmasındaki anlamsızlığa geçerken değinelim.

Türkiye Türkleri yanında, artık Azerilerin, Türkmenlerin, Kırgızların, Özbeklerin ve Kazakların da bağımsız devletleri var. *Türk cumhuriyetleri* diye anılan bu devletlerin halkları ile Türkiye Türkleri arasındaki bağın niteliği nedir, dünya Türkleri tek bir millet olarak görülebilir mi?

Anadolu’ya göç eden Oğuzlar, Anadolu’da birçok kavimle karıştıktan, apayrı bir tarih ve kültür içinde yoğrulduktan sonra 19. yüzyılın sonlarından itibaren bir millet haline geldiler. Anadolu Türkleri, uzun yüzyıllar Orta Asya’daki kavimdaşlarından habersiz olarak yaşadılar. Dilleri aynı kökten gelse bile, bu halklar, yüzyıllar boyu, farklı coğrafyalarda, farklı tarihler yaşadılar; biçim açısından farklı kültürler yarattılar. Onlarla Türkiye’deki Türk milleti arasında, ne toprak birliği, ne ortak yaşama bilinci, ne de iktisadi birlik var. Milleti meydana getiren bu şartlar, Türkçe konuşan halklar arasında tarihin hiçbir döneminde tam olarak gerçekleşmedi.

Nasıl İsveçliler, Almanlar, Avusturyalılar, Danimarkalılar ve İsviçrelilerin bir kısmı, birbirine akraba diller konuşmakla ve Cermen kavimlerinden gelmekle birlikte ayrı milletler meydana getirdilerse, bugün Türkiye Türkçesiyle akraba diller konuşan halklar da ayrı milletlerdir. Ancak Araplar için olduğu gibi, Türkler için de milletleşme süreci kapanmış değildir. Türk başlığı altında toplanan milletler, önümüzdeki dönem, ortak çıkarlarının gereği olarak, emperyalizme karşı birbirlerine yaklaşabilirler; halkçı ve laik bir kültür geliştirerek aralarındaki bağları güçlendirebilirler. Bu süreç, özellikle coğrafyaları komşu olan Türk halklarının daha ileri birlikler oluşturmalarını gündeme getirebilir.

Paylaşılan Coğrafyada Paylaşılmak İstemeyenlerin Birliği

Özellikle Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra bu halklar arasındaki ilgi ve ilişkiler yoğunlaştı. Ortak dil ve akrabalık duygusunun ötesinde, ortak çıkarlar, Türk cumhuriyetleri arasında yakınlaşma yarattı. Bu gelişme, kuşkusuz olumludur ve yalnız Türk halklarının ortak çıkarının ötesinde Ezilen Dünya'nın geleceği açısından da özel bir önem taşır.

Çünkü Türk cumhuriyetlerinin ve halklarının yaşadığı "Kaos coğrafyası", dünyadaki paylaşım kavgasının bugün en önemli alanıdır. Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra büyük emperyalist devletler arasındaki rekabetin en önemli odaklarından biri, Orta Asya ve Kafkaslar'dır. Bu bölge, dünya petrol, doğalgaz, altın vb. kaynaklarının büyük bir bölümünü içeriyor.

Türkiye de, coğrafî ve tarihî konumu yanında, diğer Türk cumhuriyetleriyle bağları nedeniyle bu hegemonya rekâbetinin yoğunlaştığı alanın içindedir.

Birinci Dünya Savaşı, Osmanlı devletini paylaşmak için yapılmıştı. Günümüzde, büyük emperyalist devletler arasındaki çatışmanın başlıca nedenlerinden biri ise, Türk cumhuriyetlerinin paylaşılmasıdır. Bu halkların petrolüne, doğalgazına, altınına ve diğer zenginliklerine el koyma kapışmasıdır bu. Çatışmanın tarafları, elbette yalnız emperyalistler değildir; bir de kendi vatanlarını ve öz kaynaklarını savunmak durumunda olan, Türk cumhuriyetleri ve halkları da var. O nedenle, paylaşılan konumundaki bu ülkelerin, Türk kökenli olmanın ötesinde, aralarında gelecek ve çıkar birliği olduğunu kavramaları, tarihin seyrini etkileyecektir.

Bu tarihsel görev, emperyalist hegemonyacılığa karşı ortak tavırla yerine getirilebilir. Paylaşmak isteyenlere karşı paylaşılmak istemeyenler, elbette aynı cephede buluşmak durumundadırlar. Ancak paylaşılan ülkeler, yalnız Türk cumhuriyetleri değildir. Bu nedenle Rusya, İran ve Arap komşulardan Çin ve Hindistan'a kadar uzanan büyük bir ittifak potansiyeli var. Başarı da bunu değerlendirmekten geçiyor. Türk cumhuriyetleri ve halkları, kendileri gibi tehdit altındaki ülkelerle ittifak ederek, büyük emperyalist devletlerin planlarını boşa çıkarabilirler. Türk cumhuriyetlerinin, emperyalist hegemonyacılara karşı, bütün Doğu Avrupa ve Asya ülkeleriyle (Avrasya)

dayanışmaları için elverişli bir zemin doğmuştur. Nitekim Rusya, Çin Halk Cumhuriyeti, Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan'ın 1996 yılı Nisan ayında Şanghay Beşlisi adıyla kurdukları uluslararası örgüt, Özbekistan'ın katılımından sonra Haziran 2001'de Şanghay İşbirliği Örgütü adını aldı.[222]

222 Şanghay İşbirliği Örgütü hakkında geniş bilgi için bkz. *Teori* dergisi, sayı 150, Temmuz 2002.

2002 yılında yapılan antlaşmalarla Rusya, Çin ve Hindistan, Avrasya Üçgeni diye anılan ekseni oluşturdular.

Avrasya ülkelerinin bağımsızlıklarını korumaları, kaynaklarına sahip çıkmaları, karşılıklı yarar ve eşitlik temelinde ekonomik işbirliği yapmaları, dünyanın geleceğini belirleyecek önemdedir. Bu nedenle, komşularını ve diğer ezilen ülkeleri hedef almamak şartıyla, Türk cumhuriyetlerinin veya Arap ülkelerinin aralarındaki bağları güçlendirmeleri, dünya emekçilerinin ve halklarının yararınadır.

Türk cumhuriyetleri ve halkları, bu tarihsel durakta yeni bir sınav verecektir. Aralarındaki bağları, ezilen dünyanın geleceğiyle uyum içinde, emperyalizme karşı mücadele amacıyla değerlendirirlerse, bu sınavdan yüz akıyla çıkarlar. O zaman Türk halkları, kendilerini özgürleştirmenin ve refaha ilerlemenin ötesinde, insanlığın önümüzdeki büyük uygarlık atılımında, tarihsel bir rol oynarlar.

Bu koşullarda, ABD, Türkiye'ye "kriz bölgelerinde müdahale gücü olmayı" dayatıyor. "Kriz bölgeleri" bellidir: Orta Asya, Kafkaslar, Ortadoğu ve Balkanlar. Daha vahimi, ABD, Türkiye'nin bu rolü üstlenmesi için, uluslararası tertipler ve kışkırtmalarda bulunmaktadır. Özal ve Çiller'in temsil ettiği neoliberal iktidarların, Körfez Savaşı'nda ABD'ye alet olmaları, Kuzey Irak'ta kukla bir devlet kurulması için ABD planlarına hizmetleri, Çeçenistan'a asker ve silah yollamaları, İran ile cepheleşmeye girmeleri, Çin Halk Cumhuriyeti'nin Sincian-Uygur bölgesine sabotaj timleri vb. göndermeleri, Türkiye ile ittifak edeceği ülkeleri karşı karşıya getirmektedir. Amaçları, böylece Türkiye'yi ABD ile kader birliğine zorlamaktır. Bunun çok zararlı etkileri olmuştur. Irak'a ambargo yüzünden Türkiye'nin yılda on milyar dolara varan kaybının, uyuşturucu ve nükleer madde kaçakçılığı yoluyla kapatılması da, ABD'nin ülkemiz üzerindeki denetimini güçlendirmiştir. Çünkü, bu faaliyet ister istemez CIA ile işbirliği yapılarak yürütülmüştür. "Cihan Türklüğü" davası, emperyalizme karşı mücadele ekseninde değil, tersine komşu halklara düşmanlık ekseninde tezgâhlanıyor.

Türkiye, Kafkaslar ve Orta Asya'ya bir ABD hançeri olarak girdiği zaman, Avrasya cephesini bölen bir misyon üstlenmiş olur. Bu rol, Türkiye ile diğer Türk cumhuriyetlerini de birbirinden uzaklaştırır. Çünkü Türk cumhuriyetlerinin Rusya ve Çin ile çok önemli ekonomik ve kültürel bağları var. Bu bağları koparmaya yönelik ABD güdümlü zorlamalara alet olmak, Türk cumhuriyetlerinde tepkilere yol açmıştır.

Bu nedenlerle günümüz koşullarında, Türk cumhuriyetleri arasındaki dayanışma, ancak emperyalizmin denetimine tavır alarak ve bir Avrasya ittifakı çerçevesi içinde gelişebilir.

Nitekim gelişme bu yöndedir. Türkiye de, özellikle Türk Genelkurmayı'nın çabalarıyla, Karadeniz Askerî İşbirliği Örgütü üzerinden, ayrıca Rusya ve Çin'le askerî ilişkiler inşa ederek ve Türk cumhuriyetleriyle her alanda kurduğu ilişkileri geliştirerek, Avrasya İşbirliği Örgütü'yle geleceğin dünyasını belirleyen bir dayanışma içine girmiştir. Denebilir ki, Türk-Rus-Çin ekseni oluşmaktadır, gidiş bu yöndedir.[223]

223 Avrasya ittifakı konusunda bkz. Doğu Perinçek, *Avrasya Seçeneği*, Kaynak Yayınları, genişletilmiş 2. basım, İstanbul, Nisan 2000.

Artık Asya'nın yükseliş dönemine girmiş bulunuyoruz. Yeni güçler dengesi, Türk cumhuriyetleri ve halklarına emperyalizme karşı, yalnız kendi aralarında değil, bütün Avrasya güçleriyle dayanışma olanağını sunmaktadır.

Millet Gerçeği

Hâlâ *emperyalizm, millî kurtuluş savaşları ve emekçi devrimleri çağı*'nda yaşıyoruz. Emperyalizm nasıl bu çağın bir gerçeği ise, milletler ve millî devletler de bu çağın olgusudur.

Millet de, bütün toplumsal süreçler gibi tarihseldir; tarihin belli bir döneminde ortaya çıkar; yükselir; inişe geçer ve söner. Millet, kapitalizmle

birlikte ortaya çıkmıştır ve ancak kapitalizmle birlikte tarih sahnesinden çekilecektir.

Kapitalizm, önce kendi anavatanı olan Avrupa coğrafyasında milleti yarattı; arkasından emperyalizm döneminde, milletleşmeyi bütün dünyaya dayattı. Asya, Afrika ve Latin Amerika'ya ihraç edilen malî sermaye, o kıtaları da kapitalist dünya sisteminin yatağı içine çekti. Böylece Avrupa coğrafyasıyla sınırlı olan millet olgusu, dünyalılaştı. Daha önce feodal ilişkiler, hatta kabile hayatı içinde olan halklar, emperyalizme karşı kurtuluş savaşları vererek yaşadıkları toprakları vatan yaptılar; devlet kurdular ve millet haline geldiler.

Çağımızın Süreçleri

Emperyalizm çağının süreçlerini, Lenin, Atatürk ve Mao gibi büyük devrimciler, çok güzel özetlemişlerdir.

Lenin, *emperyalizm, proleter devrimleri ve millî kurtuluş savaşları çağı*'nda yaşadığımızı saptamış ve devrim merkezinin artık Ezilen Dünya'ya, başka deyişle Doğu'ya kaydığını belirlemişti.

Mustafa Kemal Atatürk, en son 1934 yılında, uyanan mazlum milletlerin "emperyalizmi mahv ve nabut edeceğini", yarın güneşin doğacağı hakikati kadar kesin görmüştü.

Mao Zedung, 1970'li yıllarda çağımızın başlıca süreçlerini, "Milletler kurtuluş, devletler bağımsızlık, halklar devrim istiyor" diye özetlemişti.

Emperyalizm Milleti Değil Millet Emperyalizmi Ortadan Kaldıracak

Üçü de, aynı formüldür; çağımızın maddesinden çıkarılmıştır. Çağ değişmemiştir. Çağın değişmesi için, emperyalist sistemin ortadan kalkması gerekir. Kapitalist-emperyalist sistem, milleti ortadan kaldıramaz. Tersine millet gerçeği, *bugün* emperyalist sistemi ortadan kaldıracak dinamiklerin en güçlüsüdür.

Dünya devriminin Lenin'in saptadığı gibi Ezilen Dünya'ya, Doğu'ya kaymasının nedeni de budur. Milletlerin kurtuluş ve devletlerin bağımsızlık mücadeleleri, sınıf mücadelesinin milletlerarası alandaki ifadeleridir.

Önümüzdeki dönemde;

Birincisi, Ezilen Dünya'nın işçi, çiftçi, küçük sermaye ve millî sermaye sınıfları, başka deyişle millet, emperyalizmin nihaî hedefi olan sömürgeleştirme tehdidine karşı direneceklerdir.

İkincisi, emperyalizm, emperyalist devletler arasındaki çelişmeyi de ortadan kaldıramaz. Bütün emperyalist sistemin tek bir emperyalist devletin hegemonyası altında birleşmesi de mümkün değildir. Demek ki, emperyalistler arası çelişmeler de artarak devam edecektir.

Emekçi sınıflar, ülkelerinin geleceğine hükmetmek için harekete geçeceklerdir.

Küreselleşmeye Devrimci Cevap Geliyor

İşte bütün bu nedenlerle henüz milletin de, vatanın da, devrimin de miadı dolmamıştır. Tersine emperyalizmin Ezilen Dünya'yı devletsizleştirme saldırısı, devrimci cevabını bulacaktır. Bu süreç başlamıştır; 21. yüzyılın ilk çeyreğinin, insanlık tarihine, yeni bir devrimci yükseliş dönemi olarak geçeceği kesindir. Emperyalizmin merkezlerindeki tıkanma ve çürümeye karşılık, Ezilen ve İlerici Dünya'daki canlanma, yakın gündemin ipuçlarını vermektedir. Dünya ekonomisinin merkezi, Asya'ya ve Pasifik'e kaydı; Çin, dünyanın birinci ekonomisi olmaya koşuyor. ABD, Avrupa ve Japonya ekonomileri durgunluğa gömülürken, IMF reçetelerini yırtan Asya ekonomileri gelişiyor. Dünya devriminin ana gücünü barındıran Avrasya

birleşiyor. Batı'daki çürümenin kokuları ise, okyanusların ötelerinden bile duyuluyor.

Asyalıyız

Türkiye olarak da aynı süreci yaşıyoruz. "Küreselleşiyoruz, AB'ye katılıyoruz, Avrupalı oluyoruz" derken, birden büyük gerçeğimiz bilinçlere çıkmıştır. Atatürk'ün önemle ve ısrarla vurguladığı gibi, biz "Asyaî bir milletiz", Mazlumlar Dünyası'nın öncüsüyüz. Türkiye'yi ve Türk milletini, 21. yüzyılda öncü roller beklemektedir.

KAYNAKÇA

ACALOĞLU, Arif, "Sağcı Değil Solcuydular", *Aydınlık*, sayı 768, 7 Nisan 2002.

AFETİNAN, *İzmir İktisat Kongresi*, TTK Yayınları, Ankara, 1982.

AFETİNAN, *Medenî Bilgiler ve M. Kemal Atatürk'ün El Yazıları*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2. basım, Ankara, 1988.

AFETİNAN, "Osmanlı Tarihine Umumi Bir Bakış ve Türk İnkilâbı", *Ülkü*, 1937, sayı 55.

AGACANOV, Sergey Grigoreviç, *Oğuzlar*, Rusçadan çev. Ekber N. Necef-Ahmet Annaberdiyev, Selenge Yayınları, İstanbul 2002.

AĞAOĞLU Ahmet, “Tarihi Devirler Arasında Milliyet”, *Türk Yurdu*, Mart 1926, s. 534-537’de yayınlanan konferansın tam metni için bkz. *Atatürk Devri Fikir Hayatı I*.

AĞAOĞLU Ahmet, “Türk Âlemi”, *Türk Yurdu*, sayı 5, 25 Ocak 1912 (Tutibay Yayınları’nın Yeni Türkçe yazıyla yayımladığı *Türk Yurdu* külliyatı, c.I).

AKÇURA, Yusuf, “Asri Türk Devleti ve Münevverlere Düşen Vazife”, *Saçak*, sayı 5, Haziran 1984.

AKÇURA, Yusuf, *Türkçülüğün Tarihi*, yeni Türkçe yazıya çeviren ve yayıma hazırlayan: Sadık Perinçek, Kaynak Yayınları, İstanbul, Kasım 1998.

AKDAĞ, Mustafa, *Türkiye’nin İktisadî ve İçtimaî Tarihi*, I, II, Cem Yayınevi, İstanbul, Nisan 1995.

ALİ-ŞİR NEVAYİ, *Ferhad ü Şirin*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1994.

ALTHEIM, Franz, *Asya’nın Avrupa’ya Öğrettiği*, çev. Emin Türk Eliçin, May Yayınları, İstanbul, 1967.

AMİN, Samir, *Avrupamerkezcilik*, çev. Mehmet Sert, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, Temmuz 1993.

ANGER, Burçay, “Anadolu’nun Bize Bıraktığı”, *Bilim ve Ütopya*, sayı 7, Ocak 1995.

Atatürk’ün Bütün Eserleri, c.6.

Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri, c.I, Türk İnkilâp Tarihi Enstitüsü Yayınları, 2. basım, Ankara, 1961.

AVCIOĞLU, Doğan, *Türklerin Tarihi*, c.I-V, Tekin Yayınevi, İstanbul, 1978.

AYDIN, *Erdoğan, Nasıl Müslüman Olduk?*, Başak Yayınları, l. basım, İstanbul, Mart 1994.

AYDIN, Mehmet, *Bayat Boyu ve Oğuzların Tarihi*, Hatipoğlu Yayınevi, Ankara, 1984.

AZİZ, Seyfeddin, *Türklerin Müslümanlığa Geçişi/ Satuk Buğra Han*, çev. Prof. Dr. Rukiye Hacı, Kaynak Yayınları, İstanbul, Şubat 2000.

BANG, W.- RAHMETİ, G.R, *Oğuz Kağan Destanı*, hazırlayan: W. Bang-R. Rahmeti Arat, 1000 Temel Eser, Milli Eğitim Bakanlığı Yayını, İstanbul 1970.

BARTHOLD, V. V., *Moğol İstilasına Kadar Türkistan*, hazırlayan: Hakkı Dursun Yıldız, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1990.

BARTHOLD, V. V., *Orta Asya Türk Tarihi Hakkında Dersler*, Yayına hazırlayanlar: Dr. Kâzım Yaşar Kopraman, Dr. Afşar İsmail Aka, Kültür Bakanlığı Kültür Yayınları, Ankara, 1975.

BARTHOLD, V.V., *Zwöef Vorlesungen über die Geschichte der Türken Mittelasiens,* Hildesheim 1962.

BERKES, Niyazi, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, Doğu-Batı Yayınları, İstanbul 1978.

BERKTAY, Halil, *Kabileden Feodalizme*, Kaynak Yayınları, 1. basım, İstanbul, Haziran 1983.

BERNAL, Martin, *Kara Atena*, çev. Özcan Buze, Kaynak Yayınları, İstanbul, Haziran 1998.

BORAK, Sadi, *Atatürk'ün Resmî Yayınlara Girmemiş Söylev Demeç Yazışma ve Söyleşileri,* Kaynak Yayınları, 2. basım, Şubat 1997.

BOZKURT, Fuat, *Türklerin Dili*, Cem Yayınları, İstanbul, tarihsiz.

BULUT, Arslan, *Türkçü-Devrimci Diyaloğu/ Doğu Perinçek ve Attilâ İlhan'la Röportajlar,* Kaynak Yayınları, İstanbul, Eylül 1998.

CAHEN, Claude, *Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler,* E Yayınları, 2. basım, İstanbul, Aralık 1984.

CAHEN, Claude, *Pre-Ottoman Turkey*, New York, 1968.

CAHEN, Claude, *Türklerin Anadolu'ya İlk Girişi (XI. Yüzyılın İkinci Yarısı)*, çev. Yaşar Yücel-Bahaeddin Yediyıldız, TTK Yayını, Ankara, 1988.

CLAESSEN, Henri J.M.-SKALNIK, Peter, *Erken Devlet*, İmge Kitabevi, İstanbul, 1993.

ÇIĞ, Muazzez İlmiye, *Kur'an İncil ve Tevrat'ın Sumer'deki Kökeni*, Kaynak Yayınları, İstanbul, Kasım 1995.

ÇİÇEK, Hikmet, "Irkçı Türk Milliyetçiliği Hedef Tahtasında", *Aydınlık*, sayı 538, 9 Kasım 1997.

ÇİÇEK, Hikmet, *İrticaya Karşı Genelkurmay Belgeleri*, Kaynak Yayınları, Kasım 1997.

DİLÂÇAR, A., *Kutadgu Bilig İncelemesi*, Türk Dil Kurumu Yayınları, 3. basım, Ankara, 1995.

DİVİTÇİOĞLU, Sencer, *Köktürkler*, Ada Yayınları, İstanbul, 1987.

DİYARBAKIRLI, Nejat, *Hun Sanatı*, Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı Yayını.

EBERHARD, Wolfram, *Çin Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1947.

EBERHARD, Wolfram, *Çin'in Şimal Komşuları*, çev. Nimet Uluğtuğ, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2. baskı, Ankara, 1996.

EBULGAZİ BAHADIR HAN, *Türklerin Soy Kütüğü (Şecere-i Terakime)*, hazırlayan: Muharrem Ergin, Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul, tarihsiz.

ENGELS, Friedrich, *Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni*, çev. Kenan Somer, Sol Yayınları, 3. Basım.

ENGELS, Friedrich, *Tarihte Zorun Rolü*, çev. S. Vahap Erdoğdu, Sol Yayınları, 1. basım, Ankara, Kasım 1974.

ERCİLASUN, Ahmet B., *Örneklerle Bugünkü Türk Alfabeleri*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1993.

ERGİN, Muharrem, *Dede Korkut Kitabı*, I, II, AKDTYK Türk Dil Kurumu Yayınları, 3. basım, Ankara, 1994, 1997.

ERGİN, Muharrem (hazırlayan), *Dede Korkut Kitabı*, 1000 Temel Eser, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.

ERGİN, Muharrem (hazırlayan), *Orhun Abideleri*, Boğaziçi Yayınları, 20. baskı, Nisan 1996.

FRANCO, Carlos, *Entwicklung Nation und Sozialismus, Vom "Eurozentrishcen Marx" "zum lateinamerikanischen Marxismus".*

GENÇ, Reşat, *Kaşgarlı Mahmud'a Göre XI. Yüzyılda Türk Dünyası*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara 1997.

Genç Kalemler Dergisi, hazırlayanlar: Prof. Dr. İsmail Parlatır, Yard. Doç. Dr. Nurullah Çetin, AKDTYK Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1999.

GESCHICHTE DER PHILOSOPHIE, I, II, III, IV, V, VI, VEB Deutscher Verllag der Wissenschaften, Berlin 1960-1967.

GİBB, *Orta Asya'da Arap Fütühatı*, çev. M. Hakkı, Evkaf Matbaası, İstanbul, 1930.

GÖKALP, Hikmet, *Devlet-Ulus*, Kaynak Yayınları, İstanbul, Nisan 1998.

GÖKBERK, Macit, *Felsefe Tarihi*, Bilgi Yayınevi, genişletilmiş 2. basım, Ankara, Haziran 1967.

GÖKYAY, Orhan Şaik, *Bugünkü Dille Dede Korkut*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1963.

GÖKYAY, Orhan Şaik, *Destursuz Bağa Girenler*, Dergâh Yayınları, İstanbul, Mayıs 1982.

GRENARD, Fernand, *Asya'nın Yükselişi ve Düşüşü*, çev. Orhan Yüksel, MEB Yayınları, İstanbul 1992.

GUMİLİEV, Lev Nikolayeviç, *Eski Türkler*, Rusçadan çev. D. Ahsen Batur, Selenge Yayınları, genişletilmiş 2. basım, İstanbul 2002.

GUMİLİEV, Lev Nikolayeviç, *Hunlar*, Rusçadan çev. D. Ahsen Batur, Selenge Yayınları, İstanbul 2002.

GUMİLİEV, Lev Nikolayeviç, *Hazar Çevresinde Bin Yıl*, Rusçadan çev. D. Ahsen Batur, Selenge Yayınları, İstanbul 2002.

GUMİLİEV, Lev Nikolayeviç, *Muhayyel Hükümdarlığın İzinde*, Rusçadan çev. D. Ahsen Batur, Selenge Yayınları, İstanbul 2002.

GÜLTEKİN, Mehmet Bedri, *Laikliğin Neresindeyiz/ Kemalizmin Laikliğinden Türk-İslam Sentezine*, Kaynak Yayınları, 3. basım, İstanbul, Şubat 1995.

GÜRÜN, Kâmuran, *Türkler ve Türk Devletleri Tarihi*, I, II, Karacan Yayınları, İstanbul, Mart 1982.

HASSAN, Ümit, *Eski Türk Toplumu Üzerine İncelemeler*, Kaynak Yayınları, Mart 1985.

HASSAN, Ümit, *Osmanlı/ Örgüt-İnanç-Davranış'tan Hukuk-İdeoloji'ye*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001.

HATİBOĞLU, Vecihe, "Anadolu'nun Kuzeyindeki Gas'lar", *Cumhuriyet*, 10 Mart 1984.

HATİBOĞLU, Vecihe, “Türk Tarihinin Başlangıcı”, *Türkoloji* dergisi, 1979, c.VIII, sayı 1.

HOBSBAWM, E. J., *1780’den Günümüze Milletler ve Milliyetçilik*, çev. Osman Akınhay, Ayrıntı Yayınevi, İstanbul, Temmuz 1993.

HÜSEYİNZADE, Ali Bey, “Sola, Sola, Sol Tarafa”, *Aydınlık*, sayı 769, 14 Nisan 2002.

İBN FAZLAN, *Seyahatnâme*, yayımlayan Prof. Dr. Ramazan Şeşen, Bedir Yayınları, 2. basım, İstanbul, 1995.

İBN BATUTA Seyahatnâmesi’nden Seçmeler, Devlet Kitapları, İstanbul, 1986.

İkinci Türk Tarih Kongresi, “Neolitik Devirde Küçük Asya ve Avrupa Arasında Antropolojik Münasebetler”, Türk Tarih Kurumu Yayınları, İstanbul, 1943.

İNAN, Abdülkadir, *Eski Türk Dini Tarihi*, Kültür Bakanlığı Yayını, İstanbul, 1976.

İNAN, Abdülkadir, *Tarihte ve Bugün Şamanizm/Materyaller ve Araştırmalar*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 3. basım, 1986.

İslam Ansiklopedisi, çeşitli ciltlerdeki Orta Asya tarihi ile ilgili maddeler.

KAFESOĞLU, İbrahim, “Anadolu’daki Anıt ve 16 Türk Devleti Meselesi”, *Tercüman*, 11 Haziran 1984.

KAFESOĞLU, İbrahim, “Ölümünün 1250. Yıldönümü Münasebetiyle Bilge Kagan”, *Belleten*, XLIX, Ağustos 1985, sayı 194.

KAFESOĞLU, İbrahim, *Türkler ve Medeniyet*, İstanbul, 1957.

KAPLAN, Mehmet ve arkadaşları (hazırlayanlar), *Atatürk Devri Fikir Hayatı*, c.I ve II, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1992.

KAPLAN, Mehmet ve arkadaşları (hazırlayanlar), *Devrin Yazarlarının Kalemiyle Milli Mücadele ve Arkadaşları*, c.I, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1992.

KAŞGARLI MAHMUT, *Divan-ı Lügat-it Türk*, üç cilt ve dizin cildi, çev. B. Atalay, Türk Dil Kurumu Yayını.

KAŞGARLI, Meliha Aytok, *Siyah Beyaz* gazetesi, 19 Ağustos 1995.

KAYMAZ, Nejat, *Kuruluştan "Lâle Devri"ne Osmanlı İmparatorluğu (Çıplak Gözün Gördükleri)*, Kaynak Yayınları, İstanbul, Ekim 2002.

KIŞLALI, Ahmet Taner, "Siyasetimizin Üç Gülü", *Cumhuriyet*, 5 Mart 1999.

KIVILCIMLI, Hikmet, "Dinin Türk Toplumuna Etkileri", *Aydınlık Sosyalist Dergi*, sayı 17, Mart 1970.

KIVILCIMLI, Hikmet, *Tarih Devrim Sosyalizm*, Tarihsel Maddecilik Yayınları, İstanbul, 1965.

KOESTLER, Arthur, *Onüçüncü Kabile*, Ada Yayınları, İstanbul, 1977.

KÖPRÜLÜ, Fuat, "Anadolu Selçukluları Tarihinin Yerli Kaynakları", *Belleten*, sayı 25, 26, 27, Temmuz 1943.

KÖPRÜLÜ, Fuat, *Bizans Müesseselerinin Osmanlı Müesseselerine Tesiri*, 3. basım, Kaynak Yayınları, İstanbul, Mart 2002.

KÖPRÜLÜ, Fuat, *Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 3. basım, Ankara, 1988.

KÖPRÜLÜ, Fuat, *Osmanlı'nın Etnik Kökeni*, Kaynak Yayınları, İstanbul, Nisan 1999.

KÖPRÜLÜ, Fuat, "Osmanlı İmparatorluğu'nun Etnik Menşei Meseleleri", *Belleten*, sayı 28, 1. Teşrin 1943, c.VII.

KUZGUN, Şaban, "Atalarımız Şamanist Değildi", *Yeni Ses* dergisi, Nisan 2002.

LAMB, Harold, *Cengiz Han*, çev. Ali Naci, MEB Yayınları, İstanbul, 1931.

LENİN, "Junius Broşürü Üzerine", Haziran 1916.

LIGETI, L., *Bilinmeyen İç Asya*, çev. Sadrettin Karatay, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1986.

MARSHALL, Robert, *Doğudan Yükselen Güç Moğollar*, çev. Füsun Doruker, Sabah Kitapları, İstanbul, 1995.

MARX, Karl-ENGELS, Friedrich, *Alman İdeolojisi*, çev. Selahattin Hilav, Sosyal Yayınlar, İstanbul, 1968.

MARX, Karl-ENGELS, Friedrich, *Die Deutsche Ideologie, Marx Engels Werke*, 3, Berlin, 1969.

MARX, Karl, *Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı*, çev. Sevim Belli, Sol Yayınları, Ankara, 1970.

MARX, Karl, *Kapitalizm Öncesi Ekonomi Şekilleri*, çev. Mihri Belli, Sol Yayınları.

Moğolların Gizli Tarihi, çev. Ahmet Temir, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1986.

MORGAN, Lewis Henry, *Eski Toplum*, I ve II. Ciltler, çev. Ünsal Oskay, Payel Yayınevi, İstanbul, Mart 1994, Haziran 1987.

Mufassal Osmanlı Tarihi, İskit Yayınevi, İstanbul, 1958, c.I, II.

NEŞRİ, Mehmet, *Neşrî Tarihi*, I, II, Hazırlayan: Prof. Dr. Mehmet Altay Köymen, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, Mart 1983, Aralık 1994.

NİZAMÜLMÜLK, *Siyasetname*, Dergâh Yayınları, 2. basım, İstanbul, Şubat 1987.

NOYAN, Kerem, *Faşizmin Yalanları*, Anlam Yayınları, İstanbul, Mart 1978.

OCAK, Ahmet Yaşar, *Türk Sufîliğine Bakışlar*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1996.

OCAK, Ahmet Yaşar, *Zındıklar ve Mülhidler*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, Temmuz 1998.

Oğuz Kağan Destanı, yayınlayan: Bang, W. - Rahmeti, G.R, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1970.

OPPENHEIMER, Franz, *Der Staat, Gustav Fischer Verlag, Vierte Auflage*, Stuttgart, 1954.

OPPENHEIMER, F., *Devlet*, çev. Alâeddin Şenel-Yavuz Sabuncu, Kaynak Yayınları, İstanbul, Mart 1984.

ORKUN, Hüseyin Namık, *Eski Türk Yazıtları*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1987.

ÖGEL, Bahaeddin, *Türk Kültürünün Gelişme Çağları*, 1000 Temel Eser, Milli Eğitim Bakanlığı Yayını, iki cilt.

ÖGEL, Bahaeddin, *Türk Mitolojisi*, I, II, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1993.

ÖGEL, Bahaeddin, Türklerde Devlet Anlayışı, Başbakanlık Basımevi, Ankara, 1982.

PERİNÇEK, Doğu, *Avrasya Seçeneği*, Kaynak Yayınları, genişletilmiş 2. basım, İstanbul, Nisan 2000.

PERİNÇEK, Doğu, *Aydın ve Kültür*, Kaynak Yayınları, İstanbul, Nisan 1996.
PERİNÇEK, Doğu, *Çiller Özel Örgütü*, Kaynak Yayınları, İstanbul, Aralık 1996.
PERİNÇEK, Doğu, *Osmanlı'dan Bugüne Toplum ve Devlet*, Kaynak Yayınları, İstanbul, Temmuz 1985.
PERİNÇEK, Doğu, *Kemalist Devrim-3/ Altı Ok*, Kaynak Yayınları, 1. basım, İstanbul, Haziran 1999.
PERİNÇEK, Doğu, *Kemalist Devrim-4/ Kurtuluş Savaşı'nda Kürt Politikası*, Kaynak Yayınları, 1. basım, İstanbul, 1999.
PERİNÇEK, Doğu, "Werner'e Göre Osmanlı Feodalitesi", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 1968, c.XXV, sayı 3-4.
PERİNÇEK, Doğu, *Kıvılcımlı'nın Burjuva Ordu ve Devlet Teorisinin Eleştirisi*, Aydınlık Yayınları, İstanbul, 1975.
POLATAY, Derviş [Doğu Perinçek], "'Kabileden Feodalizme'nin Sorunları" *Saçak*, sayı 30/2, Mart 1984.
Saçak, "'Kuruluş' Üzerine", sayı 52, Mayıs 1988.
SANÇAR, Nejdet İsmet, *İnönü ile Hesaplaşma*, Alşın Yayınları, Ankara 1973.
SERYÜCE, A., "Anadolu'nun Türklüğü", *Forum*, 1 Haziran 1986.
SEVİM, Ali, *Anadolu'nun Fethi Selçuklular Dönemi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1988.
SİNOR, Denis (Derleyen), *Erken İç Asya Tarihi*, İletişim Yayınları, İstanbul 2000.
SÜE, Tszun Cjen, *Türk Tarihi*, Çince, 1992.
SÜMER, Faruk, "Oğuz Han ve Destanı", *Resimli Tarih Dergisi*, sayı 20, Ağustos 1951.
SÜMER, Faruk, *Oğuzlar*, Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Yayını, 2. basım, Ankara, 1972.
SÜMER, Faruk, "Türkler İslamiyete Nasıl Girdiler", *And*, sayı 7, 3, Aralık 1983.
SÜREYYA, Şevket, *İnkılâp ve Kadro*, Ankara, 1932.
TANKUT, Hasan Reşit, *Zazalar Üzerine Sosyolojik Tetkikler*.

TARCAN, Halûk, *Ön-Türk Tarihi*, Kaynak Yayınları, İstanbul, Şubat 1998.
TAŞAĞIL, Ahmet, *Göktürkler,* I, II, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara 1995, 1999.
TBMM Gizli Celse Zabıtları, c.IV.
TEKİN, Talat, *Orhun Yazıtları*, Simurg Yayınları, İstanbul, 1995.
TEKİNALP, *Kemalizm,* İstanbul 1936'da basılan özgün metinden çevrimyazı: Çetin Yetkin, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, Mayıs 1998.
THOMSEN, Vilh., *Çözülmüş Orhon Yazıtları*, çev. Vedat Köken, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1993.
THOMSON, George, *Aiskhilos ve Atina*, Payel Yayınevi, İstanbul, Mart 1990.
THOMSON, George, *İlk Filozoflar*, çev. Mehmet H. Doğan, Payel Yayınevi, İstanbul, Mayıs 1988.
THOMSON, George, *Tarih Öncesi Ege*, I, II, çev. Celâl Üster, Payel Yayınevi, İstanbul, Nisan 1983 ve Kasım 1985.
TİMUR, Taner, "Batı İdeolojisi, Irkçılık ve Ulusal Kimlik Sorunumuz", *Yapıt*, sayı 5, Haziran-Temmuz 1984.
TOGAN, Zeki Velidi, *Oğuz Destanı/ Reşideddin Oğuznamesi Tercüme ve Tahlili*, Enderun Kitabevi, 2. baskı, İstanbul 1982.
TURAN, Osman, *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslam Medeniyeti*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara, 1965.
TURAN, Osman, *Türkiye Selçukluları Hakkında Resmi Vesikalar*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1958.
TURNER, Bryan S., *Marx ve Oryantalizmin Sonu*, çev. Çağatay Keskinok, Kaynak Yayınları, İstanbul, 1984.
TÜRK DİLİ, *Divanü Lügat-it-Türk Özel Sayısı*, sayı 253, 1 Ekim 1972.
Türk Ansiklopedisi, c.XIX, "Hunlar" maddesi.
VII. Türk Tarih Kongresi, c.II.
Türk Tarihinin Ana Hatları, Kaynak Yayınları, 2. basım, İstanbul, Mayıs 1996.
Türk Tarihinin Ana Hatları Methal Kısmı, Devlet Matbaası, İstanbul, 1931.
Türk Yurdu, c.1-17, Tutibay Yayınları, Ankara, 1999-2002.

Türkiye İhtilalci İşçi Köylü Partisi Davası/ Savunma, Kaynak Yayınları, 4. basım, İstanbul, Mart 1992.

Türkiye Tarihi, Cem Yayınevi, İstanbul, 1987, c.I.

UHRİ, A. Ahmet, "Bir Kitap Adının Anatomisi: Kara Atena", *Bilim ve Ütopya*, sayı 99, Aralık 1999.

ÜLKÜTAŞIR, Şakir, *Kaşgarlı Mahmut*, Türk Dil Kurumu Yayınları, İstanbul, 1946.

VLADİMİRTSOV, B.Y, *Moğolların İçtimaî Teşkilatı*, çev. Abdülkadir İnan, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1944.

VON GABAIN, A., *Eski Türkçenin Grameri*, çev. Mehmet Akalın, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1988.

WEBER, Alfred, *Felsefe Tarihi*, çev. H. Vehbi Eralp, İstanbul Üniversitesi Ana İlim Kitapları Tercüme Serisi, İstanbul 1938.

WERNER, Ernst, *Die Geburt einer Grossmacht-Osmanen (1300-1481)*, zweite verbesserte und erweiterte Auflage, Herman Böhlaus Nachf., Wien-Köln-Graz, 1972.

WERNER, Ernst, *Büyük Bir Devletin Doğuşu-Osmanlılar*, 1 ve 2, çev. Orhan Esen-Yılmaz Öner, Alan Yayıncılık, İstanbul, Ekim 1986 ve Ocak 1988.

YILDIZ, Naciye, *Manas Destanı (W. Radloff) ve Kırgız Kültürü ile İlgili Tespit ve Tahliller*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1995.

YİNANÇ, Mükrimin Halil, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri I, Anadolu'nun Fethi*, İstanbul, 1957.

YUSUF HAS HACİP, *Kutadgu Bilig*, I, Metin, 3. basım, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1991 ve II, Çeviri, 6. basım, Ankara, 1994.

DİZİN

DOĞU PERİNÇEK'İN KİTAPLARI

Kaynak Yayınları'ndan Çıkan Kitapları

- *Bozkurt Efsaneleri ve Gerçek* (Geliştirilmiş 5. basım)
- *Kıvılcımlı'nın Burjuva Ordu ve Devlet Teorisinin Eleştirisi*
- *Osmanlı'dan Bugüne Toplum ve Devlet* (3. basım)
- *Kemalist Devrim 1/ Teorik Çerçeve* (6. basım)
- *Kemalist Devrim 2/ Din ve Allah* (5. basım)
- *Kemalist Devrim 3/ Altı Ok* (3. basım)
- *Kemalist Devrim 4/ Kurtuluş Savaşı'nda Kürt Politikası* (2. basım)
- *Lenin Stalin Mao'nun Türkiye Yazıları* (3. basım)
- *Anayasa ve Partiler Rejimi*
- *Çiller Özel Örgütü* (6. basım)
- *28 Şubat ve Ordu*
- *Bir Devlet Operasyonu*

• *Avrasya Seçeneği* (Genişletilmiş 2. basım)

• *Stalin'den Gorbaçov'a* (3. basım)

• *ÖDP'nin Kimliği* (3. basım)

• *Abdullah Öcalan ile Görüşme* (5. basım)

• *Aydın ve Kültür* (Genişletilmiş 2. basım)

• *Parti ve Sanat* (Genişletilmiş 2. basım)
• *Eşcinsellik ve Yabancılaşma*

• *Karen Fogg'un E-Postalları* (4. basım)
• *Memidik Kaptan'a Masallar*

Mevcudu Kalmamış Kitapları

• *Türkiye'de Siyasi Partilerin İç Düzeni ve Yasaklanması Rejimi* (AÜHF Yayını, 1968)
• *Faşizm Halkın Mücadelesini Durduramaz-Sıkıyönetim Mahkemelerindeki Konuşma ve Dilekçeler* (Aydınlık Yayınları, İstanbul 1975)

• *Kıbrıs Meselesi* (Aydınlık Yayınları, İstanbul, 1976)
• *Sosyal-Emperyalizm ve Revizyonizme Karşı 1970'te Açılan Mücadele* (Aydınlık Yayınları, İstanbul, 1976)
• *Sahte TKP'nin Revizyonist Programının Eleştirisi* (Aydınlık Yayınları, İstanbul, Aralık 1976)
• *Doğru Eylem Nedir?* (Aydınlık Yayınları, İstanbul, iki basım, 1977-78)
• *Anarşinin Kaynağı ve Devrimci Siyaset* (Aydınlık Yayınları, iki basım, İstanbul, 1978-1979)

• *Türkiye Devriminin Yolu* (Aydınlık Yayınları, 1979)

Doğu Perinçek'in Derlediği Kitaplar

• Komünist Enternasyonal Belgelerinde Türkiye Dizisi (5 Kitap)
1. Kurtuluş Savaşı ve Lozan
2. Kemalist Cumhuriyet
3. Kürt Sorunu
4. Komünist ve İşçi Hareketi
5. Şefik Hüsnü Yazı ve Konuşmalar

• Atatürk/ *Din ve Laiklik Üzerine*

• Mustafa Kemal/ *Eskişehir-İzmit Konuşmaları (1923)*

Doğu Perinçek'in Yayımlanmış Çevirileri

• Antonio Carlo, *Sovyetler Birliği'nin Sosyo-Ekonomik Karakteri* (Kaynak Yayınları, İstanbul, 1985)

• Jacek Kuron-Karol Modzelevski, *Tekel Bürokratik Sosyalizm* (Kaynak Yayınları, İstanbul, 1986)

• Enver Hoca, *Revizyonizm ve Maceracılık Yenilgiye Marksizm-Leninizm Zafere Götürür*

(Şule Perinçek ile birlikte, Aydınlık Yayınları, İstanbul, 1975)